1. DÜNYA SAVAŞINDAN GÜNÜMÜZE

ORTADOĞU CEHENNEMİNİN KANLA ÇİZİLEN SINIRLARI

ANALİZ Robert Fisk

Temmuz 2014
sayı
02

Doğu'dan yazılan tarih

BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN

#tarih dergi

10 TL
KKTC Fiyatı 12 TL

Anadolu'nun öncü Müslümanları

7. YÜZYILDAN 14. YÜZYILA
İSLÂM KÜLTÜRÜNÜN
ENGELLENEMEZ YÜKSELİŞİ
ve
BATI'NIN ORTAÇAĞ
KARANLIĞINI AYDINLATAN
ENDÜLÜS-ARAP MEDENİYETİ

ORIENT EXPRESS Geçmişe seferler başladı!

DOMATESİN İLGİNÇ TARİHİNİ BİLİYOR MUSUNUZ?

- Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfinden sonra Avrupa'ya gemilerle gönderilen domates, Osmanlı mutfağına ancak 18. yüzyılın sonlarında girer. Yani birçok padişah domatesi tatma fırsatı bulamamıştır.

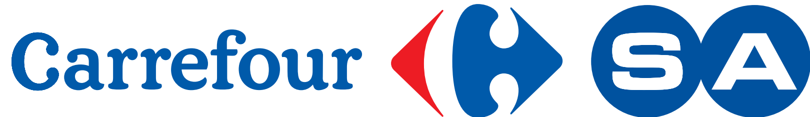
- Anadolu'ya gelen bu domatesler, bugün bildiğimiz boyutlardaki domatesler değil, kiraz domates dediğimiz küçük domateslerdir.

- O dönemde yemeklerini genelde erik ve kayısıyla lezzetlendiren Osmanlı yavaş yavaş domatesle tanışmaya başlar.

- İlerleyen zamanlarda domates, yemeklere tat vermesi için kullanılır, salçanın yaygınlaşmasıyla da Türk mutfağındaki neredeyse her yemekte kendine yer bulur.

- Bugün mutfak kültürümüzün vazgeçilmezi haline gelen domates, CarrefourSA ile taptaze bir şekilde tarladan sofralara ulaşıyor.

carrefoursa.com 444 10 00 /carrefoursa @carrefoursa

GÜRSEL GÖNCÜ

İslâm kültürü 'İslâmcılar'a bırakılamaz

Kapak illüstrasyonu: Taha Alkan

Tarihte "kültür ve medeniyetin beşiği" tanımını, Ortadoğu-Anadolu hattı kadar hakeden başka coğrafya var mıdır? Uygarlığın tarih öncesinden başlayan, antik dönemlerde zenginleşen mirası en müstesna eserlerini, insanlarını hep bu topraklarda kazandı; dünyanın merkezi bu koordinatlarda kuruldu.

İslâmiyet'in 7. yüzyılda başlayan önlenemez yükselişi, Anadolu'ya kadar uzanan yepyeni bir kültür sentezi, medeniyet yarattı. Malazgirt'ten çok daha önce bu topraklara ulaşan Müslümanlık, önce gönülleri fethetti. Aynı tarihlerde Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya ulaşan ve Endülüs medeniyetini kuran bir kol da, Avrupa'nın Ortaçağ karanlığına ışık saçtı.

Bu heyecanlı, devrimci çağın bilim insanları, düşünürleri, sanatçıları, ustaları medeniyeti yönlendirirken bugünkü Batı kültürünü de biçimlediler.

Son yıllarda uluslararası etki yaratan iki önemli etkinlik, İslâm kültürünün en yüksek özelliklerini milyonlarca insana tanıttı. Bunlardan birini İngilizler, diğerini Fransızlar gerçekleştirdi! İlki "1001 İcat - Dünyamızın Müslüman Mirası" sergisi, diğeri Louvre Müzesinde yeniden açılan İslâm Sanatları Bölümü ve Sergisi.

Paris'teki sergiyi gezdiğimde, zenginleştiğimi hissettim. Bir ilköğretim öğrencisinin bile anlayabileceği yalınlıkta, son derece kaliteli bir sunumla gerçekleşen, nefis bir sergi. Eyüp Sultan'dan çalınan muhteşem çiniler karşısında hafif fenalık geçirsem de, esas büyük sıkıntıyı, tabii "neden bizde olamıyor" noktasında yaşadım.

Neden İslâmiyet'i esas olarak bir *Mızraklı İlmihal* dünyası haline getirmişiz? Neden Allah sevgisinin yerini, çarpıtılmış, abartılmış bir Allah korkusu almış? Neden Biruni'yi, İbn-i Sina'yı, Razi'yi, Cabir'i bilmiyor; hacı-hocalarla sınırlı, sinirli ve çoğu zaman geri, gerici hallere düşüyoruz.

Kimileri de, "Müslümanlar öyle başlangıçta parlak bir dönem yaratıp sonradan gerilemediler. Hz. Muhammed'in ölümüyle birlikte, hatta cenazesi kalkmadan başlayan iktidar mücadelesi, kargaşa, içsavaş, kıyım, katliam Müslüman dünyada bir daha eksik olmadı. İşte bugün de yanıbaşımızda devam ediyor" görüşünde.

Doğru olabilir ama inançları istismar ederek, kutsal kitapları kullanarak saldırmak, insanları öldürmek de malum bir Haçlı geleneği. Bunu, birinin diğerinden farksızlığını veya tarihe malolmuş acı hadiseleri mazur göstermek için demiyorum. Sadece şunun için diyorum:

İslâm kültürü, hayranlık uyandıran kimliğini, kendilerini "İslâmcı" olarak niteleyenlere borçlu olmadığı gibi, onlara da bırakmamalı!

Temmuz / Ramazan ayı sayımız bu doğrultuda çıkıyor.

Bayramda tekrar görüşmek üzere. ■

tarihdergi.com

info@tarihdergi.com

facebook.com/tarihdergi

twitter.com/tarihdergi

instagram.com/tarihdergi

youtube.com/tarihdergi

İÇİNDEKİLER

YAYIN YÖNETMENİ
GÜRSEL GÖNCÜ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
MURAT TOKLUCU
(Sorumlu)

EDİTÖRLER
CEYLA ALTINDİŞ
İPEK CENT
BERKAN ÖZYER

GÖRSEL YÖNETMEN
CANDAN İŞCAN

KATKIDA BULUNANLAR
HİLMİ AYDIN, SELÇUK AYDIN, DAMLA BAYRAKTAR, ARET BEDİKYAN, COŞKUN BUDAK, MÜRSEL DÜZENCİ, ŞABAN ERCAN, SELİN ESENCAN, MELİKE DARA GÜNAL, ULAŞ GÜRŞAT, MICHAEL LEW, CHRISTOPHER LIGHTFOOT, CHRISTINE ÖZGAN, TEKİN ŞENER, FATMA ÜREKLİ, ELİF YILMAZ

İMTİYAZ SAHİBİ
CEM AYDIN
Stüdyo Yapım-Proje Geliştirme Ticaret A.Ş.

GENEL MÜDÜR
CENGİZ TEMEL

OPERASYON
SERCAN ÇELEBİ

PAZARLAMA
YASEMİN ÖRS

MALİ İŞLER
ELİF AYHAN

ÜRETİM/PLANLAMA/DAĞITIM
SONER ÖZER

REKLAM
REKLAM GRUP BAŞKANI
Ebru Alişan
ebrualisan@ommedya.com
REKLAM GRUP BAŞKAN YARDIMCISI
Gülcan Avuka
gulcanavuka@ommedya.com
REKLAM MÜDÜRÜ
Deniz Eroğlu
denizeroglu@ommedya.com
REZERVASYON SORUMLUSU
Gökay Keser
gokaykeser@ommedya.com
OMMEDYA - Seyrantepe Mahallesi, İbrahim Karaoğlanoğlu Mah. Yayıncılar Sok. No: 10/1 34418 Seyrantepe-İstanbul
✆ 0212 280 95 85

YÖNETİM YERİ
Stüdyo Yapım-Proje Geliştirme ve Ticaret A.Ş. Ömer Avni Mah. İnönü Caddesi, Mithatpaşa Apt. No: 48/11 34427 Gümüşsuyu, Beyoğlu-İstanbul
✆ 0212 252 32 22

BASKI VE CİLT
Promat Basım Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. Sanayi Mahallesi 1673, Sokak No: 34 34510 Esenyurt Büyükçekmece-İstanbul
T: 0212 622 63 63
Promat@Promat.com.tr.
www.promat.com.tr

DAĞITIM
Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş. Sabah 2000 Tesisleri, Fatih Mah. Hasan Basri Cad. 34885 Samandıra-İstanbul
✆ 0216 585 91 00

YAYIN TÜRÜ
AYLIK YAYGIN SÜRELİ YAYIN
#TARİH, SAYI: 02, TEMMUZ 2014
ISSN 2148-547X

Sizi çok özlemiştik!

E-posta yazan, Facebook'tan mesaj yollayan, tweet atan, mektup yazan tüm okurlarımıza teşekkür ediyoruz. Hepsine yer vermeyi çok isterdik, fakat bu kadar güzel dileğe sayfamız yetmiyor. Biz de sizi çok özlemiştik. Bir daha ayrılmamak üzere...

MEKTUPLAR, MESAJLAR...

- 1 yıllık ayrılıktan sonra tekrar buluştuk. Çok mutluyum. Her zaman yaptığım gibi aynı gün okumaya başladım. Soma faciasını yaşayalı 15 gün oldu. Bu ne hazırlık! Bu kadar belgeyi, fotoğrafı bu kadar kısa sürede nasıl derlediniz? İyi ki geri geldiniz. Eski sayılarınızı tekrar okumaya başlamıştım. Umarım yıllar sonra torunlarım da sizin derginizi okuyor olur ve ben onlara yıllar önce bu ülkede Gezi direnişi olmuştu ve bu elinde tuttuğunuz dergiyi patronlar kapatmıştı diye anlatmaya başlarım ve bu sayıda verdiğiniz Gezi özel sayısını belge olarak onlara gösteririm. **Ümit Aytaç**

- Nazilli'de Taksi meydanında bir büfede gece vakti bir markette aniden karşıma çıkınca sevinç ve şaşkınlığı aynı anda yaşadım. Hemen aldım, sadece kredi kartı vardı yanımda. Umarım bir daha hiç ayrılmayız. Yeniden doğan dergimiz bundan sonra daha çok okuyucu ile buluşacak biliyorum. **Avni Aksaycik**

- Eski dergilerinizin tüm nüshalarını, *Yaşarken Yazılan Tarih*'i de ekleterek kaliteli siyah bez cilt kumaşıyla altı cilt olarak ciltletmiş bir hayranınızım. *#tarih*'i de ciltleteceğim. **Can Şakırgil**

- Sizin kapatılmanızı hiç kabul edememiştik. Tekrar hoşgeldiniz, iyi ki geldiniz. **Önder Aslan**

- Sizi çok bekledik, yerinize başka bir şey koyamadık, sabırsızlıkla koşup dergimizi aldık, çok teşekkürler, yolunuz açık olsun. **Ayşe Çakmakçı**

- Aldım. Hemen bitmesin diye azar azar okuyacağım. İyi ki varsınız. **Serhat Can**

- Çarşamba sabahı dergiyi aldım, her iki sayıyı da onca işime rağmen perşembe akşamına kadar okuyup bitirdim. Pes etmeyip, bize güzel bir tarih dergisi kazandırdığınız için teşekkür ederim. **Ekrem Hayri Peker**

- Gürsel Göncü yönetimindeki değerli ekip müthiş bir iş çıkarmış. Bağımsız *#tarih* dergisi ilk sayısıyla göz kamaştırıyor. Yolu açık olsun. **Genco Erkal**

- Ne güzel tekrar buluşmak ve bu tada ulaşmak, boşluğunuz doldurulamaz. **Ertan Keskin**

- Haziran direnişinde ne kadar hakiki ve tarafsız olduğunuzu gösterdiniz. Derginin kapatılması şok edici ve çok üzücüydü. Hiçbir tarih dergisi yerinizi dolduramadı. Bu başarıyı artırarak devam ettireceğimiz ümidiyle...**Barış Kurt**

- Başından beri derginizi alan sadık bir okur olarak tekrar yayın hayatına başlamanıza çok sevindim. Size yapılan basın özgürlüğünü kısıtlayan büyük bir haksızlıktı. **Hakan Güven**

- Bir yıl boyunca gözlerim hep raflardaydı. Direnen birilerinin olduğunu görmek ne güzel bir duygu. Yolunuz açık olsun. Şimdi sıra biz okurlarda. **Fuat Cenk Onat**

- Ülkemizde dergiler iki kısma ayrılır: *#tarih* ve diğerleri. İnsanın dostundan ayrılması çok kötü; 1 sene sonunda nihayet kavuştuk. İrem Derici'den gelsin size: Çok şükür bin şükür seni bana verene :)) **Ali Emrah Şahin**

- *#tarih*'in ilk kapağı kesinleşti. Gürsel Göncü ve tüm ekibe başarılar. Güncellenmiş Fevkalade Nüsha Gezi eki de hediye. **Kanat Atkaya**

- Bize "yeniden", "eskisi gibi" tarih okuma zevkini tattırdığınız için teşekkür ediyorum. İhbar Hattı bölümü yeniden olacak mı? Eğer bölüm devam ederse bu konuda destek olmak isterim. **Oğuz Süsler**

- Aldım, okudum. *#tarih* gerçekten pek güzel bir dergi olmuş. Tavsiye ederim. **Yekta Kopan**

› Şu an elimde #*tarih* dergisi.... Ateşlerin ve gaz dumanlarının arasında kaybettiğim bir dostu tekrar bulmak gibi. Size ne kadar teşekkür etsem az. Siz gittikten sonra Türk dergiciliğine inancımı yitirip *Ot* dışında hiç bir dergiyi almadığımı da belirtmem gerek. **Uğur Parıldak**

› Derginin tekrar neşrine gerçekten çok sevindim. Bir süredir yurtdışında yaşıyorum, dolayısıyle Türkiye'ye gelip alamam. Dergiye online erişim mümkün müdür? **Emirhan Özkan**

› Bir yıl oldu özlemiştik ve nihayet kavuştuk. 10 TL diyorlar, bırakın olsun. Özgürlüğün tadı parayla ölçülmeyecektir. **Abdurrahim Alparslan**

› Güzel bir gelişme: #*tarih* dergisi çıktı. **Hasan Cemal**

› Biliyordum döneceğini. Hep bekledim, her ay baktım raflara bulacağım umuduyla. Hoş geldin. Umut ediyorum ki yıllarca hem geçmişimize hem de günümüze nasıl baktıysanız, bundan sonra da öyle bakar ve bizi aydınlatırsınız. **Alev Şahin**

› İnanın çok özlemişim. Piyasadaki bütün tarih dergilerini takip ediyor olsam bile, hiçbiri ilk göz ağrısının yerini tutar mı? **Nejat Ardil**

› Kaldığımız yerden #*tarih*'e devam... **Kemal Topçu**

› Duyduk duymadık demeyin. Tarih dergisini #tarih'e gömdük. #*tarih* ilk sayısı ile bayide. **Müge Ercan**

› #*tarih* dergisi eskisi kadar hacimli eskisinden daha da renkli olmuş. Emeği geçenlerin ellerine sağlık. **Mirgün Cabas**

› İyi ki direndiniz, iyi ki yeniden sizi okuyabileceğiz. Okumak için sabırsızlanıyorum. **Tutku Zengin**

› #*tarih* dergisi mükemmel olmuş. Dosya konuları iyi, yazılar iyi, eğlenceli bölümler de var. Daha ne olsun! **Yenal Bilgici**

› #*tarih* fevkalade nüshasına fevkalade bir çizim eklemiş. Gezide hayatını kaybedenleri unutmuyoruz. **Burcu Akın**

› Büyükada'nın lokumlu kurabiyeleri gibi fevkalede başarılı sayılarınız olsun #*tarih*. **Pınar Denizer**

› #tarih dergisinin ilk sayısı mükemmel! Maden dosyası, Gezi sayısının güncellenmiş nüshası ve edito yazısına dikkat. **Doğu Yücel**

› Gezi'de yaptıkları kapak nedeniyle kapatılan onurlu #*tarih* dergisi vardı, hatırladınız mı? Yine yayında ve bağımsız. **Engin Baş**

› Seneler geçtikçe çok önemli bir tarih kaynağı olarak değerlenecek olan Gezi eki #tarih dergisi ile birlikte. Okunmalı. **Burcu Albayrak**

› #*tarih*'i evde oku, yolda oku, gece oku, gündüz oku, mutlaka oku. **Ceyhun Sönmez**

İKON KILAVUZU

#*tarih* çok yakında dijital platformda

Sevgili okurlarımız, bundan böyle dergimizin bir de tablet versiyonu olacak. "Uygulama dükkanları" üzerinden satın alabileceğiniz uygulamamızda o ayki sayıyı okuyabilecek, eski sayıları alabilecek ve aldığınız sayıları arşivleyebileceksiniz. Dahası, dergide yayımlanma imkanı bulunmayan özel içeriği de dijital versiyonumuzda görebileceksiniz.

Bu ekstra içerikler, özel koleksiyonlardan derlenmiş fotoğraf galerileri, aktüel videolar, hocalarımızla yaptığımız söyleşilerin ses kayıtları, yeni çıkan tarih kitaplarından örnek sayfalar gibi çeşitli formatlarda karşınıza çıkacak. Kimi zaman sizi, konuyla ilgili şarkı dinleyebileceğiniz bir internet sayfasına yönlendireceğiz, kimi zaman da bir görsel malzemeyi daha büyük görebilmeniz için size büyüteç tutacağız.

İlgili bölümlerin yanında, ekstra içeriğin türünü gösteren ikonlar olacak. Bu ikonları birkaç kelimeyle tarif ettik, fakat okumaya başlamadan önce bunları sizlere tanıtmak da istedik.

Mevcut konuyla ilgili daha çok sayıda görsel malzemeye erişebileceksiniz.

Sayfa konuğumuzun veya yazarın sesinden konuyla ilgili sesli anekdotları ya da konuyla ilgili ses dosyalarını dinleyebileceksiniz.

İçerikle ilgili daha fazla bilgi alabileceğiniz ve konuyu gözünüzde daha iyi canlandırmanızı sağlayacak videoları izleyebileceksiniz.

Bazı görsel malzemelerdeki ayrıntıları, eski Türkçe yazıları, tanıttığımız kitaplardan sayfa örneklerini daha yakından inceleyebileceksiniz.

Yazarlarımızın konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi içeren yazılarını okuyabileceksiniz.

› Tarih dergisi #*tarih* ismiyle yoluna devam ediyor, Gezi özel sayısıyla çıkmış, vapurda adam ağlattıkları için dava açacağım. **Varol Döken**

› Bir yıldır öksüzler gibi bayilerden dergi bakıyorduk. Ama hiçbirini almaya varmadı elimiz. Bugün kendimden emin aldım dergimi. **İhsan Sönmez**

- “Ölürken yazılan tarih” ne doğru… Ömrü uzun, sansürü hiç, dergimiz hayırlı olsun! **Neslihan Ercan**
- Son zamanlarda duyduğumuz en güzel haber yeniden dünyaya gelmeniz, http://asistanhekim.org adına teşekkür ederiz. **Özgür Niflioğlu**
- “Acaba mı?” dedim önce. Evet, evet, eski dostmuş. Bir daha gitme diye ayakkabılarını saklayacağım. **Özer Tümer**
- Ben de #*tarih*'e bir şeyler yazmış bulundum. Hocalarım affetsin, onlar affetmezse Allah affetsin artık. **Barış Uygur**
- Ne güzel bir ilk sayı olmuş. Dehşet bir kapak çalışması. Hem de güncellenmiş fevkalade Gezi nüshası ile. **Tamer Kurter**
- Efsane kadronun arasına Barış Uygur ve Alper Canıgüz de katılmış; tadından yenmez olmuş. Hoşgeldin eski dost. **Fatih Yüce**
- #*tarih* dergisi yine dolu dolu. Yasaklı Gezi ekiyle bi nev'i alengirli zaman büyüteci. Okuyucuya doymasın. **Aylin Parakos**
- Dün bir umut dergi reyonuna baktım ve evet sonunda oradaydı. #*tarih* sayende yaza güzel başladım :) **Beyza Gül Gürbüz**
- Efsane geri döndü. Başarılı çalışma olmuş. Umarım uzun yıllar sürer bu sefer. **Kaan Arslan**
- Yok etmeye çalıştınız, inadına var etmeye çalışacağız. #*tarih* alındı, okundu, yeni sayı beklenmeye başlandı. **Nalan Esen**

SAKINAN GÖZE BATANLAR

Sevgili okurlar... İlk sayımızın telaşı ve 13 Mayıs'taki Soma faciasının ertesi günü dergiyi tamamen değiştirme kararımız, aşağıdaki hataları getirdi. Geçmişte olduğu gibi bunları sizlerle paylaşarak, sizin eleştirilerinizle daha da güçlenerek yürüyeceğiz.

- “Sahaftan” bölümüyle ilgili olarak, hem yazarımız Emin Nedret İşli'ye hem de sayfalarda tanıtılan Ahmet Nazmi Bey'e özür borcumuz var. Babıâli ressamı Ahmet Nazmi ile günümüz grafik sanatı arasında metinde ve başlıkta kurulan bağlantı, yazarımıza ait değildir. Ayrıca yazının hazırlanmasında Ömer Durmaz'ın da katkısı bulunmaktadır. Ahmet Nazmi'nin Cağaloğlu'ndaki işyerinin önünde çekilmiş fotoğrafını da okurlarımızla paylaşıyoruz.
- “Neşriyat” bölümümüzde Fuat Köprülü ile ilgili yazıda yer alan hattın tam transkripsiyonu şöyledir:
  “en büyük bir lütf-i rabbânîdir evlâd insana/bil ulüvv-i kadrini lütfeyledi yezdân sana/söyledim târîhi Tarlan böyle târîh bir gelir/âsumândan bir inâyet geldi fâiz Orhan'a”
  Halil Aksoy'a teşekkür ederiz.
- Madenciliğin kara tarihini anlattığımız sayfalarımızda, ilgili sanat eserlerinin başlıcalarına değinirken Yavuz Özkan'ın 1978 tarihli “Maden” ve Halit Refiğ'in yine 1978'deki “Yaşam Kavgası” filmlerini atlamışız. Başta Can Gürzap ve Ertekin Akpınar olmak üzere bizi uyaran okurlarımıza teşekkür ederiz.
- Silistre savunmasını anlatan yazımızda, Namık Kemal'in meşhur eseri *Vatan Yahut Silistre* için Türk edebiyatında “Batılı anlamda yazılıp oynanan ilk tiyatro oyunu” demişiz. Oynanan kısmı doğru, ama ilk yazılan eser, tabii Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* (1859). Yazarımız M. Tanju Akad'dan ve okurlarımızdan özür diler, bizi uyaran Genco Erkal'a teşekkür ederiz.

Emin Nedret İşli Koleksiyonu

- “Kiralık Kız'ın İstanbul Macerası”nda “Evine Dön” şarkısını söyleyen Aşık Mahsuni değil Aşık İhsani olacak.
- “Süleyman Şah Türbesi” yazısında da II. Abdülhamid'in parantez içinde verdiğimiz saltanatının bitiş tarihi 1908 değil 1909. Yazarımız Ahmet Kuyaş'tan özür dileriz.
- “Etimoloji” bölümünde II. Murad'ın doğum yılı 1402 değil 1404 olmalıydı, okurumuz İrfan Ay'a teşekkür ederiz.
- Fenerbahçe'nin şampiyonluklarını konu alan yazımızda, Galatasaray için “Fransız Mektebi Takımı hüviyetiyle bir futbol kulübü olarak 1905 yılında kurulan…” demişiz. Doğru ifade “1868'de faaliyete geçen Mekteb-i Sultani (Lycée Impérial Ottoman de Galata-Sérai) öğrencilerinin 1905'te kurduğu Galatasaray, İstanbul Futbol Ligi'ne ilk kez katılan ve şampiyon olan ilk Türk takımıydı” olmalıydı. Melih Şabanoğlu'na teşekkür eder, yazarımızdan ve okurlarımızdan özür dileriz.
- İlk sayımızın bulmacasını haddinden fazla zorlaştırmışız! Dört siyah kutuyu da boyamayı size bırakmışız. Bu kutular soldan sağa 3'e 8, 10'a 15 ve 19, 12'ye 11. karelerdir. Sedat Yaşayan ve okurlarımızdan özür diler, tüm uyarılar için teşekkür ederiz.

SINGER
PAPAZ
BIÇKIYU
KURT

26 TEMMUZ 1941

Fransız usulü biçki-dikiş dersi

Fotoğraf 2. Dünya Savaşının tüm hızıyla sürdüğü günlerde, 26 Temmuz 1941'de çekilmiş. İstanbul Kurtuluş'taki Papazyan Biçki Dikiş Yurdu'nda çekilen karede görülenler eğitim gören genç kızlar ve eğitmenleri. 1933'ten itibaren gazetelere Kurtuluş Biçki ve Dikiş Dershanesi adıyla "Haftanın dört günü kadınlarla, iki günü dikiş bilen erkeklerle Fransız usulü biçki dersi tedris edilir" ilanı veren ve müdiresi bayan Papazyan olan kurs, 1940'larda Papazyan Biçki ve Dikiş Yurdu adını da kullanmaya başlamıştı.

 R. SERTAÇ KAYSERİLİOĞLU KOLLEKSİYONU

01 TEMMUZ 1798

29 yaşındaki Fransız komutan Napoléon Bonaparte, *L'Orient* (Doğu) gemisiyle Mısır kıyılarına ulaştı ve İskenderiye'yi işgal etti. Burada bir sömürge kurmak istiyordu. Üç hafta sonra Piramitler Savaşı ile büyük bir zafer kazanacaktı.

02 TEMMUZ 1839

İspanyol *La Amistad* guleti, Sierra Leone'den kaçırılıp köle yapılan 53 Afrikalı tarafından ele geçirildi. Köleler, kaptanla aşçıyı öldürdüler, eve dönebilmek için İspanyol kılavuzun hayatını bağışladılar. Hadise, kölelik karşıtlığının simgesi hâline geldi.

03 TEMMUZ 1243

Anadolu Selçuklu Devleti Moğol ordusuna yenildi. Kösedağ Savaşı, tarihe Anadolu Selçuklularını yıkılma sürecine sokan yenilgi olarak geçti. Selçuklu sultanları, gelirlerinin önemli bir kısmını Moğollara göndermeye başladılar.

04 TEMMUZ 1911

ABD'yi sıcak dalgası vurdu. Sıcaklar, 11 gün sürdü ve 380 kişinin ölümüne sebep oldu. Raylar sıcaktan genleştiği için tren kazaları yaşandı. New York'ta çocuklar buldukları buz kalıplarını sokakta yalayarak serinlediler.

08 TEMMUZ 1497

Portekizli denizci Vasco da Gama, Lizbon'dan Hindistan'a ilk yolculuğuna çıktı. 20 Mayıs 1498'de Hindistan'a vardı. 9 Eylül 1499'da Lizbon'a döndüğünde dört gemideki 170 kişilik mürettebattan 55 kişi kalmıştı.

09 TEMMUZ 1982

Karısı tarafından terkedilen 33 yaşındaki işsiz Michael Fagan, Buckingham saray güvenliğini aşarak Kraliçe II. Elizabeth'in yatak odasına girdi. Muhtemelen 'sihirli mantar' etkisindeki Fagan, kendisiyle konuşmak için Kraliçeyi uyandırdı.

10 TEMMUZ 1040

Efsaneye göre Leydi Godiva, kocasını köylülerden daha az vergi almaya ikna etmek için Conventry'de çırılçıplak at bindi. İngilizcede 'röntgenci' anlamına gelen 'peeping Tom' tabiri, vücudunu uzun saçlarıyla kapatmış kadını dikizlediği söylenen terzi Tom'dan gelir.

11 TEMMUZ 1921

Moğolistan, Çin'den bağımsızlığını ilan etti. Beyaz Rusya kuvvetlerine karşı Kızıl Ordu'dan yardım alan Moğolistan devrimcileri, Damdin Sükhbaatar liderliğinde başkent Ulan Batur'u ele geçirdi.

15 TEMMUZ 1099

Haçlıların iki hafta kuşattığı Kudüs'ü Müslümanlardan almalarıyla Birinci Haçlı Seferi tamamlandı. 1095'te Papa II. Urbanus'un Hıristiyan âlemine yaptığı çağrıyla yola çıkan Haçlılar, burada Kudüs Krallığını kurdular.

16 TEMMUZ 1964

Asker ve devlet adamı Hüseyin Rauf Orbay, 83 yaşında İstanbul'da öldü. Balkan Savaşında 'Hamidiye Kahramanı' olarak ünlenen Orbay, Mondros Mütarekesini Osmanlı Hükümeti adına imzalamıştı.

17 TEMMUZ 1965

Ertem Göreç'in Karanlıkta Uyananlar filmi, İçişleri Bakanlığı emriyle vizyondan kaldırıldı. Türk sinemasında ilk kez grevi ve sendikal hakları konu alan filmin senaryosunu Vedat Türkali yazmıştı.

18 TEMMUZ 1703

Edirne'de yaşayan Sultan II. Mustafa'nın İstanbul'a gelmesini isteyen ve Şeyhülislâm Feyzullah Efendi aleyhtarı 50 bin kişi Etmeydanı'nda toplandı. Ağustos'ta Edirne'ye yürüdüler ve Mustafa'yı tahtından indirdiler.

23 TEMMUZ 1919

Erzurum Kongresi başladı. İşgal tehlikesi altındaki doğu illerinden gelen 62 temsilcinin iki hafta boyunca aldığı kararlarda vatanın bölünmezliği vurgulandı ve 'milletlerin kendi kaderini tayin hakkı' meselesinin ele alınacağı belirtildi.

24 TEMMUZ 1947

Sahneye çıkan ilk Müslüman kadın oyuncu Afife Jale, 39 yaşında İstanbul'da öldü. Cenazesinde bir avuç insan vardı. Defalarca tutuklanan ve tiyatrodan uzaklaştırılan 'huysuz ve tatlı kadın,' Bakırköy hastanesinde tedavi görüyordu.

25 TEMMUZ 1943

İtalya Krallığı Başbakanı Benito Mussolini, görevden alındı ve ertesi gün hiçbir şey olmamış gibi ofise geldi. Tutuklanarak Almanların ona ulaşamayacağı Abruzzi tepelerine götürüldüyse de12 Eylül'de kaçtı.

26 TEMMUZ 1928

Siyaset adamı ve yayıncı Tunalı Hilmi Bey 56 yaşında öldü. Hilmi Bey, Jön Türk hareketine dahil olmuş, Osmanlı Mebusan Meclisinde ve TBMM'de milletvekilliği yapmış, kadın, köylü ve işçi haklarını savunmuştu.

28 TEMMUZ 1858

Hindistan'daki İngiliz sömürge yetkilisi William James Herschel, müteahhit Rajyadhar Konai'den yaptıkları sözleşmenin arkasını elinin izini bırakarak imzalamasını istedi. Bu, parmak izinin modern anlamda ilk kullanımıydı.

05 TEMMUZ 1964

Emekli albay Talat Aydemir saat 02:30'da idam edildi. Son sözleri "Memleket için hayırlı olsun" oldu. 22 Şubat 1962 ve 20 Mayıs 1963 tarihli iki başarısız darbe girişimi, Aydemir'le birlikte emekli binbaşı Fethi Gürcan'ı da idama götüren süreci başlatmıştı.

06 TEMMUZ 1535

İrlandalı yazar ve devlet adamı Sir Thomas More idam edildi. *Ütopya*'sıyla ünlü Katolik filozof, Kral VIII. Henry'yi İngiltere kilisesinin başı olarak kabul etmediği için hain ilan edilmişti. Oysa 400 yıl sonra Papalık tarafından aziz ilan edildi.

07 TEMMUZ 1948

Harika Çocuklar Yasası kabul edildi. Yasa, müzikal yetenekleri keşfedilen 8 yaşındaki İdil Biret ve 12 yaşındaki Suna Kan'ın devlet bursuyla Paris konservatuarında okumalarını mümkün kıldı.

12 TEMMUZ 1561

Sultan Süleyman'ın damadı ve Osmanlı tarihinin en zengin veziri Rüstem Paşa öldü. İki seferde toplam 15 yıl veziriazamlık yapan Paşa, rüşvete düşkünlüğü yanında Edirne ve İstanbul'da yaptırdığı mimari eserler ve vakıflarıyla bilinir.

13 TEMMUZ 1923

Los Angeles Santa Monica dağı eteklerine, 14 metrelik harflerle Hollywoodland yazıldı. 4 bin ampulle süslenmiş yazının bir buçuk sene boyunca geceleri yanıp sönerek kentin marka değerini yükseltmesi hedefleniyordu. Fikir, emlakçı H. J. Whitley'ye, tasarım Thomas Fisk Goff'a aitti.

HOLLYWOOD

14 TEMMUZ 1942

Atılay denizaltısı Morto koyu açıklarında dalıştayken 1. Dünya Savaşından kalan bir mayına çarparak battı ve içindeki 37 denizci öldü. Faciada eşi Fethi Yüceses'i kaybeden Hamiyet Yüceses bu acıyla söylediği 'Gitti de gelmeyiverdi' şarkısıyla ünlenecekti.

19 TEMMUZ 1972

Sosyetik güzel Belkız Rufa Kemali Söylemezoğlu, 65 yaşında İstanbul'da öldü. Süleyman Şefik Paşa'nın kızı 'Benli Belkıs,' son derece iyi eğitimliydi; güzelliği, kıyafetleri ve yaptığı yedi evlilikle döneminin en çok konuşulan isimlerindendi.

20 TEMMUZ 1881

Sioux kabilesi lideri 'Oturan Boğa' teslim oldu. 1876 Little Bighorn Muharebesi ile hezimete uğrayan ABD kuvvetleri, yerlileri rahat bırakmamış, Kanada'ya sürüp, açlık çekmelerine sebep olmuştu.

21 TEMMUZ 1972

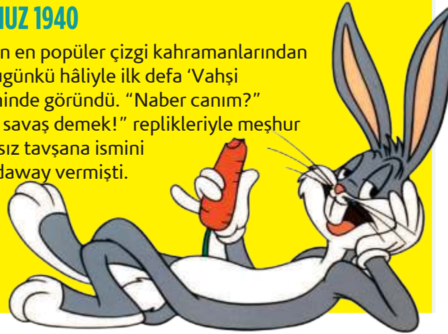
İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) militanları, Belfast yakınlarında 80 dakika içinde 22 bomba patlattı. Bu 'Kanlı Cuma'da 9 kişi öldü, en az 130 kişi yaralandı. 496 kişinin öldüğü 1972 yılı, Kuzey İrlanda çatışmasının en kanlı dönemidir.

22 TEMMUZ 1992

Kolombiyalı uyuşturucu taciri Pablo Escobar, hükümetle anlaşarak girdiği ev hapsinden kaçtı. Escobar, 25 milyar dolarlık servetiyle 1989'da *Forbes* dergisince dünyanın en zengin 7. adamı ilan edilmişti.

27 TEMMUZ 1940

Tüm zamanların en popüler çizgi kahramanlarından Bugs Bunny, bugünkü hâliyle ilk defa 'Vahşi Bir Tavşan' filminde göründü. "Naber canım?" "Biliyorsun, bu savaş demek!" replikleriyle meşhur kurnaz ve gamsız tavşana ismini çizer Bugs Hardaway vermişti.

29 TEMMUZ 1987

İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ve Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand, iki ülkeyi birbirine bağlayacak Manş Tüneli anlaşmasını Paris'te imzaladı. Denizin 50 metre derinindeki 50 km'lik tünelde her gün 400 tren, 50 bin kişi taşıyor.

30 TEMMUZ 1943

Van'da hayvan kaçakçılığı yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan 33 köylü, yargılanmadan jandarma tarafından kurşuna dizildi, 32'si öldü. Emri veren Orgeneral Mustafa Muğlalı'ydı. Ahmed Arif'in *33 Kurşun* şiiri bu olayı anlatır.

31 TEMMUZ 1924

2. Dünya Savaşı sırasında kadın işgücünü simgeleyen posterin ikonu Geraldine Hoff Doyle, ABD Michigan'da doğdu. 17 yaşında başında kırmızı-beyaz bandanasıyla çalışırken, fabrikaya gelen fotoğrafçının dikkatini çekecekti. Savaş gereçleri üreten Westinghouse çalışanı grafik tasarımcı J. Howard Miller, ondan esinlenerek 'Yapabiliriz!' sloganlı posteri yarattı.

metis'ten tarih felsefesi

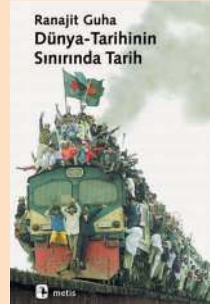
Siegfried Kracauer
Tarih: Sondan Bir Önceki Şeyler
Çeviri: Tuncay Birkan
Metis Edebiyatdışı
272 sayfa

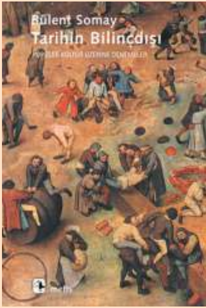
Susan Buck-Morss
Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih
Çev: Erkal Ünal
Metis Edebiyatdışı
176 sayfa

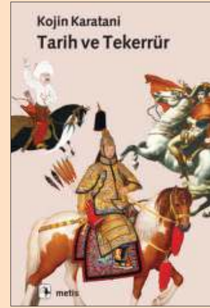
Paul Veyne
Tarih Nasıl Yazılır?
Çeviri: Nihan Özyıldırım
Metis Edebiyatdışı
432 sayfa

Ranajit Guha
Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih
Çev: Erkal Ünal
Metis Edebiyatdışı
142 sayfa

Bülent Somay
Tarihin Bilinçdışı
Popüler Kültür Üzerine Denemeler
Metis Edebiyatdışı
152 sayfa

Kojin Karatani
Tarih ve Tekerrür
Çev: Erkal Ünal
Metis Edebiyatdışı
240 sayfa

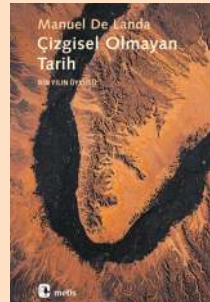
Jacques Rancière
Tarihin Adları
Bilgi Poetikası Alanında Bir Deneme
Çev: Cemal Yardımcı
Metis Edebiyatdışı
144 sayfa

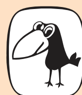
Claude Lévi-Strauss
Irk, Tarih ve Kültür
Çev: Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Haldun Bayrı, Işık Ergüden
Metis Edebiyatdışı
182 sayfa

Eduardo Cadava
Işık Sözcükleri
Tarihin Fotografisi Üzerine Tezler
Çev: Aziz Ufuk Kılıç
Metis Edebiyatdışı
224 sayfa

Manuel De Landa
Çizgisel Olmayan Tarih
Bin Yılın Öyküsü
Çev: Ebru Kılıç
Metis Edebiyatdışı
360 sayfa

metis

ÖZEL HABER

PETER JACKSON DEDESİNİN İZİNDE

Yüzüklerin Efendisi Çanakkale'de

Peter Jackson, Kocaçimentepe üzerindeki bakı terasından dedesinin (üstte) savaştığı araziyi inceliyor. Arka planda Conkbayırı.

Fotoğraf: Gökhan Tarkan Karaman

✎ GÖKHAN TARKAN KARAMAN

Dünya tarihini değiştiren Çanakkale muharebelerinin 100. yılı yaklaşırken, günümüzün birbirinden önemli sinemacıları, yönetmenleri çeşitli projeler için tarihî savaş alanlarını ziyaret etmeye devam ediyor. 'Yüzüklerin Efendisi'nden sonra üçlemenin başlangıç hikayesi 'Hobbit' filmini yapan Peter Jackson da geçenlerde Çanakkale'deydi. Ünlü sinemacının Çanakkale Savaşı ile ilgili nasıl bir proje tasarladığı tam olarak belli değil. Ancak kendisinin bu hadiseye olan ilgisi sadece profesyonel anlamda değil; Jackson'ın dedesi Çanakkale'de savaşmış bir İngiliz askeri: William Jackson.

Yönetmenin babasının Yeni Zelanda'ya göç etme nedeni de, dede Jackson'ın Çanakkale muharebeleri sırasında Yeni Zelandalılarla birlikte savaşmış ve onların unutulmaz dostluğunu aileye aktarmış olması. Dede Jackson, İngiliz South Wales Borderers'la (Güney Galler Hudut Taburu) 25 Nisan'da S Beach'e (Eski Hisarlık Burnu- Bugünkü Çanakkale Şehitler Abidesi'nin hemen önü) çıkanlardan. Daha sonra Conkbayırı'nın yaklaşık 250 metre güneybatısındaki Apex (Şahinsırtı'nın alt zirvesi) siperlerinde savaşmış.

Peter Jackson muharebe alanlarında dedesinin savaştığı noktaları neredeyse birebir tespit edebilecek bir dokümantasyona ve bilgiye sahip. Savaştan eve sağ dönen dedenin izini süren Jackson, planladığı projeler üzerine şu anda konuşmak istemiyor. Çeşitli gazetelerde çıkan "Ünlü yönetmen şu Türk oyuncuyu beğendi" veya "Türkiye'de kast çalışması yapacak" haberlerine de gülüyor ve ekliyor: "Proje netleşince *#tarih* dergisine anlatacağım."

Tarihî Amasra yine tehdit altında

Amasra halkı bolluk getireceği düşüncesiyle kömür ocaklarını 1966'da sevinçle karşılamıştı. Doğadaki tahribat onlara yanıldıklarını gösterdi. Bugünse termik santral projesine büyük tepki gösteriyorlar.

✎ YİĞİT KÖSEOĞLU

Muhteşem doğası, tarihî eserleri ve ulaşım kolaylığı nedeniyle 'çeşm-i cihan' (dünyanın gözbebeği) unvanını yüzyıllardır koruyan Amasra, termik santral projesiyle bir kez daha endüstriyel saldırı tehdidi altında. Bartın Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğünün Haziran ayında kabul ettiği Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporuyla termik santralin inşa süreci hızlandı. Bölge halkı projeye karşı, çünkü geçmişte yaşadıklarından ötürü ağızları yanmış durumda. Akıllarda 1960'la yaşanan süreç canlılığını koruyor.

1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesiyle birlikte taşkömürü ocağının yeniden faaliyete geçmesine karar verilmişti. Turizmin meyvelerini henüz toplayamamış olan Amasra halkı balıkçılıkla gemicilikle uğraşıyor, yoksullukla boğuşuyordu. İktidarın, ocakların refah getireceği yönündeki kampanyası da eklenince, Amasralılara sevinmekten başka seçenek kalmamıştı. "Plajların simsiyah kömür olacağını Allah bize nihayet gösterecek" diye sevinenler bile vardı. *Çeşm-i Cihan Amasra* kitabının yazarı tarihçi Necdet Sakaoğlu'na göre, öyle de oldu: "Kömür ocağının suları bir Roma kanalından küçük limana bağlandı ve kömür atıkları, limanı kömür bataklığına çevirdi."

Ocak açılırken antik Amasra kentinin nekropolü üzerinde çalışan dozerler lahitleri kırıp döktü. Akropol, tiyatro alt üst edildi. Tahribatın ikinci dalgası, nüfus artışıyla geldi. Amasra'nın yaklaşık 1900 olan nüfusu dışardan gelen işçiler ve aileleriyle bir anda on bine ulaştı. Tarihî yarımada üzerinde kaçak yapılaşma başladı. Sakaoğlu esas tahribatın o dönem yaşandığını söylüyor:

"Yollarında Roma'dan, Bizans'tan kalma kaldırımlar görülen, kale içinde çantı tipi, 14-15. yüzyılın mimari özelliklerinden esinlenen mütevazi evler bulunan Amasra, kaybolup gitti."

Bugün gündemde olan termik santral projesiyle yeni bir doğal ve tarihsel tahribat kapıda. Ama Amasra'nın kaybedecek hâlâ çok şeyi var. Öncelikle UNESCO dünya mirası geçici listesinde, 'Ceneviz ticaret yolunda Akdeniz'den Karadeniz'e Kadar Kale ve Surlu Yerleşimlere Adaylık Dosyası'nda yer alıyor. Buna beş adanın birleşmesiyle oluşan bir yarımada üzerinde bulunan Amasra'nın Küre Milli Parkı'nın giriş kapısı olduğunu da eklersek, bölgeye termik santral yapma zihniyetinin çarpıklığı iyice belirginleşiyor. Sakaoğlu umutlu: "Şimdi Amasra'da 1960'lardan çok daha bilinçli bir topluluk yaşıyor, aynı hatayı yinelemeyeceklerdir."

Tahribatın 5 yılı
Uydu görüntüleri, Hema Enerji tarafından sürdürülen taşkömürü çalışmalarının son beş yılda neden olduğu doğal tahribatı kanıtlıyor. Termik santral projesi, mevcut taşkömürü madeninin (sol altta) bulunduğu bölgeye yapılacak.

+

Yıllar boyu Amasra

MUHTELİF

1 **Senarist ve yazar** Ayşe Şasa, 16 Haziran'da 73 yaşında vefat etti. Ah Güzel İstanbul, Gramofon Avrat, Arkadaşım Şeytan gibi filmlerin senaristi olan Şasa, pek çok kitaba da imza atmıştı.

2 **Ortaköy Camii'nde** 2011'de başlatılan restorasyon 6 Haziran'da tamamlandı. Cami, 1854'te mimar Nikoğos Balyan'a Sultan Abdülmecid tarafından inşa ettirilmişti.

3 **New York'taki** açık artırmada 19. yüzyıl tarihli ve "bir sentlik siyah macenta pulu" olarak bilinen pul 9,5 milyon dolara satıldı. Pulda bir gemi ve o dönem İngiltere'nin sömürgesi olan Guyana'nın "Veririz ve karşılığını bekleriz" sloganı yer alıyor.

4 **İstanbul araştırmacısı** Orhan Erdenen (92) 13 Haziran'da hayatını kaybetti. Hem Rumeli hem Anadolu yakasındaki yalıları tanıtttığı dört ciltlik *Boğaziçi Yalıları*'nı yayımlayan Erdenen, İstanbul Konseyi Derneği'nin kurucularındandı.

5 **Pablo Picasso**'nun Mavi Oda tablosunun ilginç bir sırrı açığa çıkarıldı. 1901 tarihli başyapıtı kızılötesi teknolojisini kullanarak inceleyen uzmanlar, resimde gözle görülmeyen bir erkek resminin daha gizlendiğini fark etti.

6 **Çin'in** Tarım Havzası bölgesindeki iki atlı göçebenin mezarından, bilinen en eski pantolonlar çıktı. Yaklaşık 3 bin yıllık pantolonlar iki bacak, bir kasık için toplam 3 parça kumaştan oluşuyor.

Bergama ve Cumalıkızık artık 'dünya mirası'

BERGAMA

Türkiye'den iki bölge 22 Haziran'da Dünya Mirası Listesine alındı. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Oğuz, *#tarih*'e "Başarının ardında büyük bir işbirliği var" dedi.

HAYRİ FEHMİ YILMAZ

Katar'da düzenlenen UNESCO 38. Dünya Miras Komitesi toplantısında Türkiye'den "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu" ve "Bergama, Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı" 21 komite üyesinin ortak kararlarıyla Dünya Miras Listesine kabul edildi. Bu kararla Türkiye'nin, Dünya Miras Listesindeki varlık sayısı 13'e çıktı. 'Geçici liste'de 52 varlık daha bulunuyor.

Bursa Hanlar Bölgesi, Orhan Gazi Külliyesi ve Çevresi, Hüdavendigar, Yıldırım, Yeşil, Muradiye Külliyeleri ve Cumalıkızık köyü tarihî alanlarını kapsayan birimler için Haziran 2013'te alan yönetimi planı onaylanmış, böylece önemli aşamalardan biri tamamlanmıştı. Bölgenin tarihi, Osmanlı mimarisinin yüzyıllar boyunca geçirdiği dönüşümü yansıtıyor. Zira eski Bursa, burada 14. ve 15. yüzyıla ait zaviyeli camiler, imaret, hamam, medrese, türbe gibi yapılardan oluşan külliyeler etrafında gelişmişti. Kentin yanında Uludağ eteklerinde kurulan Cumalıkızık köyü ismini Oğuzların 24 boyundan biri olan Kızıklardan alıyor. Yerleşim tarihî dokusunu neredeyse tamamen korumayı başarmış. Osmanlı dönemine ait 18. ve 19. yüzyıla tarihlenen evler, çeşmeler, cami, Etnografya Müzesi ile geçmişi yaşatmaya devam ediyor. Bu arada toplantıda Cumalıkızık bölgesinin Dünya Miras Listesine kabulünü de toplantının ev sahibi Katar önerdi.

Fotoğraf: Hayri Fehmi Yılmaz

Bergama'daki akropol (en solda) ve Cumalıkazık'taki köy meydanı (üstte) ve Yeşil Cami (ortada).

'Bergama, Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı'nın yönetim planıysa Ocak 2013'te onaylandı. Yerleşimde farklı dönemlere ait yapıların oluşturduğu zengin doku, onay kararının alınmasındaki en önemli faktörlerdendi. Bergama Helenistik çağda büyük bir krallığının başkentiydi. Bu çağda kent planlama, mimari, heykel ve resim sanatı açısından çok önemli bir merkez olmuş, son Bergama kralı tarafından Roma devletine miras bırakılmıştı. Kentin Roma çağında korunan önemi, Bizans döneminde yavaş yavaş kaybolmuştu. Bugüne kalan eserler arasında Mısırlı tanrılara adanan Kızılavlu denen tapınağı, Antik Çağ'ın bölgedeki en önemli kutsal alanlarından Asklepionu ve Bergama krallarına ait bir anıt mezar olan Maltepe ismiyle bilinen dev tümülüs öne çıkıyor. Karesioğulları ve Osmanlı dönemlerinde yerleşime yeni bir uygarlığın birikimi eklenmiş.

Bu gurur verici gelişme üzerine görüşlerine başvurduğumuz UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Öcal Oğuz, *#tarih*'e özetle şunları söyledi: "Çok sevinçliyiz. Bu başarının ardında, belki de şimdiye kadar Türkiye'de kurumlar arasında pek görülmemiş bir işbirliği süreci var. Bergama ve Bursa-Cumalıkızık 2010 ve 2011'de UNESCO Geçici Listesi'ne alınmıştı. O tarihten bu yana, dosyalarda birçok revizyon istendi. İnanın, belediyeler, kazı başkanlıkları, Kültür ve Dışişleri Bakanlıkları, hükümet dışı kuruluşlar bu denli ahenkli ve özverili çalışmasalardı, bu gerçekleşmezdi. Özellikle son dönemde çok büyük bir çaba harcandı. Biz Milli Komisyon olarak koordinasyon görevimizi yaptık; genişleyen uzman kadromuzla sürece katkıda bulunduk. Ama bu başarı tamamen büyük bir ekip çalışmasının, Türkiye'nin başarısıdır."

TARİHE KALANLAR

Balyoz sanıkları serbest

Balyoz davasındaki 230 hükümlünün tamamı tahliye edildi. Anayasa Mahkemesi'nin "hak ihlali" kararı üzerine Anadolu 4. Ağır Ceza Mahkemesi, 19 Haziran'da aldığı kararla sanıklar, yeniden yargılanmak üzere serbest kaldı.

Suriye ve Mısır'da seçimler

Suriye'de iç savaş devam ederken 3 Haziran'da ülkenin ilk çok adaylı başkanlık seçimi gerçekleştirildi. Esad yüzde 88,7 oyla seçildi. Mısır'daysa Sisi, yüzde 97 oyla kazandığı 29 Mayıs seçimlerinin ardından 8 Haziran'da resmen görevi devraldı.

Üç din dua için Vatikan'da

Papa Francis, Fener Rum Patriği Bartholomeos, Filistin Devlet Başkanı Abbas ve İsrail Cumhurbaşkanı Peres 8 Haziran'da Vatikan'da biraraya gelerek Ortadoğu barışı için dua etti. Bu törenle Vatikan'da ilk kez *Kuran-ı Kerim*'den sureler okundu.

'Radikal' kapanış

İlk defa 13 Ekim 1996 günü çıkan *Radikal* gazetesi, 18 yılın sonunda 21 Haziran'da son baskısını yaptı. Gazete, yayın hayatına internette devam edecek.

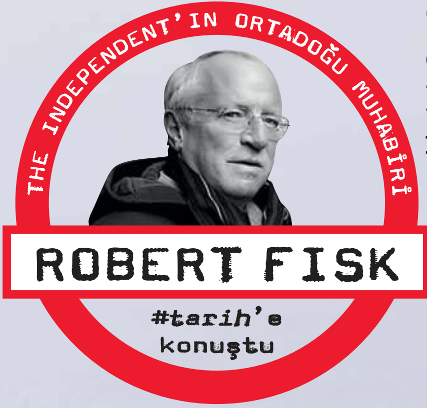
IŞİD, sınırları değiştiriyor

Irak-Şam İslâm Devleti, ani bir saldırıyla Irak'ta başta Musul olmak üzere pek çok kenti kontrol altına aldı. Radikal İslâmcı örgüt, Suriye-Irak sınırında bazı bölgeleri ele geçirdikten sonra Suriye-Ürdün sınırına yakın bölgelere yöneldi.

1. DÜNYA SAVAŞINDAN IŞİD'İN IRAK SALDIRISINA

'Müslümanlar ilk defa kendi sınırlarını çiziyor'

Ortadoğu demokrasilerinin tarihini, son 100 yıldaki güç dengesini ve Türk dış politikasını değerlendiren Fisk, Batılıların 'Ellerinde haritalarla, Ortadoğu etrafında gezinip mezhepçi sistemler uyguladığını' söylüyor.

Söyleşi
BERKAN ÖZYER

Irak-Şam İslâm Devleti-nin siyah zemin üzerine kelime-i tevhid yazılı bayrağı, 9 Haziran'da Irak'ın en büyük ikinci kenti Musul'da dalgalanmaya başladı. Kent, Irak ordusunun çekilmesiyle o gün IŞİD'in kontrolüne geçti. Irak'ta doğup Suriye'de güçlenen, Türkiye sınırında bazı sınırkapılarını elinde tutan örgüt, Ocak'ta anavatanına saldırarak Felluce'yi ele geçirmişti. Son saldırılarla da Bağdat yakınlarına kadar ulaştı. IŞİD'in hedefi 1. Dünya Savaşı sınırlarını değiştirerek bir devlet kurmak. Hatta Irak-Suriye sınırındaki bir bölgeyi dozerlerle düzleştirip sevkıyat hattı oluşturmalarını 'Sykes-Picot sınırlarının bozulması' olarak duyurdular. 1916'da İngiliz ve Fransız diplomatların oluşturduğu, Çarlık Rusyasının onayladığı sınırlar,

yaklaşık 100 yılın en ciddi tehdidiyle karşı karşıya. Gazetecilik deneyimlerini ve tarihsel süreçlerle anlattığı *Büyük Medeniyet Savaşı* kitabının yazarı, Usame bin Ladin'le üç kez röportaj yapan saygın Ortadoğu muhabiri Robert Fisk ile son saldırıları görüştük:

1. Dünya Savaşı'nın başlamasından 100 yıl sonra, o dönemki koşullarla bugünküler arasında bir paralellik kurulabilir mi?
Pek çok paralellikler var. En bariz olan, İngiliz ve Fransız yetkililerin, Ortadoğu'daki Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaştığı gizli Sykes-Picot Anlaşmasıdır. Suriye, Filistin, Ürdün, Irak yani Mezopotamya sınırlarının bu anlaşmayla çizildiğini biliyoruz. Bu sınırlar büyük oranda bugüne kadar devam etti. Bugün 1. Dünya Savaşının ardından sınırların yeniden çizildiğini ilk defa görüyoruz. Bu, tarihî ve dramatik gelişme. Bir sürü insan içinse korkutucu. ▶

IRAK-ŞAM İSLÂM DEVLETİ

İşgalden doğdu işgalci oldu

ZEYNEP ARIKANLI

Irak-Şam İslâm Devleti (IŞİD), El Kaide'den kopmuş ve süreç içinde de ona rakip olmuş bir örgüt. IŞİD'in kaynağı olan Vahabîlik inancı, şeriatın beş kaynağı olan Kuran, sünnet, icma, kıyas ve örften yalnız ilk ikisini tanıyor. El Kaide ve IŞİD'in temsilcileri olduğu ve kuramsal olarak Abdullah Azzam tarafından geliştirilen küresel cihat fikrininse üç işgalin ürünü olduğunu söylemek mümkün: Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali (1979-1989), ABD'nin Afganistan'ı (2001 - ...) ve Irak'ı işgali (2003-2011).

Irak'taki işgal, El Kaide'yi Sünni direnişin bir parçası haline getirdi. Bu direnişin en önemli örgütlerinden biri Ebu Musâb ez-Zerkavi komutasındaki Cemaat et Tehvid ve'l Cihad adlı gruptu. Zerkavi, 2004'te El Kaide'ye bağlılığını ilan etti ve grubun adını Irak El Kaide'si olarak değiştirdi. 2006'da öldürülen Zerkavi'nin yerine geçen Ebu Hamza El-Muhacir, aynı yılın sonunda, Irak'ta etkili olan Sünni grupları da bünyesine katarak Irak İslâm Devleti'ni (IİD) ilan etti. Devletin başı, daha sonra IŞİD'i ilan edecek olan Ebu Ömer el Bağdadi'ydi. El Bağdadi, Suriye'de Arap Baharı'nın önce krize, sonra da iç savaşa dönüştüğü dönemde, elindeki Suriyeli militanları bu ülkeye yönlendirdi. Bu, El Nusra olarak bilinen, Beşar Esad karşıtı Nusret Cephesi'nin kurulması sonucunu doğurdu. Giderek güçlenen el Nusra, IİD'den gelen örgütün feshedilip kendilerine katılma kararını reddedince IİD'nin Iraklı liderleri Suriye'ye giderek cepheyi kontrol etmeye ve el Bağdadi'ye biat toplamaya başladı. Sonuç olarak el Bağdadi, Suriye'ye giderek 2013'te IŞİD'i ilan etti.

İki örgüt arasındaki kriz için el Kaide lideri el Zevahiri devreye girdi, IŞİD'in lağvedilmesini istedi ve el Nusra'yı el Kaide'nin Suriye kolu olarak teyit etti. El Bağdadi'nin bu kararı reddetmesiyle el Kaide-IŞİD arasında kopuş gerçekleşti.

Bundan sonrası, Irak'ın IŞİD tarafından işgaline varan süreçtir. Örgüt, Irak Başbakanı Nuri el Maliki'nin Sünnilere yönelik baskı kurduğu alanlarda mevzi kazandı ve Sünni aşiretleri arkasına aldı. Bu ise, Fehim Taştekin'in ifadesiyle "Sünni bir memnuniyetsizler ve intikam koalisyonu" yaratıldığı anlamına geliyor. İşgallerden doğup işgal gücüne dönüşen IŞİD, işte böyle bir zeminde yürüyüşüne devam ediyor.

İranlı üniversite öğrencileri 4 Kasım 1979'da ABD'nin Tahran Büyükelçiliğini bastı

Getty Images

ABD TAHRAN BÜYÜKELÇİLİĞİ BASKINI

Reagan'ın çözdüğü 444 günlük rehine krizi

MASİS KÜRKÇÜGİL

Rıza Pehlevi, İslam Devrimi (1979) ile birlikte ülkesini terk etti ve şahlık rejimi ortadan kalktı. Yeni rejimse, devrik şahın iadesini istiyordu. Sığınmak için pek çok ülke gezen Şah Pehlevi, tedavi için Amerika'ya geçince 4 Kasım 1979'da yüzlerce öğrenci Tahran'daki ABD büyükelçiliğine saldırdı ve 56 kişiyi rehin aldı. İran yetkilileri rehineler karşılığında, yargılamak üzere İran Şahı'nın teslim edilmesini istiyordu.

Diplomatik yollar rehinelerin kurtarılması için sonuç vermeyince, ABD Başkanı Jimmy Carter, İran'a karşı ekonomik ve uluslararası baskılarla karşılık verdi. Amerikan bankalarındaki İran fonları donduruldu, İran'dan petrol ithalatı durduruldu, Amerika'daki önemli sayıda İranlı sınır dışı edildi.

Carter, Ekim ayındaki başkanlık seçimlerinden önce 24 Nisan 1980'de, uçak ve helikopter filosuyla Kartal Pençesi diye anılan rehine kurtarma operasyonu düzenletti. Ancak bir kum fırtınası sonucu başarısız olan operasyonda bir helikopter ve bir askerî nakliye uçağı düştü, sekiz Amerikan askeri ve bir İranlı hayatını kaybetti.

Şahın 27 Temmuz'da Kahire'de hayatını kaybetmesi, Eylül ayında Irak'ın İran'ı işgal etmesi ve Ekim seçimlerinde Carter'ın Ronald Reagan'a kaybetmesi, rehineler için müzakere sürecini hızlandırdı. Sonuçta İran fonlarının serbest bırakılması ve İranlı yetkililer hakkında herhangi bir adli kovuşturmanın yapılmayacağı vaadi karşılığında rehineler 444 gün sonra, tam da Reagan 20 Ocak 1981'de başkanlığı devraldıktan saatler sonra serbest bırakıldı. Bu tesadüf üzerine yazılan komplo teorileri, İran tarafının Reagan'la yaptığı perde arkası pazarlıklar sonucu Carter'ın tekrar seçilmesini engellemek için rehinelerin salıverilmesini geciktirdiği iddiasını ortaya attı. Bu konuda pek çok kitap yazılmasına ve soruşturma yapılmasına rağmen somut bir sonuç alınamadı. İran-ABD ilişkilerinde bir milat oluşturan olaydan bu yana, İran'da hâlâ bir Amerikan elçiliği bulunmuyor.

Gerçi, bir noktada bu sınırların yeniden çizileceği, bunların kalıcı olmadığı tahmin edilebilirdi. Ama ilk olan, Batılılar yerine Müslümanların kendi haritalarını ilk defa kendileri çizmeleri.

Son 100 yılda diyorsunuz değil mi?
Evet, 1. Dünya Savaşından sonra Suriye-Irak, Suriye-Lübnan, Suriye-Filistin sınırlarının çizildiğini görmek gerekiyor. Ermenistan ve Kürdistan'ın Amerikan mandası olarak belirlenen sınırları, Amerikalıların Osmanlı topraklarına müdahale etmeme kararı ardından hiç uygulanmadı. Dolayısıyla bazı yapay ülkeler oluşturulurken, belki daha doğal olabilecek Ermenistan ve Kürdistan sınırları oluşmadı. Türkiye ise tabii ki Mustafa Kemal Atatürk ile devletleşti.

Noam Chomsky, Arap-İslâm dünyasının uzun bir demokrasi tarihine sahip olduğunu ama sıklıkla Batılı güçler tarafından dağıtıldığını söylüyor. Katılır mısınız?
Chomsky'nin tam olarak ne dediğini bilmiyorum ama mesela 19. yüzyılda Mısırlı seçkinlerin, entelektüellerin siyasi, felsefi, ekonomik olarak ülkelerine yardımı olacağını düşündükleri ne varsa Avrupa'dan getirmek konusunda çok istekli olduğunu biliyoruz. 1922'ye kadar İngiliz idaresi dönemindeyken özellikle avukat Saad Zaglul ve onun feminist eşi Safiyya Zaglul'un önemli rol oynadığı güçlü bir demokratik bağımsızlık hareketi vardı. Fakat sonrasında İngilizler konuşma özgürlüğünü bastırma politikasına girişti. Bu sistemde, "meclisin olabilir, konuşma özgürlüğün olabilir ama sevmediğimiz hiçbir kanunu onaylayamaz-

Veysel Karani'nin türbesini havaya uçurdular

Türbe, heykel, minare gibi eserleri Allah'a ortaklık (şirk) sayan IŞİD, Suriye'nin Rakka kentinde daha önce çevresini bombaladıkları Veysel Karani Türbesini Haziran ayında tamamen imha etti. İslâm tarihinde özel bir yeri olan Veysel Karani, Yemenli Karan aşiretinden yoksul bir deve çobanıyken Yemen'e gelen Müslümanlardan yeni dini benimsemiş; annesinden izin alıp Medine'ye Hz. Muhammed'i ziyarete gitmiş. Peygamber evde olmadığı için, annesine hemen dönme sözü verdiğinden geri dönmüş. Durumu öğrenen Peygamber hırkasını Veysel'e göndermiş. Bunun, İstanbul'da Hırkaişerif Camiinde sergilenen hırka olduğu söylenir.

sın" dendi. Sonrasındaki bağımsızlık hareketinde kraldan kurtulmak istediklerinde Britanya hepsini hapse kapattı. Arap diktatörlüklerindeki muhalif hareketlerin tamamına olanlar da tam bu. Bugün bile Sisi'nin cumhurbaşkanlığını istemezsen terör suçlamasıyla hapse gönderiliyorsun. Aynı şey Suriye'de, Ürdün'de de geçerli. Yani bir bakıma Arap ve Müslüman dünyasına sadece sınırları dayatmakla kalmadık, üstüne onlara yanlış bir demokrasi de verdik. Meclis kurup fikirlerini söylemelerini istedik ama sadece duymak istediklerimizi söylemelerini sağladık. Benzer şekilde 2006'da Filistin'de seçim olmasını istedik. Ama Filistinliler Hamas'ı seçtiğinde, Hamas'ı izole etmeye çalıştık. Aynı eski kolonyal sistemde olduğu gibi. İsrail ise Hamas'ı izole etmeye devam ediyor.

1950'lerde İngiliz-Fransız ittifakından ABD-Sovyet rekabetine geçiş yaşandı. Bunun etkisi nasıl oldu?
Ortadoğu ülkeleri doğaları gereği Batı ve Rus gücüne bağlı. Çünkü zayıflar, zayıf olmaları gerekiyor. Onları zayıf olarak biz kurduk. Amaç da talimatlarımızı takip ederek çıkarlarımıza uygun hareket etmelerini sağlamaktı. 2. Dünya Savaşının ardından Arapların kendilerini destekleyeceklerini düşündükleri devletlere kaymaları kaçınılmazdı. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır ilk olarak Amerikalıları sonra Rusları dostları olarak gördü. Sonra Enver Sedat, tekrar Amerikalılara döndü. Benzer şeyler başka yerlerde de yapıldı. Saddam Irak'ta iktidara geldiğinde CIA ona yardım etti. Başlangıçta İran'a saldırdığında biz Batıdakiler onu seviyorduk. Ama Kuveyt'i işgal ettiğinde ondan nefret ettik,. Bu dönemde Sovyetler çökerken yeni bir Rusya ortaya çıktı ve kendi rolünü oynamaya çalıştı. Rusları Kuveyt'in kurtarılması konusunda Batı'nın tarafındaymış gibi düşündük. Bundan sonra Rusların artan şekilde Batı'nın Ortadoğu politikaları konusunda hayal kırıklığına uğradığını gördük. Önce Batı tarafından kandırılmış gibi gözükerek Kaddafi güçlerinin Libya'da bombalanmasına sessiz bir onay verdiler. Ardından da Suriye'de Batı'ya karşı Beşar Esad'ı desteklemeye karar verdiler. Irak'ta ne istedikleri konusundaysa şimdilik sessiz kalıyorlar. Ama bütün sömürge düzeni ve onun yol açtığı çürüme Irak'taki mevcut savaşta net gözüküyor. Burada da silahlı İslâmi güçler, iki devleti devirmeye çalışıyor: Suriye ve Irak. Irak hükümetini korumak için askerî yöntemler kullanmaya hazırlanırken Suriye hükümetini devirmeye çalışan isyancıları hâlâ destekliyoruz. İki ülkedeki isyancılar aynı örgütten olsa bile.

Irak işgali döneminin İngiliz Başbakanı Tony Blair geçenlerde işgalin bugünkü durumla bir ilgisi olmadığını söyledi. Batılı liderler hatalarının sorumluluğunu ne zaman kabul edecekler?
Batılı liderler unutkanlığımıza ve cehaletimize güvenmek zorunda. Irak genelindeki felaket ve trajedileri takip eden herkes, yüz binlerce kişinin hayatına mal olan anarşi ve kaosun ABD ve İngiltere'nin 2003'te Irak'ı yasadışı şekilde işgal etmesiyle başladığının farkına varmak zorunda. Niye- ▶

Suriye'ye niyet Irak'a kısmet
Irak Kralı Faysal (1921-1933), 1. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı idaresine karşı ayaklanan Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğluydu. İngilizler kendisine savaş sonrası Filistin, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan bir Arap krallığının başına geçmeyi vadetmiş, söz konusu krallık 1920'de kurulmasına rağmen sadece 4 ay sonra Suriye ve Lübnan'ın kontrolünün Fransa'ya geçmesiyle ortadan kalkmıştı. Faysal, Ağustos 1921'de İngilizlerin isteğiyle Irak Kralı oldu.

Bağdat'ta Osmanlı hakimiyetinin sonu. İngiliz birlikleri 11 Mart 1917'de kente giriyor

Getty Images

tinizin ne olduğu, hangi yanlış bilgilere sahip olduğunuzun bir önemi yok. Bu işgal bölgedeki mevcut katliamlara doğrudan neden oldu. Saddam döneminde çoğunlukla Kürt ve Şiilere yönelik korkunç suçlar işlendiyse de, yaşananlar bu ölçekte değildi. Blair'in söylediği şekilde Suriye'de Esad'ın gitmesine neden olacak bir harekat gerçekleştirseydik, bugün Irak'ta savaşanlar çoktan Şam'da savaşıyor olacaktı. Irak ve Suriye'yi birbirinden ayırmanın mantığı yok. İki rejim de aynı düşmana karşı savaşıyor.

Bölgede yaşananlardan ötürü sadece Batı'yı sorumlu göstermemek gerektiğine katılıyor musunuz?
Hayatını kaybeden insanların kendi ölümlerinden dolayı sorumlu tutulabileceğini düşünmüyorum. Bu Holokost'tan Yahudileri veya 1,5 milyon Ermeninin katledildiği 1915'teki soykırımdan Ermenileri sorumlu tutmak gibi bir şey. Yapılabilecek şey, Müslüman devletlerin Batı'ya nasıl tepki verdiklerinin, Batılı halkların tanrılarına inançlarını büyük oranda neden kaybettiklerinin, inancını kaybetmiş devletlerin koruyan devletlere neden üstünlük sağladığının tarihsel köklerini incelemek.

Ortadoğu'daki krizleri açıklamaya çalışanlar kolaylıkla etnik ve mezhepsel farklılıklara vurgu yapıyor. Şiilere karşı Sünniler, Sünnilere karşı Kürtler gibi. Bölgede gerçekten böyle keskin hatlar var mı?
Görüyorsunuz ki, biz Batılılar Müslümanları bölmeye bayılıyoruz. Elimizde hep haritalar

IRAK'TA OSMANLI İDARESİ

Merkezî devlet hedefi Ortadoğu'ya hiç uğramadı

✎ AHMET KUYAŞ

Osmanlı Devleti, Ortadoğu'daki hakimiyetini 18. yüzyılda neredeyse tümüyle yitirmişti. Yerel hanedanların eline geçen bölgede ne doğru dürüst vergi toplayabiliyor, ne de hacıların veya Sürre Alayı'nın güvenliğini sağlayabiliyordu. Zaten Hicaz'da kontrol Vahabî isyanını 1818'de bastıran Kavalalı ailesine geçmiş, Osmanlı hakimiyeti ancak 1860'ta İngiliz ve Fransız desteğiyle tekrar kurulabilmişti. Günümüz Irak coğrafyasındaysa kontrol tam olarak 1860'larda sağlanabildi.

Fakat bu hakimiyet de bazı önemli ödünler verilmesiyle mümkün olabilmişti. Bir yanda Tanzimat reformlarını uygulayacak memur yokluğu, diğer yanda da kısmen bu reformların neden olduğu toplumsal karışıklıklarla baş etme gereksinimi, yerel eşrafa bir dizi ödün verilmesine neden oldu. Böylece ortaya, tarihçi Albert Hourani'nin, "eşraf politikası" dediği süreç çıktı. Yani Osmanlı Devleti, bu yörelerin yönetimini tümüyle ileri gelen ailelere bırakmış oldu. Bu durum, parlamenter yönetim isteyenlere karşı soylu sınıfının desteğini kazanma arzusunda olan Sultan II. Abdülhamit tarafından da sürdürüldü. Böylece Tanzimat'ın güçlü bir merkezî devlet yönetimi kurma hedefi, Ortadoğu'da pek gerçekleşemezken, hem etnik hem de dinsel açıdan çok daha karışık olan Irak'ta hiç gerçekleşmedi. Irak uzmanlarına bakacak olursak, ülkede belli bir toplumsal kaynaşma ve istikrar ancak krallık döneminde (1922-1958), petrol sanayiinde çalışan bir şehirli işçi sınıfının oluşması sayesinde ortaya çıkabildi.

1916 yılında çizilen ve Ortadoğu'yu Fransa-İngiltere arasında paylaştıran Sykes-Picot anlaşmasının haritası.

var. Güneyde Şiilerin, ortada Sünnilerin, kuzeyde Kürtlerin olduğu Irak haritaları; Lübnan'da Hıristiyan, Sünni, Şii haritaları. Bu haritaları kendi toplumlarımız için, örneğin İngiltere'de Birmingham haritasını Müslüman olanlar ve olmayanlar diye çizmiyoruz. Halbuki esasında bu kentteki dağılım hayli bariz durumda. Esasında Müslüman toplumların hiç de önemli görmediği farklılıkları vurgulayıp duruyoruz. Geçenlerde Lübnanlı bir gazeteci yazdığı bir makalede çok doğru olarak Irak'ta yaşananların, "Sünni ve Şiiler arasında değil, mezhepçi olanlarla olmayanlar arasında bir savaş" olduğunu söyledi. Ve mesela Musul'dan kaçanların çoğu Şii değil Sünni. Durumu yorumlamanın o kadar da kolay olmadığını anlamak zorundasınız. Ve tabii birçok noktada da Sünniler IŞİD'den değil bizim desteklediğimiz Maliki liderliğindeki Şii askerlerin intikam saldırılarından korktukları için kaçıyorlar. Ortadoğu etrafında gezinip mezhepçi sistemler uygulayıp duruyoruz. Fransızlar, Lübnan'da bugün hala devam eden mezhepçi bir sistem kurdular. Aynısını biz de Kıbrıs'ta, Kuzey İrlanda'da yaptık. Elimizde küçük haritalarımız ve sihirli planlarımızla parçalanmaların adil bir şekilde dağıtıldığına inanıyoruz. Lübnan'da Hıristiyan Maruni değilsen cumhurbaşkanı, Sünni değilsen Başbakan, Şii değilsen meclis başkanı olamazsın. Dolayısıyla dinleri ve mezhepleri belli siyasi rollere kapatıyoruz. Bunu bir kere yaptıktan sonra, mezhepçi bir halk oluşuyor.

Bunun çok naif bir soru olduğunu biliyorum ama Batılılar neden böyle davranıyor?
Döneme göre değişiyor. İngilizler 19. yüzyılda çoğunlukla Süveyş Kanalı ve Hindistan bağlantısından ötürü Mısır'ı kontrol etmek istedi. 1. Dünya Savaşında donanmalar, özellikle de Winston Churchill'in başında olduğu İngiliz donanması petrolle ilerleyen savaş gemileri kullanmaya başladı. Batılılar için, petrol Ortadoğu'nun altını oldu. İngiltere 1. Dünya Savaşı'nda yetiştirdikleri gülleri sevdiğinden ötürü Irak ve İran'ı işgal etmedi. İşgal etti çünkü iki ülke de petrole sahipti. Libya'da, Suriye'de, Irak'ta petrol vardı; sebep tabii buydu. Ve hâlâ Irak'ta keşfedilmemiş çok büyük petrol kaynakları var. Özellikle batıdaki Sünni bölgelerinin batısında kaynaklar bulunuyor. Sünniler de bunun farkında. Bu yüzden de Irak'a olan ilgimiz devam ediyor. Amerika'nın yakında kaya gazıyla birlikte enerjide kendine yeter olacağı söyleniyor. Buna inanmayın. Ortadoğu önümüzdeki yıllarda da dünyanın merkezinde kalmaya devam edecek. Ve durum böyle sürdükçe oradaki halklara büyük bir zenginlik ve trajedi kaynağı olmaya devam edecek.

AKP geçmiş dönemlerde komşulara uzak kalındığı eleştirisiyle büyük bir dış politika açılımı yaptı. Bu eleştiriye katılır mısınız?
Türk dış politikası ekonomik zenginliğiyle beraber genişledi. Bir ülkenin ekonomik gücü arttıkça dış politikada da özgüveni artar. Başbakan Erdoğan, Arap devrimleri sürecinde bölgeyi ziyaret ettiğinde o dönemin algısının ilerisindeydi ve Arap Baharı'nın siyasi önemini herkesten çok daha önce fark etmişti. Ama sonuçta Kürtlerden, Ermeni Soykırımı inkârından ordu ve polisteki sorunlardan, Erdoğan'ın yer aldığı hükümet biçiminden ötürü Türkiye'nin hâlâ kimseye örnek olabilecek bir potansiyele sahip olmadığı anlaşıldı. Türkiye için tehlike Suriye'nin Pakistanına dönüşmek. Sovyetlerin Afganistan işgali sırasında Körfez ülkeleri ve Amerikalılar, Pakistan'ı Sovyet rejimiyle savaşan Afganlara para ve silah göndermek için rota olarak kullandı. Türkiye de kendisinin, Körfez ülkelerinin ve ABD'nin Suriye rejimini devirmek isteyen İslâmcılara para ve silah gönderilirken kullanılmasına izin verdi. Bugün Pakistan'ın ne halde olduğuna bakın. Türkiye için tehlike işte bu.

Son olarak yaklaşık 300 yıllık bir geçmişi olan Vahabîlik, bugün nasıl oldu da Nijerya'dan Irak'a kadar bir alanda güçlenebildi?
İslâmcı güçler geçmişte belirli Batılı noktalara saldırıyordu. Amerikan gemileri ve elçilikleri, Dünya Ticaret Merkezi, Pentagon, Londra metrosu gibi. Bu yöntem artık azaldı. Artık amaç Nijerya'da, Mali'de, Yemen'de, Suriye'de, Irak'ta toprak ele geçirmek. İslâmcılar artık bir bölgeyi kontrol etmek istiyor. ■

Yangın kapakta
IŞİD saldırılarının ardından haftalık *Time* dergisi, 23-30 Haziran tarihli nüshasının kapağında "Irak'ın Sonu" başlıklı bir yazı yayımladı. İllüstrasyonda, Irak'ı çoktan yok eden yangının Suriye'de devam ettiği vurgulanıyor.

Öncü Müslümanların Anadolu'daki izleri

Günümüz Türkiye toprakları İslâmla Türk hakimiyetinin başlamasından en az 400 yıl önce tanıştı. Daha 7. yüzyılda sınırlar Toroslara kadar ulaşmıştı. Peki bu yeni din nasıl bu kadar hızlı ilerledi, 1071 öncesi ve sonrasında Müslümanlar arkalarında nasıl eserler bıraktı?

HZ. Muhammed öleli daha 40 yıl olmadan, Diyarbakır, Harran, Malatya, Antakya, Urfa gibi kentler yeni İslâm devletinin eline geçmişti. Müslüman Araplar, Bizans'la uzun bir çatışmaya girişti. Akınlarla, kuşatmalarla, şehirlerin alınıp verilmesiyle süren fetih girişimi, İran, Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'daki gibi hızlı ve başarılı olmadı. Ancak İslâm, bir şekilde kök salarak, 11. yüzyıl sonunda Türklerin gelişine kadar birçok bölgede tutundu. Ardından Haçlı seferleri ve Moğol akınlarıyla darboğaza girdi, Türklerin yeniden üstünlük kurmasıyla ilerledi ve 15. yüzyılın ikinci yarısında bütün topraklarda egemenlik kurdu. Ancak, bu sürecin tarihini yazmak kolay değil. Farklı halkların yaşadığı, Hıristiyanlığın her mezhebinin temsil edildiği, pagan inanışların mevcut olduğu, her yönden akınlara maruz kalan Anadolu'nun tarihi zaten karışıktı. Buna, 12. yüzyıl öncesi kaynakların yetersizliği eklenince Anadolu İslâmı'nın başlangıcını anlatmak daha da zorlaştı. Sonraki dönemlerde kaynakların artmasıyla sosyal dönüşümü değerlendirmek görece daha kolaylaşsa da bu dosya, işte bu zor konuyu deşmeye çalışıyor. Casim Avcı, Müslüman Arap devletinin kuruluşundan itibaren Bizans'la ilişkilerini yazdı. Ahmet T. Karamustafa, İslâm'ın Anadolu'da eğitimli seçkinler ve geniş halk kitleleri arasında nasıl yaşandığını anlattı. Hayri Fehmi Yılmaz ise, arkeoloji ve sanat tarihinin sağladığı son bilgilerin ışığında, Anadolu'da ilk Müslümanlardan kalan maddi izlerin peşine düştü.

***İSTANBUL / 7. yüzyıl* Yenikapı'da bulunan, kentin en eski İslâm eseri üzeri Arapça yazılı kemik**

***ESKİŞEHİR / 8. yüzyıl* Battal Gazi Efsanesi**

***MUĞLA / 7. yüzyıl* Knidos'ta kilise tabanına kazılı Arapça grafiti**

8-10. YÜZYILDA ANADOLU

HARRAN / 8. yüzyıl
Anadolu'nun ilk camii

ADANA / 7. yüzyıl
Kûfi hatlı kitabeler

ŞANLIURFA / 8. yüzyıl
Bizans imparatorlarını andıran resimli Arap sikkeleri

ŞANLIURFA / 7. yüzyıl
Üzüm salkımı ve asma yapraklarla süslenmiş taş sütun

Harita ve illüstrasyonlar: Coşkun Sami

7-11. YÜZYIL İSLÂMİYETİN YÜKSELİŞİ

Ruhları cihat hedefleri fetih

İlk Müslümanlar, Arap yarımadasından çıkıp 40 yıl içinde geniş bir bölgeye yayıldı. Yeni dinin dinamizmi ve halklara tanınan vergi karşılığı kendi dinlerini yaşama güvencesiyle dönemin 'süper güçleri' Bizans ve Sâsânî Devletleri arasından sıyrılarak Anadolu'nun kapılarını açtılar.

CASİM AVCI

İslâmiyet'in bugünkü Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında yayılmasını anlamak için öncelikle dönemin siyasi yapısına işaret etmek gerekir. İslâmiyet, Hz. Muhammed'e 40 yaşındayken 610 yılında Mekke'de ilk vahyin inmesiyle doğdu. 622'de Medine'ye hicretin ardından yaşanan gelişmeler neticesinde Hz. Peygamber'in sağlığında Arap yarımadasının tamamına yayıldı. Bu dönemde -günümüz tabiriyle- bölgede iki süper güç vardı: Irak ve İran topraklarında hüküm süren Sâsânî İmparatorluğu ve Suriye, Filistin, Mısır, Kuzey Afrika, Anadolu, Balkanlar vs. bölgelerine hakim Bizans İmparatorluğu.

Merkezi İstanbul (Konstantinopolis) olan Bizans ile Arap yarımadasındaki devletçikler veya kabileler arasındaki ilişkiler siyasî, ticarî vs. sebeplerle İslâmiyet öncesinden beri devam ediyordu. İslâmın doğuşuyla birlikte Sâsânîlerin karşısında Bizans'a yönelik bir duygusal sempati de gelişti. Çünkü terminolojik ifadeyle Hıristiyan ve dolayısıyla ehl-i kitap olan Bizans'ı Müslümanlar; Mecûsî (Zerdüştî, ateşperest) olan Sâsânîleri de müşrikler (putperestler) destekliyordu. Hatta Bizans'ın Sâsânîlere karşı kaybettiği savaşın ardınan yeni bir Bizans zaferini bildiren Kur'ân-ı Kerîm'in Rûm sûresi böyle bir bağlamda indi.

Ancak Müslümanlar, daha Hz. Peygamberin sağlığında Bizans orduları ile karşı karşıya geldiler. 629'da Kudüs yakınlarındaki Mute Savaşında Müslüman ve Bizans orduları ilk kez karşılaştı ve Müslümanlar kendilerinden kat kat fazla olan Bizans ordusu karşısında az kayıpla çekildi. Bu tarihten itibaren sadece 40 yıl içinde Emevîler döneminde Müslümanları İstanbul'u kuşatmaya kadar götürecek hızlı bir fetih süreci başladı. Müslümanların Sâsâni İmparatorluğunun topraklarını fethi ve devletin yıkılışı ise Hz. Peygamberin 632 yılında vefatından sadece 20 yıl sonrasına rastlamaktadır..

Hızlı genişlemenin nedenleri

Müslümanların hızlı ilerlemesine imkan veren nedenler arasında Bizans'ın Arap yarımadasına göre daha verimli topraklara sahip olması, ganimetler, yüzyıllardır birbiriyle savaşan iki imparatorluğun yorgunluğu sayılabilir. Ancak bunların pek çoğu bir önceki yüzyılda da geçerliydi. Farklı olan, İslâmiyetle birlikte yeni bir toplumun oluşması ve buna bağlı olarak Müslümanların Kur'ân-ı Kerîm'in hedef gösterdiği İ'lâ-yı Kelimetullah (Allah sözünü yüceltmek) için cihad ve fetih ruhuna sahip olmasıydı. Yeni dinle gelen bu büyük dinamizm merkeze yerleştirilmezse fetihlerin nasıl geliştiğini anlamak güçleşir. Fetih kelimesi "açmak" anlamına gelir. Müslümanlar bunu iki anlamlı olarak kullanmıştı: Zorlama olmaksızın mümkün

Mukaddes Emanetler, 2009

Mezopotamya'nın Müslümanlaşmasında büyük rol oynayan Halid b. Velid'in (öl. 642) kılıcı Topkapı Sarayı Müzesinde sergileniyor.

olduğu kadar çok insanın İslâm'ı kabul etmesi ya da İslâm hakimiyetini tanıması. Bu ise Müslüman olmaya zorlama anlamına gelmiyordu. Bu noktada Müslümanların fethettikleri yerlerde yerel halkla imzaladıkları anlaşmalar önemli bir göstergedir. Örneğin Hz. Ebû Bekir döneminde Halid bin Velid, Sâsânîlerin üzerine ilerlerken Hire bölgesindeki halkla bir anlaşma imzaladı ve fethedilen diğer yerlerdeki halklar da benzer anlaşmalar istedi. Bu anlaşmaların özü yukarıda vurgulandığı gibiydi. İslâm hakimiyetinin kabul edilmesi halinde yerel halk kendi din ve inançlarını koruyor, can ve mal güvenliği sağ-

Camiden geriye kalanlar

8. yüzyıl tarihli Harran Camiinden günümüze kalan harabe. Geriye kalan mimari parçalardan bir kûfi kitabe, Urfa Müzesinin avlusunda sergileniyor (sağda).

HARRAN'DA 1300 YILLIK ARAP İMZASI

Türkiye'nin en eski camii

Harran Hz. Ömer zamanında 640'ta fethedilmişti. Buradaki El Firdevs veya Harran Ulu Camii'nin yapım tarihi bilinmez. Kentteki "Sin ve Şamas" (Ay ve Güneş) tanrılarının tapınağı üzerine inşa edildiği düşünülür. Harran'da uzun süre, Müslümanların yanısıra Sabii veya Harrani denilen paganlar, Hıristiyan ve Yahudiler yaşamaya devam etti. İbni Şeddad, caminin kenti fetheden İyas bin Ganem tarafından yapıldığını, 750'ye doğru yenilendiğini anlatır. Ancak yapı, yenilenen haliyle bile Türkiye'nin en eski camiidir. Camiden geriye harabeler ve bir minare kaldı. Mimari parçaların bazıları Urfa Müzesi'nde. 100X100 boyutlarındaki caminin, mihrap duvarına paralel beş bölümü ve 19 kapısı, önünde bir açık avlu vardı. Arap kaynakları muhteşem taş işçiliğinden övgüyle bahseder. 1980'lerde başlayan kazılarla yapının birçok ayrıntısı gün yüzüne çıkarıldı.

Fotoğraf: Hayri Fehmi Yılmaz

lanıyordu. Müslümanlığı kabul etmeyenler karşılık olarak, cizye (baş vergisi) ödüyorlardı. Hz. Ömer döneminden itibaren ise gayri müslimlerden topraklarını işlemeleri karşılığında "haraç" yani toprak vergisi alınmaya başlandı.

Hz. Ömer'in hilafet dönemi (634-644), İslâm fetihleri açısından çok önemlidir. İslâm ordusu kuzeye doğru ilerleyip bir yandan Sâsânîlerle bir yandan Bizans'la savaştı. 637 yılında Sâsânîlerin başkenti Medâin fethedilirken 642'de Nihavend savaşında Sâsânîlere çok ağır bir darbe indirildi. Eş zamanlı olarak Bizans'la savaşlar da devam ediyordu.

Araplar İstanbul önünde

Hz. Ömer döneminde Bizans'ın önemli şehirlerinden Şam, Kudüs ve İskenderiye Müslümanların eline geçmiş, dolayısıyla Suriye, Filistin ve Mısır fethedilmişti. Yine bu dönemde Antakya, Tarsus, Maraş, Urfa, Malatya, Nusaybin, Diyarbakır, ve Mardin, gibi kentler fethedildi. Ancak Anadolu'daki ilerleme burada durdu. Çünkü Toroslar Anadolu'ya girişte önemli bir engel oluşturuyordu. Hz. Osman döneminde fetihler bir taraftan İran içlerine bir taraftan da Kuzey Afrika'ya doğru devam etti. 651 yılında III. Yezdicerd'in Merv'de öldürülmesiyle Sâsânî İmparatorluğu tarihe karıştı. Bu arada Bizans'tan alınan Doğu Akdeniz'deki liman kentlerinde kurulan İslâm donanmasıyla 649'da Kıbrıs fethedildi. Birkaç yıl sonraki Zatü's-Savari deniz savaşında Müslümanlar Bizans'a karşı ilk büyük deniz zaferini kazandı.

Hz. Ali ile tamamlanan Dört Halife döneminden sonra Ebû Süfyan oğlu Muâviye, Emevî Devletini bugünkü Şam'da 661'de kurdu. İslâm devletinin başkenti, Bizans'a çok daha yakın bir konuma taşınmış oldu. Bu dönemden itibaren uzunca bir süre neredeyse her yıl Anadolu içine seferler düzenlendi. Ayrıca İstanbul birkaç kere kuşatıldı ama alınamadı.

İstanbul kuşatmaları İslâm tarihinde önemli yere sahiptir. Üçü Emevîler ve biri Abbâsîler döneminde olmak üzere Müslüman Araplar tarafından düzenlenen dört İstanbul seferinin ilk ikisi Emevî Devletinin kurucusu

8.YÜZYILDA İSLÂM COĞRAFYASI

Yazmadaki Türkler

Bizanslı tarihçi Skilitzes, ünlü yazmasında (11. yüzyıl) Amorium önünde savaşan Arap ordusundaki Türkleri tasvir ederken üstlerine 'Türk' notu düşmüş (altta). Amorium kazılarında bulunan ve ön yüzünde Teofilos ile oğlu Konstantinos'un yer aldığı sikke (solda).

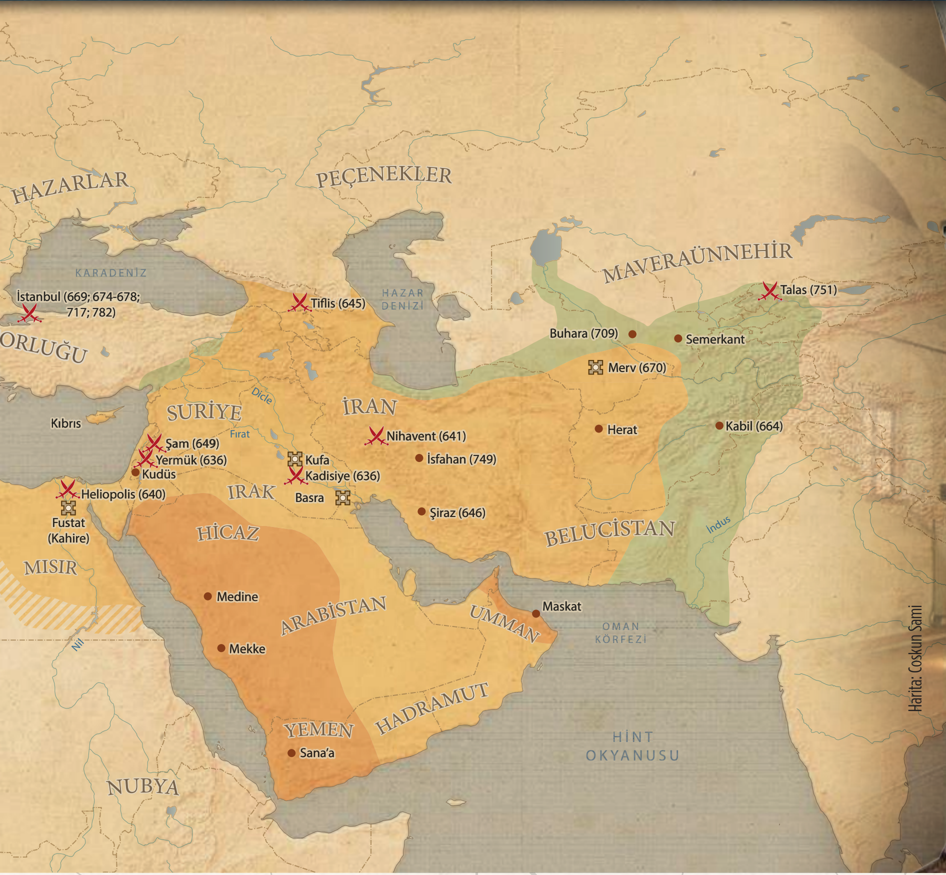
Christopher Lightfoot arşivi

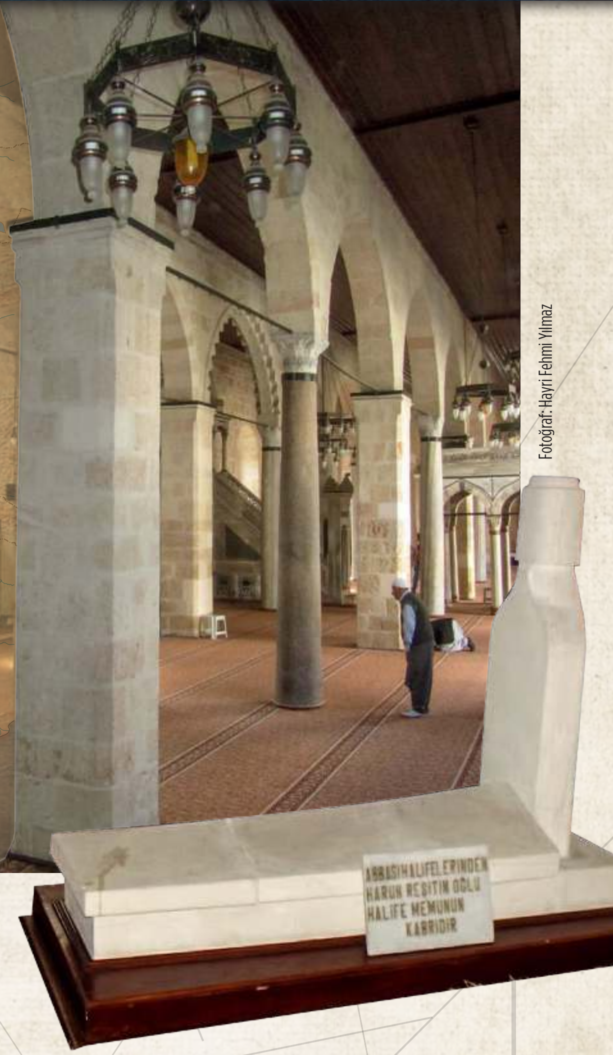
AMORIUM KUŞATMASI

Halife ordusundaki Türk askerleri Afyon'da

Anadolu'daki Arap akınlarının önemli hedeflerinden biri, bugün Afyon Emirdağ yakınlarındaki Amorium'du (Hisarköy). Bizans, bu kenti bir askeri merkez haline getirmişti. Bir Arap coğrafyacı Ammuriyya olarak andığı kenti İstanbul ve Selanik'ten sonra Bizans İmparatorluğunun üçüncü büyük kenti olarak tanımlamıştı. Kente 644'ten beri aralıksız süren akınların en önemlisi 838'de Abbasi Halifesi Harun Reşid'in büyük oğlu Mutasım'ın ordusu tarafından yapıldı. Ordunun çoğunu Samarra kentinden gelen Türk askerleri oluşturuyordu. Hatta Bizans kaynakları ordunun tamamen Türklerden oluştuğunu iddia eder. Bu Anadolu'da Müslüman Türkler ile ilgili en eski kayıtlardan biridir. Kuşatma sadece 12 gün sürmesine rağmen çok meşhur oldu (1- 12/13 Ağustos). Surların bir bölümü çökünce kent ele geçirilip yağmalandı. Bizans kaynakları binlerce kişinin öldüğünü ya da esir olarak götürüldüğünü belirtir. Ancak Müslümanlar şehre yerleşmedi; Bizans burayı kısa süre sonra geri aldı. Amorium'da 1987'de başlayan ve Dr. Christopher Lightfoot başkanlığında sürdürülen kazılarda, meşhur kuşatma ile ilgili olabilecek izlerle karşılaşıldı.

Muâviye döneminde yapıldı. 669 yılındaki ilk sefere Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ve Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî gibi meşhur sahabîlerin katılması, bugün de İstanbul ve Müslümanlar açısından önem taşır; Eyüpsultan Türbesi bu kuşatmanın bir hatırası olarak görülür. İstanbul'u alamayan Müslüman Araplar, Rodos, İstanköy ve Sakız adalarına çıktı, ardından Kapıdağ yarımadası ele geçirildi. 672'de İzmir'e kadar ulaşan Müslümanlar ertesi yıl Girit'e çıkarma yaptı. Bu gelişmelerin ardından ikinci İstanbul kuşatması 674'te başlayarak aralıklarla dört yıl sürdü. Bu kuşatma hem karadan hem denizden gerçekleştirilirken, kış aylarında ordu Kapıdağ yarımadasına çekiliyordu. Ayrıca Bizanslıların geliştirdiği "Rum ateşi"nin ilk defa bu kuşatmada kullanıldığı söylenir. Sonunda İslâm orduları geri çekildi. Üçüncü kuşatma 716-717'de Süleyman bin Abdülmelik döneminde oldu. Dördüncü ve son kuşatma Abbasîler dönemindeydi. 782'de, Halife Mehdi'nin oğlu Harun Reşid'in katıldığı bu seferde ordu Üsküdar'a kadar ulaştı. Ancak Müslümanlar Bizans'ın isteği üzerine bir anlaşma yaparak çekildiler.

Kültürel etkileşim

Bizans topraklarındaki fetihleri sonucunda en kolay fark edilen etkileşimler, devlet yönetimi, mimari ve sanat alanlarında oldu. Askerî alanda büyük zaferler kazanılsa da diğer pek çok konuda Bizans'tan yararlanılması söz konusudur. Bizans Devleti Roma'nın bir devamı olarak kurumlarını oluştururken, İslâm devleti yeni oluşuyordu. Örneğin daha 650'lerde Müslümanlar ilk donanmalarını kurarken bölgedeki Bizans tecrübesin-

Halife Memun

Abbasî Halifesi Memun (813-833) Bizans'la kültürel ilişkiler kurdu, Yunanca eserleri Arapçaya çevirtti, astronominin gelişmesine önayak oldu. Pozantı Suyu yakınlarındaki ordugâhında ölerek Tarsus Ulu Camiine (Camiunnûr) gömüldü. Bu cami 787-788'de Harun Reşid zamanında inşa edilmiş, 15. yüzyılda yenilenmişti.

Biblioteca Nacional de España

Melike Dara Günal arşivi

Diyarbakır'da Ahmed'in imzası
O dönem Amida/Amid denilen Diyarbakır kenti, 639'da İslâm ordularınca fethedilmişti. Surlarda da 9. yüzyıldan Arapça kitabeler yer alır. Bunlarda "el Mühendis" unvanıyla anılan bir Diyarbakırlının ismi (Ahmed bin Cemil el-Amidi) okunur.

den önemli ölçüde faydalandılar. Başkentin Şam'a taşınması Bizans kültürüyle etkileşime büyük hız verdi. Bu dönemde Emevîlerde başlayan saray hayatı ve hilafetin saltanata dönüştürülmesi etkileşime örnek olarak gösterilebilir.

Hindistan, Mâverâünnehir, Anadolu ve Endülüs'te fetihler gerçekleştiren Emevî Halifesi Velid bin Abdülmelik (705-715) döneminde imar faaliyetlerinde de büyük bir atılım yaşanmıştı. Kudüs'teki Mescid-i Aksa yeniden inşa edildi; Şam Emevîyye Camii yapıldı., Medine'de Mescid-i Nebevi ve Mekke'de Mescid-i Haram tamir ettirilip genişletildi. Bu faaliyetler için Velid bin Abdülmelik, Bizans imparatoru II. Iustinianos'a mektup yazarak kendisinden usta ve mozaik yardımı istedi. Abbâsîler döneminde de büyük bir bilgi transferi gerçekleştirildi. Abbasî halifeleri, Bizans imparatorlarından eski Yunan bilim ve felsefesine dair eserlerin gönderilmesini istiyor, talepleri de karşılık görüyordu. Ayrıca fethedilen topraklardaki eserlerin getirilmesi veya satın alınması gibi yöntemler de kullanılıyordu. Bu etkileşim ters yönde de söz konusuydu. Me'mûn döneminde Bizans İmparatoru Theofilos Bağdat'a gönder-

Denizden İstanbul seferine katılan Araplar, yol üstünde bugün Muğla, Datça'daki Knidos yerleşimine adlarını kazımışlardı.

ŞANLIURFA'DA BARIŞLA BİTEN KUŞATMA

Hz. İsa'nın mendili için pazarlık

1031'de Bizans ordusu Şanlıurfa'yı ele geçirdi, ardından da yeni Arap saldırısını püskürttü. Skilitzes, yazmasında bu iki olayı birlikte tasvir etmiş.

Biblioteca Nacional de España

Bizans toprakları, uzun süre Arap Müslüman akınlarına maruz kaldıktan sonra, Abbasi devletinin zayıfladığı dönemde işler tersine döner. 942'de İoannes Kurkuas komutasındaki bir Bizans ordusu Abbasi topraklarına saldırır. 641'den beri Müslümanların elinde olan Şanlıurfa'yı (Edessa) kuşatırlar. Bizans ordusu kenti geri almak veya yağmalamak peşinde değildir. Kuşattığı kentten Hz. İsa'nın mucizevi bir şekilde mendile çıkmış olan suretini (mandilion) ister. Şanlıurfa'da Yakubi, Nesturi ve Melkit Hıristiyan cemaatlerinin elinde üç ayrı mandilion bulunmaktadır. Kentin Müslüman halkı bu emaneti ancak halifeden izin alınırsa verebileceklerini söylerler. Kurkuas aylarca çevrede başka yerleri yağmalayarak bekler. Sonunda halifeden haber gelir: Şehri kurtarmak karşılığında emanetin Bizans ordusuna teslimine izin vermiştir. Yakubilerin elindeki suret Bizans ordusuna teslim edilir. Mandilion'u alan ordu törenle İstanbul'a döner.

Christine Özgan arşivi

MUĞLA'DA ARAPÇA GRAFİTİ

Şamlı Seyfan'ın oğlu Yezid buradan geçti

Muğla'daki Knidos kenti, Doğu Akdeniz'den Batıya yapılan deniz seferlerinin güzergâhı üzerindeydi. Kentte 1969 -1970'te yapılan kazılarda bir Bizans kilisesinin kalıntıları ortaya çıktı. Sonraki yıllarda kazıyı yürüten arkeologlardan Prof. Dr. Christina Özgan'ın belirttiğine göre, kilisedeki antik dönem mermer taban döşemelerinde Arapça grafiti olduğu görüldü. Bunlar 661–680 arasında yönetimde olan ilk Emevi halifesi I. Muaviye'nin oğlu Yezid'e yönelik yazılardı. Yezid, muhtemelen 674'te İstanbul'a düzenlenen akına katılmıştı. Sanat tarihçisi Ferudun Özgümüş'e göreyse bloklar üzerinde yazıları yazanların isimleri, memleket ve kabileleri de okunabildi. Bu isimler Şamlı Seyfan'ın oğlu Yezid, Ahmet bin Advân bin Semmak el Beceli, Abdullah'dı.

diği elçilerin getirdiği saray çizimlerinden hareketle İstanbul'da bugünkü Küçükyalı mevkiinde Bryas Sarayı'nı inşa ettirdi. Şu halde, İslâmın dönemin sanat ve mimarisinden etkilendiğini, zamanla kendine mahsus bir sanat oluşturduğunu ve çevresini etkilemeye başladığını söylemek mümkündür.

Yoğun diplomasi

Kültürel etkileşim bir yandan sürerken Bizans'la yoğun diplomasi ilişkisi de devam ediyordu. Aslında daha Hz. Peygamberin ve birinci Halife Hz. Ebû Bekir'in Bizans İmparatoru Herakleios'u (610-641) İslâm'a davet eden mektuplarıyla ilk diplomatik ilişki kurulmuştu (bkz. *NTV Tarih*, sayı 20). Bu faaliyet sonra da devam etti. Fakat diplomatik ilişkilerin temelinde, barış anlaşmaları vardı. Esir takası anlaşmaları bunlara örnek gösterilebilir. Esir takasları genelde Mersin'de bugün Limonlu Çayı olarak bilinen Lamos Nehrinde yapılıyordu.

Türk komutanlar

Emevîlerin yerini alan Bağdat merkezli Abbasî halifeleriyle birlikte Anadolu'da gelecek yüzyıllarda yaşanacak önemli bir demografik ve siyasi değişimin ilk göstergeleri ortaya çıktı. Zira bu dönemde Müslüman ordularında Türk komutanların nüfuzu artıyordu.

Anadolu'ya düzenlediği dördüncü sefer sırasında Tarsus'ta hayatını kaybeden Halife Memun'un yerine geçen kardeşi Mu'tasım-Billâh(833-842) döneminde bu komutanların etkisi artmıştı. Zaten Mu'tasım'ın devletin merkezini Bağdat'tan Samarra'ya nakletmesi ile başlayan süreç önemli ölçüde Türk komutanların nüfuzu altındaki dönemdir. Afşin, Eşnâs et-Türkî, İnâk et-Türkî ve Boğa el-Kebîr bu kumandanların en meşhurlarıdır. Bu yıllardan Anadolu'ya Selçukluların girişine kadar geçen yaklaşık iki yüzyıl, Anadolu'daki Müslüman seferleri ve bu seferlerin bıraktığı izler ciddi biçimde tahkike muhtaçtır.■

Elçi yollarda
Skilitzes yazmasında Abbasîlerle Bizans arasındaki diplomasi trafiğini gösteren minyatür. Abbasî Halifesi Memun, Bizans İmparatoru Teofilos'a bir heyet gönderiyor.

Biblioteca Nacional de España

11-14. YÜZYIL MÜSLÜMANLAŞAN ANADOLU

Dini İslâm dili Türkçe

Anadolu'da ilk dönemlerdeki göçmen İslâmı, zamanla yerini kalıcı ve yerli bir İslâm'a bıraktı. Türkçe bu dini taşıyan bir dil haline geldi. Bu dönemde halk arasında Peygamber soyuna bağlılık, dinî kahramanların yüceltilmesi gibi eğilimler ve derviş grupları ortaya çıktı.

✎ AHMET T. KARAMUSTAFA

Anadolu'nun İslâmlaşması çok boyutlu, çok katmanlı ve uzun süreli bir olgudur. Henüz bu tarihi layıkiyle yazdığımız söylenemez. Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinde yarımadanın İslâmlaşması Malazgirt Savaşı ile başlayan Türkleşme süreciyle neredeyse özdeşleştirilerek bu güçlük göz ardı edilmiş, İslâmlaşma adeta tek eksenli bir olguya indirgenmiştir. Oysa Anadolu İslâmı'nın karmaşıklığı ve çeşitliliğini yeniden keşfetmeye çalışmanın vakti çoktan gelmiştir.

Bizans'ın 1071'de Selçuklulara karşı uğradığı Malazgirt yenilgisinin Anadolu'nun kapılarını Türkmenlere açtığı, Rum varlığının giderek aşınmaya yüz tuttuğu bilinen gerçeklerdir. Ancak Anadolu'nun İslâm'la tanışıklığının çok daha önce, daha ilk Müslüman Arap fetihleri döneminde başladığı unutulmamalıdır. Bu dönem ve mekanların tarihini henüz Anadolu'nun İslâmlaşması hikayesine yerleştirebilmiş değiliz. Yerli halklar olan Ermeniler, Gürcüler, diğer Kafkasyalılar, Kürtler ve Rumlar, ayrıca bu bölgelere göçmen olarak giren Araplar, İranlılar, sonra da Türkler arasında Müslümanlık acaba nereye kadar, nasıl, hangi biçimlerde yayılmıştı? Bu soruya cevap verecek durumda değiliz. Yine de Anadolu İslâmının temel taşlarından biri olan Seyyid Battal Gazi destanıyla bugün Türkiyeli Türkler için bir kimlik sembolü haline gelmiş *Dede(m) Korkut* kitabının Malazgirt öncesi dönemden öğeler barındırdığını hatırlarsak, Anadolu'da İslâm'ın tarihini niçin Emevi, Abbasi dönemlerinden başlatmamız gerektiği biraz olsun anlaşılmış olur.

Malazgirt'ten Rum Selçuklularının 12. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'da hakimiyetlerini pekiştirmelerine kadar geçen süre içinde elimizde İslâm hakkında kaynak yoktur. Geniş kitleler şöyle dursun, yönetici sınıfın (yani ilk Rum Selçuklularının, Danişmendlilerin, Mengüçeklilerin, Saltuklularının) bile dindarlığı hakkında karanlıkta sayılırız. 12. yüzyılın son çeyreğinden itibaren hem yazılı kaynaklar hem de birçoğu bugün ayakta duran mimari eserler şehirlerde yaşayan seçkin zümrelerin dinî yaşamlarına ışık tutmaya başlar. Bu dönemde Anadolu -Bizans'ın elinde kalan Batı, Kuzeybatı ve Karadeniz sahili hariç olmak üzere- bir fetih alanı ve uç boyu olmaktan çıkarak cami, medrese, darülhadis, zaviyeleriyle darü'l-İslâmın yeni bir uzantısı haline gelir. Müslüman nüfus henüz her yerde azın-

Kuzeydoğu Anadolu'nun en eski camilerden Menuçehr Camii, 11. yüzyılda Kars'ta Ani kentine inşa edilmişti. Caminin minaresinde Arapça 'Bismillah' yazıyor.

16. yüzyıldan dervişân tasviri. Dervişler 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da İslâmın şekillenmesinde önemli bir rol oynadı.

16. Yüzyılda İstanbul, 2011

lıktadır, üstelik siyasi-hukuki İslâmlaşma süreci yüzyılın ikinci yarısında Moğol İlhanlı hâkimiyetiyle sekteye uğrayacaktır. Yine de yarımada bundan böyle dönüşü olmaksızın bir İslâm ülkesi olma yolundadır. Buna rağmen, Selçuklu ve İlhanlı döneminde Anadolu İslâmı hâlâ bir tür göçmen İslâmı'dır. İlim, marifet ve edebiyat dili önce Arapça sonra da Farsçadır; Türkçeyse daha yeni yeni yazıya geçmektedir. Müslüman nüfusun çoğunluğunun Türkçe konuştuğu bir ortamda yazılı ve sözlü kültür arasındaki bu belirgin kopukluk yüzünden yalnızca eğitimli seçkinlerin ▶

Mengücek Beyi Behram Şah döneminde basılan sikkenin (1167) ön yüzünde Bizans tarzında bir elinde mızrak bir elinde açık kitap tutan söz konusu melik 'kılıç ve kalem' sahibi (sahib-i seyf ve'l-kalem) olarak betimlenmiş.

HÜLASA DER İLM-İ TIB

Anadolu'daki Türkçe ilk eser bir tıp kitabıydı

Türklerin Anadolu'ya göçünün birçok ayrıntısı bilinmez. Merak edilen konulardan biri de Anadolu'ya göç eden Türklerin yazdığı eserlerdir. Bu süreçle ilgili araştırmalar yapan Mikhail Bayram 2,5 asırda 250'nin üzerinde eser yazıldığını bildirmiştir. Bunların 14'ünün müellifi belli değildir. Geriye kalan eserlerin 145'i Farsça, 68'i Arapça, 15'i Türkçe birkaçı da Ermenice ve Süryanice yazılmıştır. Bunlar içinde tespit edilebilen en eski telif eser bugün Konya Koyunoğlu Kütüphanesinde 12049 numaralı Hakim Bereket tarafından kaleme alınan tıp ile ilgili *Tuhfe-i Mübarîzî* adlı Farsça eserdir. Eserin girişinde yazarı aslında kitabı Arapça yazdığını ve Farsçaya tercüme edip Emir Mübazüriddin Halifet Gazi'ye sunduğunu Danişmendli hükümdarının da eseri çok beğenip 'bunun Türkçe yazılsaydı çok değerli bir eser olacağını' belirttiğini anlatır. Müellifin yazdığı bir tıp kitabı da Türkçe *Hülasa der İlm-i Tıb* adıyla hükümdara sunulmuştur. Bu iki eser ve *Tabiat-nâme* isimli küçük bir Türkçe mesnevi bir arada ciltlenmiştir.

Eserin sunulduğu Halifet Gazi Amasya'da yaşamış Selçukluların Sinop ve Samsun civarındaki seferlerine katılmış, Amasya valiliği sırasında 1232'de Gürcistan'a yapılan bir seferde şehit olmuştur. Amasya'da kendi adıyla anılan kümbete defnedilmiştir. Eser muhtemelen 13. yüzyılın başında yazılmıştır. Anadolu'da ilk Türkçe eseri hazırlayan Hakim Bereket'in kim olduğu hakkında bilgi yoktur. Muhtemelen Halifet Gazi'nin Amasya'da inşa ettiği medresede müderrislik yapmıştır. Bazı araştırmacılar Harzemli olduğu düşüncesindedir.

dini görüşleri hakkında bilgi sahibiyiz.

13. yüzyıl boyunca fıkıhta Hanefilik ve Şafi'iliğin, kelamda da Eş'ariliğin ağır bastığı İslâmi ilimlerde bir hareketlilik görülmez. Tasavvuftaysa tam tersine adeta bir yıldızlar şöleninden söz edilebilir. İbn 'Arabi'yle (ö. 1240) onun ilk takipçisi Sadreddin Konevi'den (ö. 1274) Mevlana Celaleddin Rumi'ye (ö. 1273), Necmeddin Razi'den (ö. 1256) Fahreddin 'Iraki (ö. 1289) ve Evhaddeddin Kirmani'ye (ö. 1238), 1200'lü yılların Anadolusu, tasavvuf tarihinin en seçkin simalarından önemli bir kısmını kendine çekmiştir. Arapça ve Farsça yazan bu mutasavvıflara Türkçenin en yetkin mutasavvıf şairi Yunus Emre'yi de (ö. 1320?) eklersek Anadolu'nun bu yüzyılının tasavvuf tarihinde ne denli ayrıcalıklı bir yer tuttuğu daha iyi anlaşılır.

14. yüzyıl başlarında Beylikler dönemine girildiğinde Anadolu yavaş yavaş yeni bir kimliğe bürünür. İlim dili hâlâ Arapçadır, şeriat çerçevesinde kalan tasavvufun diliyse hem Arapça hem de Farsçadır ama artık ilmi nitelikli Türkçe eserler yazılmaktadır. Ancak Türkçe yazılan eserler artık zamanın ilim düzeyini yansıtmakla birlikte daha geniş bir kitleyi hedef alan popüler eserlerdir. Bu tip eserlerin ilk belirgin örneği Âşık Paşa'nın (ö. 1332) tasavvufi bir meşreble yazılmakla birlikte aslında halka bazı temel İslâmi bilgileri sunmayı hedefleyen *Garibnâme*'sidir. Hatta Yunus Emre'nin *Risaletü'n-nushiyye*'sine de bu gözle bakmak mümkündür. Sözü geçen eserleri daha sonra Hibetullah ibn İbrahim'in *Sa'atname*'si (14. yüzyıl?), Kutbeddin Mehmed İzniki'nin (ö. 1418) *Mukaddime*'si, Yazıcıoğlu Ahmed (ö. 1465) ve Mehmed (ö. 1451) kardeşlerin eserleri, özellikle *Muhammediyye, Dürr-i Meknun* ve *Envarü'l-'aşıkin*, izler. Tabii bunlara Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) *Mevlid* adıyla bilinen *Vesiletü'n-necat*'ını da eklemelidir. Çoğu bir tür ilm-i hal olarak görülebilecek bu eserler hem gittikçe genişleyen Türkçe okuyucu kitlesine hem de *Muhammediyye* ve *Mevlid* gibi manzum olanları yüksek sesle okunduklarında okuma yazma bilmeyenlere hitap ederler. Bu aşamada Yunus Emre'nin, tasavvufi aşk mektebine dayanan dindarlık biçimini sevgi şiirine dönüştürmede gösterdiği inanılmaz başarısıysa geniş halk kitlelerinin gönlüne akan diğer gür bir İslâmlaşma ırmağının kaynağını oluşturur. Böylelikle Türkçe gitgide bir İslâm dili haline gelir. Burada söz konusu olan İslâm, Kur'an ve hadis ilimleri, tefsir, fıkıh ve kelamın çetrefil bahisleri değil, daha çok Peygamberin hayatı, ibadetin gerekleri, Müslüman ahlakı ve ahireti konu alan, ilk dönem İslâm tarihiyle İslâmi ilimlerin ve şer'i tasavvufun hep birlikte damıtılarak gündelik yaşama yedirilmiş bir biçimidir. Bu şehirli İslâm'ın tarihi aynı zamanda Sünni Hanefi

Topkapı Sarayı Müzesi, h1230, fol. 121a

Mevlâna ile Şems'in karşılaşıp dost oluşlarını betimleyen bir Osmanlı minyatürü.

Şevket Dönmez arşivi

Ejderle insan davulda buluştu
13. yüzyıla tarihlenen tunç davul, üzerindeki ejder ve insan başlı, kûfi yazı kuşağıyla Türklerin eski kültürü ile İslam sonrası kültürün harmanlandığı önemli bir örnektir.

Müslümanlığın her biçiminin Anadolu'da Türkçe konuşanlar arasında yavaş yavaş giderek yayılmasının tarihidir. Gözlerimizi seçkinlerden Anadolu halklarına çevirip de geniş halk kitlelerinin İslâm'la tanışıklıklarının ne olduğu sorusuna yanıt bulmaya çalıştığımızda manzara değişir. Ermeni, Gürcü, Kürt, Rum, Süryanilerin en azından bir kısmının Müslümanlaşmış olduğuna kesin gözüyle bakabilsek de bu süreci aydınlatmaktan aciziz (bunlar arasında yalnız Kürtlerin bütünüyle Müslümanlaştığı, diğerlerinin çoğunluğunun Hıristiyan kaldıkları unutulmamalıdır). Ancak gayrimüslimlerin, İslâm'ı giderek Türkçe süzgecinden geçmiş biçimiyle tanımış olacakları, onlar arasından Müslüman olanların da tabiri caizse "Türkçe İslâma" girmiş olmaları gerektiğini düşünmemiz doğaldır. Nitekim 14. yüzyıl sonlarında gelişen devşirme uygulamasıyla Müslüman olan Rumelili Hıristiyan oğlanlar İslâm'ı Türkten öğrenir. Bu durum İslâm'a Osmanlılarla Kuzeybatı Anadolu ve Rumeli fetihlerinde işbirliği yaparak giren ünlü akıncı aileleri Köse Mihal, Evrenos, Turahan ve Malkoç oğulları için de böyledir. Anadolu'da, sonra Rumeli'de, Müslümanlık giderek Türkçe gömleğine bürünmektedir.

Ancak Türk halkın Müslümanlığı, şehirli seçkinlerinkinden çok farklıdır. 1240'ta

Türk ve İslam Eserleri Müzesi, 2011

Lambert de Vos'un yaptığı 1574 tarihli resim albümünde iki Bektaşi dervişi.

16. Yüzyılda İstanbul, 2011

Kemik ete bürünmüştü

Oluz Höyük kazı alanında (ortada) bulunan mezarın 1000 yaşında bir Türk kızı olduğuna dair tahminler *NTV Tarih* dergisinin 36. sayısında duyurulmuş, bilgisayar ortamında kemik kalıntılarına uygun bir yüz çizilmişti.

AMASYA'DA BULUNAN MEZAR

İddia kanıtlandı: Türk kızı 1000 yıldır orada

✎ ŞEVKET DÖNMEZ

Amasya yakınındaki Oluz Höyük'te 2007'de keşfedilen Ortaçağ mezarlığı, ilk kez *NTV Tarih* dergisinde (Ocak 2012, 36. sayı) "1000 Yaşındaki Türk Kızı" başlığıyla duyurulmuştu. Kazı sırasında arazi gözlemine dayanarak, bu bireylerin 10 – 11. yüzyıllarda yaşamış yerleşik olmayan insanlar olduğunu belirtmiştik. Bireyler, İslâm gelenekleriyle gömülmüşlerdi. Ancak, 6 yaşındaki bir kız çocuğunun mezarından çıkan tunç küpeler ile fibula, mezarların Geç Roma dönemi kiremitleriyle oluşturulması, İslâmiyet dışı ölü gömme geleneklerine ve mezarlık sahiplerinin malzeme bulmakta zorlandığına işaret ediyordu. İlk aşamada mezarlığın göçebe bir Oğuz (Türkmen) aşiretine ait olabileceği sonucuna varılmıştı. 2013'te kazının antropoloji uzmanı Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal tarafından iki iskelet üzerinde yaş tayini amacıyla Tokyo Üniversitesi'nde C14 analizleri yaptırıldı; bu bireylerin 1020 – 1077 arasında ölmüş olduğu kesinleşti. Mezarlık bireylerinin, kazının daha 7. yılında 100'ü aşması, aşiretin kalabalıklığına işaret ediyor. Oluz Höyük dışından taşınarak mezarlarda kullanılan Geç Roma Dönemi kiremitleri, topluluğun çevreyi iyi bildiğini gösteriyor. Bu veriler, aşiretin en az 100 - 150 yıldır bölgede olduğunu, Kuzey – Orta Anadolu'da öncü Türk grupların 10. yüzyıldan itibaren dağınık da olsa görünmeye başladığını ortaya koyuyor.

Selçuklu yönetimini bir hayli zorlayan Babai isyanına katılan Türkmenlerin dinî görüşleri bugün bizler için müphem kalsa da, yer yer şeriat halkası dışına taşan bir evliya inancı besledikleri besbelli, Peygamber soyuna aşırı bir bağlılık göstermiş olmaları da olasıdır. İşte bu dönemden 16. yüzyılda Anadolu'da Osmanlı hakimiyetini sarsan Kızılbaş ayaklanmalarına kadar geçen üç yüzyıl boyunca halkın Müslümanlığını anlamak istiyorsak onların Peygamber soyunu yüceltme, bu soya bağlanma kaygısını ve buna bağlı olarak gelişen evliya inancını layıkiyle incelememiz gerekir.

İslâmlaşma sürecinde Peygamber soyuna sıkı sıkıya yapışarak seyyid ve şerifleri yüceltmenin, hatta kendi soyunu bu soya bağlamanın önemi hâlâ yeterince araştırılmamıştır. Büyük bir olasılıkla bu olgu Türkmenler ve Kürtler arasında Anadolu'da ilk olarak Vefailik silsilesinin Babai isyanıyla öne çıkmasıyla belirir. Vefailik, 11. yüzyılda Irak'ta yaşamış, annesi Kürt olmakla birlikte soyu baba tarafından İmam Zeyne'l-'Abidin aracılığıyla Hz. Ali'ye çıkan Bağdat'lı Ebu'l-Vefa Tacü'l-'Arifin (ö. 1107) adlı bir şeyhden inen bir silsiledir. Çocuğu olmayan Ebu'l-Vefa'nın soyu hem evlat edindiği erkek akrabaları hem de diğer evlâtlıkları tarafından sürdürülmüş, bir şekilde bölgedeki Türkmenler ve büyük olasılıkla Kürtler arasında da kabul görerek bu soya bağlılık onların Müslümanlığının bir parçası haline gelmiştir. Babai hareketinin önder belirlediği Baba İlyas da aslen Horasanlı görünmekle birlikte Ebu'l-Vefa'ya birkaç kuşak öteden bağlanarak bu silsilenin bir halkası olmuştur.

Peygamber soyuna bağlılık, bu bağlamda Hz. Ali'yle onun soyundan olanlara duyulan sevgiyle saygı, hatta bazı seyyid ve şerifleri veli düzeyine çıkartmak, bundan böyle Anadolu halk Müslümanlığının ana öğelerinden biri olmuştur.

Yalnız Baba İlyas ve Vefailerin değil, Hacı Bektaş gibi velilerin de seyyid olduklarına inanılmış, Türkmenler arasında Müslümanlaşma sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkan ocak düzeninin merkezinde de seyyidler yer almışlardır. Yani bugün Alevi ocakları olarak tanıdığımız yapının kökü bazı Türkmen ve Kürt topluluklarının İslâmlaşma süreci boyunca seyyidlik çevresinde yeniden yapılanmalarına dayanmaktadır. Bu açıdan halkın önemli bir kısmı için İslâma girmenin seyyidlere bağlanarak Peygamberin soyuna tutunabilmek anlamına geldiği söylenebilir. Çoğu zaman bir Şiilik belirtisi olarak görülegelmiş Hz. Ali ve oniki imam sevgisinin de bu

Kapı tokmağında Türk-İslâm sentezi
Artuklu döneminde 13. yüzyıla tarihlenen Cizre Ulu Camii'nin kapı tokmağı, üzerindeki ejder, arslan ve kartal figürleriyle Türk ve İslâm kültürlerinin sentezini yansıtıyor.

En eski medreseler
Türkiye'de günümüze ulaşan en eski medreseler, Tokat (sağda) ve Niksar'da Danişmendli emiri Yagubasan tarafından 1157'de yaptırıldı. İkisi de son yıllarda onarıldı.

Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos'u ailesiyle tasvir eden bir fresko.

MÜSLÜMAN-HIRİSTİYAN İLİŞKİLERİ

Diyalogun kitabını yazdılar

Müslümanlarla Hıristiyanlar birbirlerinin dini hakkında ne düşünüyordu? Erken Osmanlı döneminden iki örnek olay, onların oturup din hakkında tartıştığını gösteriyor. Selanik Başpiskoposu Grigorios Palamas, 1354'te Osmanlılara esir düştü. Orhan Gazi'nin elindeyken Selaniklilere yazdığı mektupta Türklerle yaptığı dinî konuşmaları anlattı. Palamas'a göre Türkler ısrarla "Biz sizin peygamberinize inanıyoruz, siz neden bizimkine inanmıyorsunuz?" sorusunu sordular. Bir başka belge de, Yıldırım Bayezid'in yanında 1390-91 arasında rehin olarak bulunan müstakbel Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos'un bir Müslüman din adamıyla yaptığı tartışmaları anlattığı *26 Diyalog* adlı eserdi. Sonradan yazdığı bu diyaloglarda Palaiologos, Hıristiyanlığı İslamiyet karşısında nasıl savunduğunu anlatmıştı. Palamas ve Palaiologos'un anlattığı bu konuşmalar gerçekte nasıl olmuştu, hatta olmuş muydu, bilmek mümkün değil; ama bu belgelerin varlığı bile, o dönemde iki din ve kültürün arasındaki ilişkilerin sadece askeri ve ticari olmadığını gösteriyor.

gözle görülerek yeniden değerlendirilmesi gerekir. Bu olguyu yalnızca Şiiliğe bağlamak yanıltıcı olur.

Seyyidliğin yanısıra, yer yer onunla özdeşleşmiş olarak, evliya inancı da geniş halk kitlelerinin İslâmi inanç ve kılgılarının oluşmasında çok önemli bir etmen olmuştur. Kökleri İslâmın erken dönemlerinde yatan evliya inancı 9.-11. yüzyıllarda hem Müslüman halk arasında belirgin bir kılgı öbeği (yatırlar ve onlar etrafında oluşan edimler) hem de tasavvuf ehli elinde özgül bir kavram örgüsü olarak ortaya çıkar. Tanrı'nın kullar arasında emirlerini yerine getirmekle yükümlü velileri bulunduğuna, bu velilerin hem hayattayken hem de ölümlerinden sonra dünyada ilahi kudretin bir tür dışavurumu olarak faaliyet gösterdiklerine inanmak olarak özetlenebilecek evliya inancı, evliya oldukları düşünülen kişilerin belirmesine, giderek yatırların ve yatır merkezli ziyaret, adak gibi kılgıların oluşmasına yol açar. Aynı zamanda velayet, yani velilik kavramı, tasavvuf akımı içinde de birçok mutasavvıfça işlenerek zenginleşir. İşte bu evliya kültü ve tasavvufi velayet kavramı İslâmlaşmaya başlayan Anadolu'da da kısa sürede devreye girer. Bir yandan tasavvuf erbabı velayet kavramını temel alan kutb-ı zaman, insan-ı kâmil, silsile (yani veliler zinciri) gibi söylemlerini ve mürşide, yani yaşayan velilere bey'at etmek, kendini mürşide teslim etmek gibi edimlerini halk arasında bir ağ gibi örerken bir yandan da halk İslâm kahramanı olarak belirlediği bazı şahsiyetleri kutsamaya, yani velileştirmeye başlar. Tabii, halkça kutsananların bir kısmı tasavvuf ehli tarafından kabul görmez, ya da tersine mutasav-

Matrakçı Nasuh'un minyatüründe Eskişehir'deki Battal Gazi Türbesi, Yunan halk çiziminde Digenes Akritas.

DİNLERİ AYRI, EFSANELERİ AYNI

Digenes Akritas ve Battal Gazi kardeşti!

Battal Gazi adlı kahramanın Hıristiyan Bizanslılarla mücadelesi, *Battalnâme* adlı bir Anadolu destanıdır. Efsanelere göre 8. yüzyılda Eskişehir, Afyon, Kayseri veya 9- 10. yüzyılda Malatya'da yaşamıştır. Anlatılarda Emevi, Abbasi, Selçuklu dönemlerini yaşar. Bazen bir Arap emir, bazen bir Türk, bazen bir seyyid olur. Sevgili atı Attar ile maceradan maceraya koşar. Keşiş elbiselerine bürünerek manastırda Hıristiyanlarla tartışmalara girer. Devlerle, cadılarla savaşır, perilerle dost olur. Bizans kayserinin amca oğluyla güreşe tutuşur. Yenilen Bizanslı din değiştirip Battal Gazi'nin en yakın dostu olur. Battal, bir savaşta bugün Seyitgazi denen yerde ölür. Bir başka rivayette bu kalenin tekfurunun kızı Battal'a aşık olur. Ona yazdığı mektubu taşa sarıp atar ama taş Battal'a çarpıp onu öldürür. Unutulan türbesi Alaeddin Keykubad'ın annesi Ümmü Hatun'un gördüğü bir rüya sayesinde bulunur. Bugün Eskişehir, Seyyitgazi'de Battalgazi türbesi vardır.

12. yüzyılda yazılmış Digenes Akritas destanı ise, *Battalnâme*'nin Bizans'taki karşılığıdır. Digenes "çift soylu" demektir. Bu Hıristiyan kahramanın babası Müslüman Arap, annesi bir Rum Ortodoks'tur. Destan 9. -11. yüzyıllarda Bizans'ın Araplara karşı saldırıya geçtiği dönemi anlatır. Digenes, haydut ve canavarlarla savaşır ancak destan barışçıl bir dünyayı tanımlar. Digenes sonunda Fırat kıyısında yaptırdığı sarayda, eşi Evdokya ile birlikte ölür.

Fotoğraf: Mehmet Ömür

Battal Gazi'nin Eskişehir'deki türbede bulunan 8 metrelik mezarı.

vıflarca veli sayılanların bir bölümü hiçbir zaman halkça kutsanmaz. Bu örtüşmezliğin en belirgin örnekleri gaza kahramanlarıyla şeriat dışı yaşayan derviş takımlarıdır. Halk yalnız mutasavvıfları değil belki de onlardan çok abdalları, babaları, gazileri velileştirmiştir.

13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da dindarlıkları şeriat dairesi dışında şekillenmiş bir dizi derviş takımı belirir. Bunlar arasında kökleri Anadolu dışında yatan Kalenderiler, Haydariler ve Camilerle Anadolu'ya özgü olan Bektaşiler ve Rum Abdallarını sayabiliriz. "Rum Abdalları" aslında dağınık oldukları anlaşılan yerli derviş takımlarını toplu halde tanımlamak için 15. yüzyıl sonu 16. yüzyıl başlarında Aşıkpaşazade (ö. 1484'ten sonra) ve Vahidi (ö. 1523'ten sonra) gibi yazarların kullandıkları bir ifadedir; bu adlandırmadan yola çıkarak gerçekte Anadolu ve Rumeli çapında "Abdalan-ı Rum" adlı bir örgüt bulunduğunu düşünmek doğru olmaz. Anlaşılan Anadolu'da 13. yüzyıl ortalarından başlayarak Türkçe (ve belki Kürtçe) konuşan birçok yerli derviş türemiş, bunlar 14. ve 15. yüzyıllarda çoğalarak halk arasında kutsanmış, Hacı Bektaş, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Şücaettin Veli ve Otman Baba gibilerinin çevresinde kalabalık derviş grupları oluşmuştur.

Bunlar arasında yalnız Hacı Bektaş, Yeniçerilerce benimsenmesi sonucu Osmanlılarca kalıcı kabul görmüş, bu nedenle de Osmanlılar, şeriatı öne süren yeni hukuki düzenlemelere gittiklerinde, ulemaya bağlı mutasavvıflarca şeriat dışı görülen derviş takımlarının büyük çoğunluğu eninde sonunda Bektaşilik bünyesinde erimişlerdir. 13. ve 14. yüzyıllar boyunca Farsça konuşan Kalen-

Roma lahdinde Müslüman emir

Danişmendli emiri Halifet Gazi'nin Amasya'daki kümbeti 13. yüzyıl başlarına tarihleniyor. Gazi, burada bir 2. yüzyıl Roma lahdinde yatıyor. Altta mumyalanmış cesetlerin bulunduğu cenazelik, üstte bir ziyaret yeri ve mescit bulunan bu erken dönem yapılara kümbet denir. Zamanla cenazelik ortadan kalktı ve mezar anıtları türbeye dönüştü.

deriler, Haydariler ve Camiler gibi yabancı derviş takımları, zaten oldukça zayıflamışlardır ve Bektaşilik içerisinde erimeleri herhalde zor olmamıştır.

Derviş dindarlığı büyük ölçüde tasavvuftan esinlenmekle birlikte şeriat söylemi ve kılgısından uzaktır. Bugün bize oldukça yabancı olan bu dervişlerin düşünce ve inanç dünyasına girmek bir hayli zordur. Ancak Kaygusuz Abdal gibi geride yazılı eser bırakmış olan birkaçının yazdıklarından hareketle genelde Tanrı'nın dünyada, özellikle de insanda içkin olduğuna inanarak insanı yücelttikleri, ahireti bu dünyadaki yaşamdan ayrı bir olgu olarak görmeyip cennet, cehennem, kıyamet gibi kavramları kendi dünyevi yaşamlarına uyarladıkları, ulemâdan, şehirli mutasavvıflardan ve şeriat anlayışından uzak durdukları söylenebilir. Velayet, mürşid-i kamil, yol adab ve erkanı gibi tasavvufi kavram ve yaklaşımları da derviş dindarlığında temel yer tutar. Bu dindarlık biçiminin geniş halk kitlelerinin Müslümanlaşmasında, özellikle de bugün Alevilik adını verdiğimiz dindarlık biçiminin oluşmasında çok önemli bir rol oynadığı anlaşılır.

Abdal, baba, dede gibi adlarla tanınan dervişler dışında halkça kutsanan bir başka takım da gazilerdir. Bir kısmı Eyüp Sultan, Battal Gazi, Ebu Müslim gibi tarihi kişilikleri Malazgirt öncesine uzanan, bir kısmı da Sarı Saltuk, Kızıl Deli gibi Anadolu ve Rumeli'nin İslâma açılmasında önemli roller oynadıkları anlaşılan bazı savaş kahramanları zamanla kutsanarak velileştirilmiş, bunlarla gazayla ilgileri olmayan dervişler birbiriyle kaynaşmışlardır. *Battalname, Saltukname* gibi halk destanlarındaki kahramanların velileştirilmesi ve seyyidleştirilmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Battal Gazi, Sarı Saltuk zamanla derviş dindarlığına da girmiş, türbeleri, bilhassa Seyyid Gazi türbesi, Rum Abdallarının çok rağbet gösterdikleri bir mekan haline gelmiştir.

Beylikler ve erken Osmanlı dönemi Anadolu halk İslâmı bize işte böyle renkli, çeşitli, tekdüze olmayan bir tablo sunar. Bu dönem boyunca bir yandan şeriate dayalı Sünni Hanefi dindarlık biçimleri –Bayramilik gibi tasavvufi yollar da dahil olmak üzere– büyük ve orta boy yerleşim merkezlerinde yayılırken, diğer yandan İslâmı herşeyden önce Peygamber soyuna tutunmak, seyyidleri sevmek, yüceltmek olarak gören ve şeriate aşina olmayan geniş kitleler, dervişleri, seyyidleri, gazileri velileştirerek Anadolu'yu yatır ve peygamber ocağıyla dolu bir İslâm diyarı haline getirmiştir.■

Figürlü çiniler
Selçuklu çini sanatının en özel parçalarının yer aldığı Kubad-abad Külliyesinin Büyük Saray bölümünden çini örnekleri, Konya Karatay Müzesi.

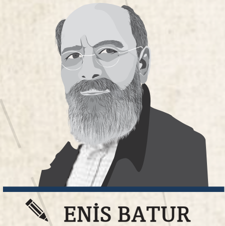
Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, 2007

AVRUPA'DA İSLÂM KÜLTÜRÜ

Ortaçağ'ın karanlığını aydınlattılar

Batı'nın bugün "karanlık çağ" dediği dönemde Arap coğrafyası "altın çağı"ndaydı. Antik medeniyetlere yeni icatlar ekleyerek dünya kültürünü yeniden kurguladılar ve insanlığı geçmişiyle buluşturdular.

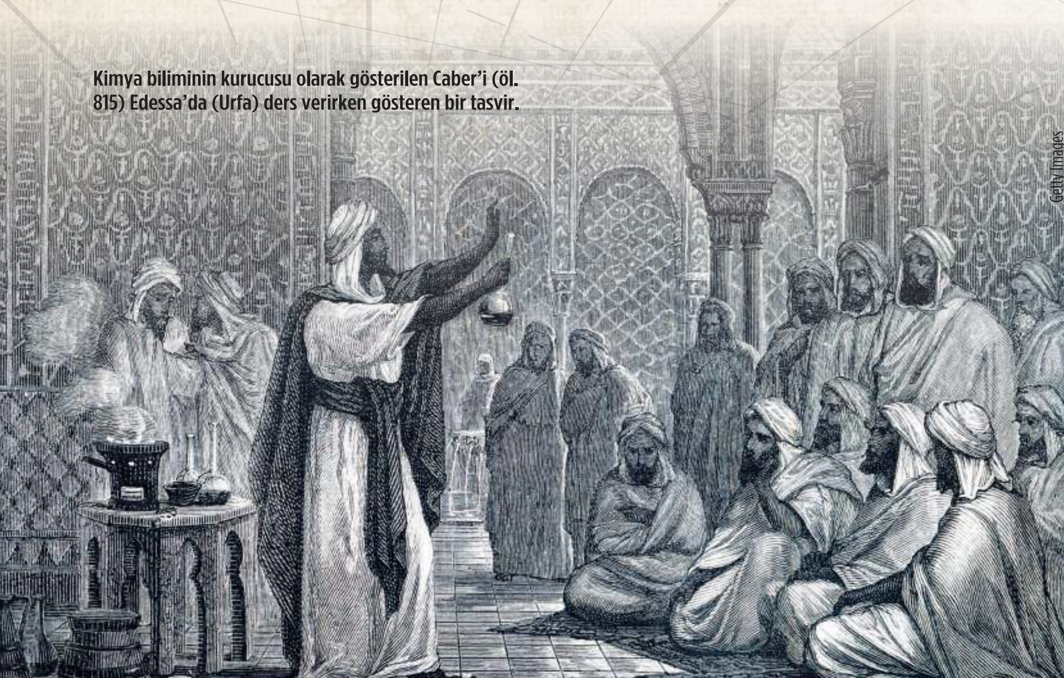

ENİS BATUR

Müslümanların Avrupa'daki etkinlikleri genel olarak askeri açıdan incelenmiş, bunun teknik/teknolojik plandaki uzantıları çoğu zaman savaşlarla sınırlı bırakılmak istenmiştir. Oysa, İslâm uygarlığının Avrupa'da boy göstermesi geniş bir coğrafi alanda düpedüz yerleşik bütün değerlerin ve görgülerin altüst olmasına yol açmıştı. Dinsel açıdan, Batılının gözünde en önemli düşman kalmıştı İslâm; ama uygarlık sorunları açısından, katkıları yadsınamayacak ölçüde bariz ve belirleyici idi. Antik dünyanın kültürel ve bilimsel açıdan Müslümanlarca özümsenmiş olması, bu kültürel birikimin yeniden Batı dünyasına dönmesini sağladı.

İslâm uygarlığının Avrupa'da güçlü olduğu dönemde getirdiği katkılar arasında en az değerlendirilmiş olanı tarım teknolojisi konusundadır. Yalnızca toprak ürünleri konusunda değil, kumaşçılık, hayvancılık ve besin üretiminin değişik dallarında Araplar, Avrupalı'ya önemli buluşlarla gelmişlerdir. Bütün bu alanlarda, Müslüman kültürün sentezci dehâsı, ilişkide bulundukları değişik kültürlerin olumlu noktalarını buluşturmada kendini göstermiştir. Kendi öz kaynakları başta olmak üzere, Uzakdoğu'dan Batı Dünyasının en uç bölgelerine kadar eski-yeni tüm uygarlıkların değerlerine yakınlık duymaları sağlamıştır bu sentezi.

Arapların gelişkin tarım teknikleri Avrupa'da, tarım sektöründe bir devrim yaşanmasına yol açacaktı. Çöl koşullarıyla yüzyüze gelmiş olmanın verdiği alışkanlıkla, Araplar, sulama alanında yep-

Kimya biliminin kurucusu olarak gösterilen Caber'i (öl. 815) Edessa'da (Urfa) ders verirken gösteren bir tasvir.

Getty Images

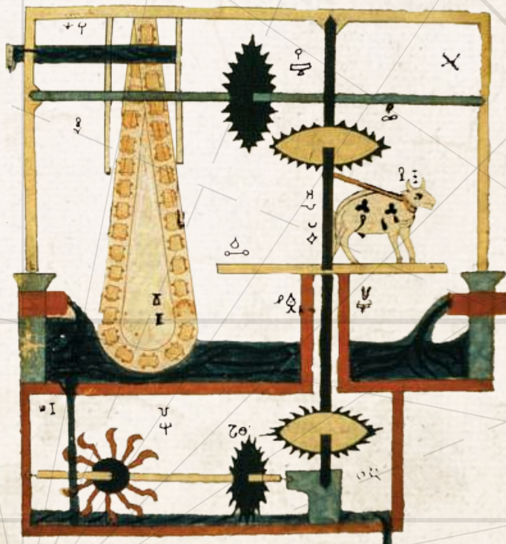

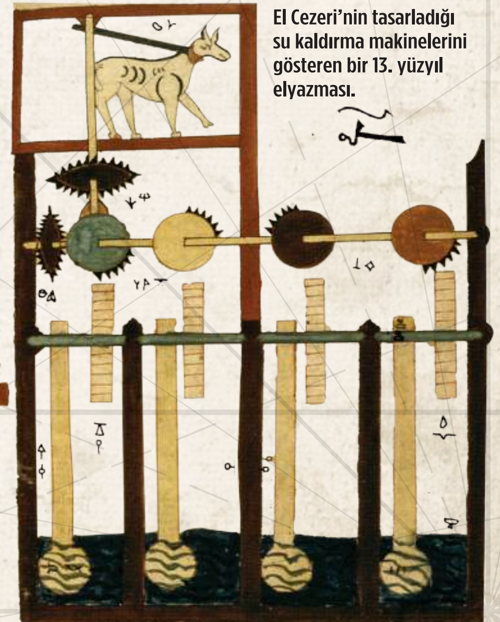
En büyük üçüncü cami

Arap-İslâm mimarisinin Avrupa'daki zirve noktası Kurtuba Ulu Camii, dünyanın üçüncü büyük camisidir. 786 yılında yapımına başlanmış, yıllar içerisinde eklemelerle genişletilmişti. 1236'da kiliseye çevrildikten üç yüzyıl sonra ortasına bir de katedral eklenmiştir.

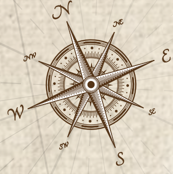

yeni teknikler geliştirmişlerdi. Zeytin yetiştirme konusunda da, özellikle İspanya'da, Arapların katkısı büyük olmuştur. Zeytinyağcılık alanında da Endülüs nam salacaktı. 8. yüzyılla 11. yüzyıl arasında, Avrupa topraklarında o güne dek varlığı bile pek bilinmeyen pek çok ürün ekildi. Bunların bazıları Antik zamanlarda biliniyordu belki, ama Müslümanlar gelmeden çok önce unutulmuşlardı. Böylelikle ıspanak, ağaçkavunu, limon ve narenciye ürünleri Akdeniz ülkelerine yayıldı. 11. yüzyıl başında İspanya'ya getirilen lahana buradan tüm kıtaya sıçradı. Kayısı, milâttan önce tanınırdı Avrupa'da, ama sonradan unutulmuştu, yeniden Müslümanlarla birlikte yaşlı kıtaya dönüş yaptı. Hindistan yoluyla getirdikleri şeker kamışı da bu dönemde Endülüs'te ve Sicilya'da ekilmeye başlandı. Ama asıl büyük buluş pirinç oldu; o da Hindistan yoluyla ama Arapların elinden Avrupa'ya girdi. Müslüman dünyanın Avrupa'ya getirdiği kalıcı bir alışkanlık da baharat kullanımı oldu: Tarçın, misk, karanfil, safran ve zencefil o döneme kadar Batılının bilmediği, duymadığı ürünlerdi. Bu, mutfak kültüründe öylesine yoğun bir değişiklik yarattı ki, Maxime Rodinson, Ortaçağ'da Batı yemeklerinde gözle görülür bi-

El Cezeri'nin tasarladığı su kaldırma makinelerini gösteren bir 13. yüzyıl elyazması.

çimde "Doğu tadı" olduğunu ileri sürecekti. Çorba ve soslarda kullanılan baharat türlerinin çeşitliliği, İtalyan yemek tariflerinde en yetkin tad olarak tanımlanan "Tatar yemeği kadar güzel" türünden deyimler, yemekleri tatlıyla bitirme alışkanlığı somut örneklerdir. Sicilya krallarının pek çoğu da saray aşçısı olarak Müslümanları yeğlemişlerdir.

İslâm dünyası aracılığı ile Batılıların tanıdıkları pek çok toprak ürünü olmuştur, buna karşılık Avrupalıların Müslümanlar sayesinde tanıdıkları iki hayvan türünden söz edilebilir: Deve ve manda. Yalnızca askeri amaçlarla kullanılan deve bu yeni iklim koşullarını benimsemedi. Bazı Arapça risalelerde 'sinirli ve uykusuz' bir hayvan olarak adı geçen manda buna karşılık yerleştiği yeni kıtada aranan bir hayvan türü oldu. Koyun ve at tanınıyordu Avrupa'da, ama Müslümanlarla birlikte yeni türleri oluştu: En bilinen örnekler Arap atları ve Merinos koyunlarıdır.

Arapların Avrupa'ya getirdikleri çok önemli sanayi ürünleri vardır. Ünlü Murano cam sanayinin köklerinde İslâm tekniği yatar. Halıcılık, yünlü dokumacılık, ketenin yaşlı kıtada ilk görünüşü hep Müslüman kültürün armağanlarıdır. Başka bir ürünün Avrupa'ya ilk gelişi de Arapların eliyle gerçekleşmiştir: Kâğıt. 794'de, Bağdat'ta, Harun Reşid'in veziri Cafer ilk kâğıt atölyesini kurmuş ve Müslümanlar yapımını Çinlilerden öğrendikleri bu önemli ürünle Avrupa kültürünü derinden etkileyecek bir sürecin başlamasına yol açmışlardı. Parşömenin ve papirüsün görevi bitmişti artık: Kâğıtla birlikte Avrupa'da yazılı kültürün egemenliği başlayacaktı.

Kağıt yapımı
Kağıt iki yüzyıl içerisinde Mısır üzerinden Kuzey Afrika ve Fas'a ulaşarak İslâm dünyasının geneline yayılmıştı. 17. yüzyıl el yazması, kağıt yapımını açıklıyor.

1001 Inventions, 2007

Çağdaş bilim tarihçilerinin önde gelenlerinden Alexandre Koyré, eskilerin bilim dünyasıyla yenilerinki arasında iki temel kavram aracılığı ile net bir ayrımlaştırma yapar: Eskilerin bilim anlayışında "yaklaşık" olan hedeflenirdi, yeniler "kesin" olanı hedeflemekteydiler. Bu doğruluğu kanıtlanmış ölçülere bakılırsa, İslâm uygarlığının bilim alanında, pozitif bilgiler konusunda getirdikleri katkıyı tanımlamak güçtür. Müslümanlar, bir yandan bilimsel araştırma planında "kesinliğin" öncüsüdürler, bir yandan da tipik Ortaçağ akıl yürütme biçiminin temsilcisi sayılabilecek bir perspektif getirmişlerdir. Bilimsel planda tıpkı tarımsal yenilikler planında olduğu gibi, İslâm'ın Avrupa uygarlığına getirdiği en önemli kültürel katkı modernlik deneyimi ile antik çağların unutulmuş birikimini birleştirmiş olmasıdır. Böylelikle, bu toplam birikim yeniden düşünülmüş, kesinleştirilmiş ve eşgüdümlü biçimde incelenebilmiştir.

Bilim tarihçisi Alessandra Bausani, İslâm'ın bilgilenme süreci açısından en özgün yanının birikimin geniş kitlelere yayılmasına önayak oluşunda ortaya çıktığı görüşündedir. Antik dünyada ve Ortaçağ

12. yüzyılda Sicilya'da, yani İslâm toprakları dışında yaşayan İdrisî'nin Kral II. Roger için çizdiği Dünya'yı yuvarlak gösteren 'baş aşağı' harita. Diğer Müslüman haritaları gibi Güney üstte, Kuzey alttadır.

Avrupasında yazının yaygın bir iletişim aracı olmaması, bu konuda ileri bir aşamada olan İslâm dünyasının öncülüğüne yol açmıştır. Arapların Sanskrit, Yunanca gibi dillerden çevirdikleri metinler de Arapçadan Batı dillerine aktarılmıştır. Özellikle İspanya'da, Toledo Okulu'nun çevirmenlerince Batı'ya ulaştırılan bilimsel veriler bir ölçüde de Sicilya kanalından yerleşiklik kazanmıştır.

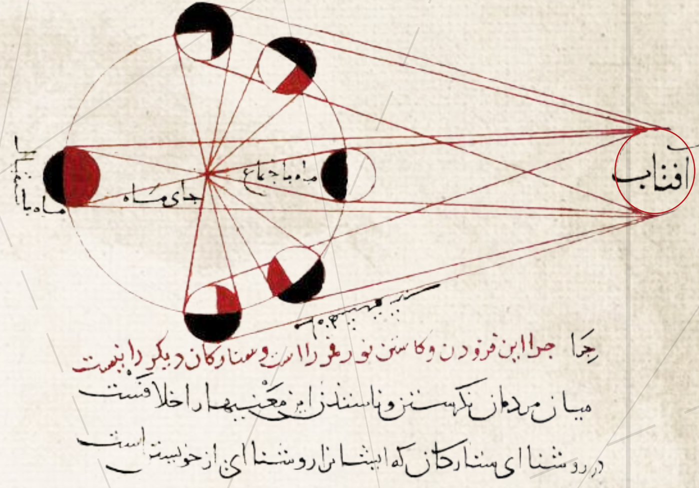
İslâm'ın yaygınlaşmasına en çok katkıda bulunduğu bilim dalı astronomi konusundaki terminolojinin ne ölçüde Arapçadan etkilendiğini uzun uzadıya göstererecek değiliz. Ptolemeus'un astronomi kitabı 9. yüzyılda Araplar tarafından çevrilmişti, 1175'te Arapçadan Latinceye çevrildiğinde büyük bir perspektif genişliği getirdi. İşin ilginç yanı, 15 yıl önce aynı kitap Yunancadan Latinceye çevrilmiş, ancak kimsenin haberi olmamıştı.

Müslümanların astronomi konusundaki tek kaynağı Antik dünya değildi elbette: İranlıların ve Hintlilerin bu konudaki deneyimlerinden yararlanmışlar, bunlara kendi gözlemlerini eklemişlerdi. Abbasiler 9. yüzyıldan başlayarak astronomiye ağırlık vermişler, çok sayıda klâsik metni Arapçaya kazandırmakla yetinmeyip dev bir gözlemevi kurmuşlardı. İki yüzyıl boyunca Araplar astronomi alanında gelişmelerini sürdürdüler: Batı dünyasında Alfraganus, Albatenius ya da Azarkiel adıyla tanınan büyük Arap astronomları çok revaçtaydı. Batı'daki ilk gözlemevleri Doğu'dakiler örnek alınarak inşa edildi; 11. yüzyılda Azarkiel (El Zerkâlî), Toledo'daki gözlemevinden yararlanıyor, Cabir bin Aflah ise Sevilla'daki gözlemevinde kuramsal çalışmalarını yürütüyordu. Aradaki zaman farkını Carlo Nallino şöyle dile getirmiştir; "16. yüzyılın ikinci yarısına dek Müslümanların gözlemevlerinin düzeyine erişilememiştir".

Astronominin "kardeşi" sayılan astroloji konusunda da Araplar etkili oldular. Ebu Mazhar'ın antik dünyadan aldığı üç ayrı astroloji dalını geliştirmesi Ortaçağ Avrupası'nda belirleyici oldu: Kişi falı, siyasal-törel fal ve 'kritik' durumlarda yıldızların istek üzerine o anda incelenip değerlendirilen konumlarıyla oluşan fal bu üç dalı kaplıyordu.

Avrupa'ya, matematik konusunda İslâm kanadından gelen yeniliklerin en ünlüsü "Arap rakamları"dır. İşin ilginç yanı, bu harfleri Araplardan çok Avrupalıların kullanmış olmasıdır. Pisalı matematikçi Leonardo Fibonacci 1202'de yazdığı ünlü *Liber Abbaci*'de bunları kullanmıştı. Matematikte bir devrim oluşturmuştu Arap rakamları ve 9. yüzyıldan başlayarak İslâm dünyasında matematik bilginleri inanılması güç yoğunlukta bir üretim gerçekleştirmişlerdi.

Arapların en ileri gittikleri dal trigonometri olmuştu: Yanlış anlaşılmış bir Arapça kelimeden türetilen "sinüs" çözümleri Hindistan'dan aktarılmıştı, eski Yunanlılarda bile bilinmeyen bu yaklaşım Avrupalıların bilim anlayışını değiştirecekti. Trigonometrik ilişkiler ve fonksi- ▶

Astronomide zirve

Kendi döneminde Batılılar tarafından tanınmayan el Biruni, Ay tutulmasını gözlemleyerek Dünya'nın çevresini, enlem ve boylamları hesaplamıştı.

1001 Inventions, 2007

Namaz saatlerini belirlemek için Müslümanların geliştirdiği usturlap aletlerine 13. yüzyıldan bir örnek.

İslâm Ansiklopedisi, 2009

Rakamlarla sentez

Yukarıdan aşağı sırasıyla günümüzde kullanılan Hint, Doğu Arap, Batı Arap ve Latin rakamları. El-Hârizmî, ondalık sistemdeki Hint rakamlarına dair 9. yüzyılda yazdığı eserle, bu sistemi Batı'ya aktarmıştı. Algoritma kelimesi, onun adından türetilmiştir.

yonlar üzerine dayalı matematik anlayışı İslâm dünyasının Batı bilimine getirdiği vazgeçilmez bir katkı olmuştur.

Tıp konusunda Müslümanların getirdikleri katkıları özetlemek bir hayli güç bir iştir. Bu alandaki en önemli buluşlar, iki önemli Arap bilgininin kitaplarının Batı dillerine aktarılmasıyla gerçekleşmeye başlamıştır: Bunlar Razi'nin ve İbni Sina'nın kitaplarıdır. Razi 9. ve 10. yüzyıllarda yaşamıştı; çok sayıda kitap yazmış olan bu bilge kişi, özellikle pratik gözlemleri ve klinik deneyimi aracılığıyla evrensel tıbba olağanüstü ölçüde yardımcı olmuş, hekimlik tarihinin en güvenilir öncülerinden biri olarak selamlanmıştır. İbni Sina'ya gelince, onun yapıtı o kadar büyük bir prestij sağlamıştı ki, etkisi 18. yüzyıla kadar sürecekti.

Evrensel tıp

İbni Sina'nın *El-Kanun fi't-Tıb* kitabının 1608 tarihli Latince çevirisi (solda). Astronom Hevelius'un *Selenographia* adlı eserinin kapağındaysa İbni Haytam ve Galile yanyana resmedilmiş(sağda).

Gdansk, 1647

Doğu'dan Batı'ya geçen bilimsel görgü ve bilgilerin yatağı olmuştur Endülüs. İslâm dünyasının yetiştirdiği en büyük cerrah sayılan Ebu Kasım, Latin metinlerinde Albucasis adıyla üne kavuşmuş Kurtubalı bir Araptı. İspanya'da, bir de en ünlüleri Ebu Mervan Abdülmelik olan İbni Zuhr ailesi tıp alanında şöhret kazanmıştı, onlar da Latince kitaplarda Avenzoar namıyla anılmışlardır.

Özellikle Mısır'da göz hekimliği en ilerlemiş tıp dalı haline gelmiştir. Bu büyük ilerlemenin önemli bir nedeni Müslümanların optik alanında hayli gelişmiş bir araç ve bilgi kaynağına sahip olmalarıydı. Batı metinlerinde Alhazen olarak adı geçen İbni Haytam, Gérard de Crémone tarafından *Opticae Thesaurus* başlığıyla Latinceye çevrilen *Kitab el-Manazır* adlı kitabıyla İslâm dünyasının Batıda en geniş etki alanı kuran bilgini olmuştur. Onun aracılığı ile, Batılılar yalnızca Antik dünyanın optik alanındaki buluşlarını "yeniden" öğrenmekle kalmamışlar, bu Müslüman dahinin kendi buluşlarından da büyük dersler çıkartmışlardı. Karanlık oda deneyleri, retina üzerinde etüdleri, ışık ve yansıma kurallarıyla ilgili yasaları İbni Haytam'ın en belirgin bilimsel katkıları sayılmıştır ve bu büyük bilginin biraz daha yaşayabilse, mercek üretebileceği görüşüne varılmıştır.

Bu kuşbakışı tarama hızı içinde Ortaçağ Avrupasının tanıma olanağını bulamadığı başka Müslüman isimlerden söz etmedik. El-Biruni matematik, astronomi, astroloji ve fizik alanında ayrı ayrı yeteneklere sahip büyük bir dehaydı ama Batılılar onu tanımamıştı. Ömer Hayyam da öyle: Avrupalıların 19. yüzyılda büyük bir şair olarak selamladıkları Hayyam aynı zamanda cebir alanında önemli bir isimdi. İbni Nafi, Harvey'den tam üç yüzyıl önce kanın ciğerde dolaşımını keşfetmişti. Müslümanların ilaç yapımındaki yetkinliklerinin ne ölçüde gerçeği yansıttığını kestirmek kolay değildir: Eczacılık ile simyacılık, böyle bir mesafeden bakıldığında, Müslümanların iç içe geçmiş uğraşlar olarak süregötürdükleri tek bir bilim dalını andırır. Bu alanda, Müslüman dünyanın yetiştirdiği en büyük isim Cabir'dir şüphesiz. Batı dillerindeki metinlerde Geber olarak anılan bu ilginç bilgine 3.000'i aşkın risale mal edilmişse de, bu yanlıştır. Öte yandan, Cabir ile Geber'in örtüştürülmesi olanaksız gibidir. Ne olursa ol-

Bir el yazmasında Aristoteles (sağdaki).

British Library

sun, Batının bilim dünyasında ondan fazla anılmış ikinci bir kişi bulunamaz, dense yeridir. Ve onun sayesinde, bir kez daha İslâm dünyası Avrupa'ya yepyeni bir bilim dalının ufkunu açacaktı: Kimya.

Felsefe alanında da İslâm uygarlığının Batı serüveni, kendisinden önceki birikimin toplu bir değerlendirmesiyle başladı. Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle Avrupa insanı, kültür tabanını neredeyse yitirmişti, öyle ki eski Yunan'ın büyük düşünürlerinden birkaçının yalnızca adı biliniyordu. Oysa Doğu'da, tam tersi bir kültürel süreç yaşanmaktaydı: Eski Yunancadan klâsik metinlerin en önemlileri Arapçaya aktarılmıştı ve Araplar düpedüz Batı'nın kültürel mirasının bekçileri durumuna gelmişlerdi. Ancak, felsefe alanındaki Doğu-Batı ilişkileri, pozitif bilgi alanlarında olduğu gibi kolaylıkla gerçekleşmedi: Çünkü felsefeyi dinsel kaygılardan soyutlayarak ele almak neredeyse olanaksızdı. Hıristiyanların bu konuda büyük direniş içine girmeleri nedensiz değildir: Bir başka dinin boyunduruğuna girme korkusu, o dinin düşünürlerine kapalı olmaları için yeterli bir gerekçeydi. Şüphesiz, İslâm düşünürlerinin önemini kavrayan insanlar oldu Batı'da, ancak bunlar çok dar bir çevre oluşturdu.

İslâm düşünürlerinin önemi genel olarak yadsınırken, çelişkili bir biçimde onların antik felsefecilerden aktardığı birikim baştacı edilmiştir. Kindi, Farabi, Gazzali, İbni Sina ve İbni Rüşd bu nedenle olsun, gündemde uzun süre kalmışlardır. İbni Sina, eski Yunan düşüncesinden yola çıkarak, İslâm felsefesinde bir başına çığır açabilmiş önemi tartışılamayacak bir düşünürdü. Ermiş Augustinus'un çömezleri, İbni Sina'nın düşünce dünyasına mührünü vurmuş Aristo felsefesinin cazibesinden sıyrılamadılar: Orada, Hıristiyanlığa yeni perspektifler getirmelerini sağlayacak vazgeçilmez ipuçları bulmuşlardı. Bu etki öylesine dallanıp budaklandı ki, bir tür "İbni Sina'laşmış Augustinus" öğretisi çıktı ortaya. Ortaçağ Avrupa düşüncesinin tüm önemli isimlerinde bu garip çiftleşmenin bariz izleri görülür. Roger Bacon'da bu etkinin aldığı boyutlar şaşırtıcıdır: Müslümanlığı kabul etmemekle birlikte, ders verdiği üniversitelerde, kürsüye Arap giysileriyle çıktığı bir rivayet değildir.

İbni Sina'nın dolaylı biçimde, önemli düşünürleri etkilediği sonradan anlaşılmıştır: Akinalı Thomas, Albertus Magnum ve Duns Scotus bunların başında gelir. Ancak, Batı felsefesi tarihlerinde hiçbir zaman "İbni Sina'cılık"tan söz edilmemiş, bu düşünürün etkisi aktardığı antik düşünce zemini ile sınırlı kılınmıştır.

Kurtubalı düşünür İbni Rüşd'ün (1126-1198) yazgısı daha çetrefil olmuştur. Onun düşüncesi geniş ölçüde özgün sayıldığı için, etkisi de daha kalıcı olmuştur gerçekte. Ama, ters orantılı biçimde, doğurduğu antipati inanılması güç boyutlara varmıştır. Ölümünün ardından adı bir sövgü olarak kullanılmaya başlanmış, Paris Üniversitesi'nde onun önemini kabul edenler Kilise tarafından uzaklaştırılmış, Fransa'dan sınırdışı edilen bu düşünce, bu kez İtalya'da etki alanı kurmuş, ama Padova Üniversitesi'nde de, başta Petrarca olmak üzere bütün "büyük baş"ları ürkütmüştü.

İki dünya arasındaki felsefi diyalogun kapısı iki dünya tarafından da kapatılmıştı. İbni Sina ve İbni Rüşd'ün İslâm dünyasındaki etki alanları, ilginç biçimde, Gazzali'nin ortaya çıkmasından sonra iyiden iyiye azalmış, bu iki büyük düşünür için yüzyıllar sürecek bir unutuluş dönemi açılmıştı. ■

Gil Arabi in Italia, 1979

10. yüzyılın cerrahi aletleri

Endülüslü tıp âlimi Zehravi'nin 10. yüzyılda yazdığı *et-Taşrîf* adlı eserin, dört yüzyıl sonraki Latince çevirisinde, dönemin cerrahi aletleri yer alıyor.

Endülüs'te bir Müslüman ve bir Hıristiyan satranç oynuyor.

X. Alfonso'nun Oyunlar Kitabı (13. yy.)

Zelzele-i azim: Basın hafife aldı, telgrafçı tarih yazdı

İstanbul'da son büyük deprem bundan 120 yıl önce 10 Temmuz'da meydana gelmiş, şehir harabeye dönmüştü. Evleri ahşap, nüfusu 1 milyonun altında olan şehirde ölü sayısı 300'lerdeydi. II. Abdülhamid döneminin oto sansürlü payitaht gazeteleri olayı "hafiften" duyururken, "meçhul" telgrafçı Agâh Efendi konuyla ilgili günümüze ulaşan tek yerel ve sivil belgeyi hazırlayacaktı.

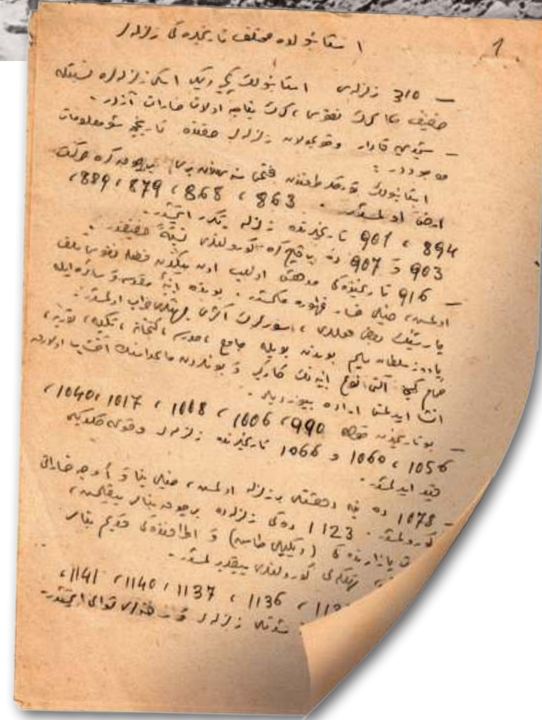
NECDET SAKAOĞLU

Hicri 6 Muharrem 1312, Rumî 27 Haziran 1310, bugünkü takvime göre 10 Temmuz 1894 Salı günü İstanbul'u alt üst eden depreme, halk "üç yüz on zelzelesi", o günlerde oğlu Halûk doğan Tevfik Fikret de *Zelzele* şiirinde "İstanbul'u, ateşli bir hastanın titreyişi gibi için için ve uzun silkeleyen, kıran yıkan deprem" demiş.

Osmanlı payitahtı, II. Bâyezid'in uğursuzluğuna yorumlanan 1509 ve III. Mustafa'nın şanssızlığına verilen 1766'daki iki büyük depremden sonra, 19. yüzyıl biterken 3. sıraya oturan bir deprem felaketi daha yaşadı. Halk öncekilere "Küçük Kıyamet", 1894'tekine "zelzele-i azim" ve "hareket-i arz" demiştir.

1894 Depremini yabancı haber kaynakları dünyaya duyururken, olayın İstanbul ve çevresindeki tahribatını II. Abdülhamid'in payitaht gazeteleri üstü kapalı vermişlerdi. Burada ilk kez yayımladığımız belge, döneminden bugüne ulaşan ilk yerel ve sivil belge olma özelliği taşıyor. Telgrafçı Agâh Efendi, görevi nedeniyle öğrendiklerini, küçük samanlı kâğıtlara kurşun kalemle yazıp saklamış.

İstanbullu Neşet Behcet Özede de amcazadesi telgrafçı Agâh'ın 1894'te tuttuğu notları, 49 yıl sonra 24 Haziran 1943 tarihli mektubuna ekleyip yayımlaması için Sermet Muhtar Alus'a göndermiş. Semt semt yıkıntıları, ölü yaralı sayılarını, toplanan yardımları veren belge, o gün bugün yayımlanmamış. 1990'larda elimize geçen bu 16 sayfalık notları dikkatsiz bir ayıklayıcı buruşturup atabilirdi. Mesleği gereği eline ve kulağına ulaşan bilgileri günü gününe kaydeden "meçhul" telgrafçı Agâh'ı saygıyla anıyoruz.

Agâh Efendi'nin notları
Telgraf memuru Agâh Efendi, depremde özenle tuttuğu notlarını yine özenle korumuş. 12 küçük yaprak tutan notlarda, II. Abdülhamid'in başlattığı yardım kampanyasına dair bilgiler de var.

İBB Atatürk Kitaplığı

Çilingirler Sokağı. Ev de yok, anahtar da (solda). Edirnekapı'nın suriçinden görünüşü.

"1310 Zelzelesi: 6 Muharrem 1312, 28 Haziran 1310, 10 Temmuz 1894 Salı günü ezanî saat dördü kırk yedi dakika geçe önce hafif bir hareket-i arz hissedilmiş, müteakip gayet kuvvetli surette her taraf sarsılmağa başladı.

Zelzelenin istikameti cenub-i şarkîden şimâl-i garbiye ve aşağıdan yukarı doğru vuku' buldu. Şiddeti takriben on, on iki saniye devam etti. Deniz gayet durgun olduğu halde vapurlar kayıklar birden bire dalgalara tutularak inip çıkmağa başladığından içindekiler bu halin neden ileri geldiğini bilemeyerek korkmuşlardı. Arkasından şehrin her tarafında büyük bir toz bulutu havalandığını görenler bir zelzele olduğunu anladılar. İzmit Körfezine doğru bütün sahillerde, Sarayburnu, Samatya, Tophane, Üsküdar, Kadıköy cihetlerinde zelzelenin fazlalığından sular evvelâ çekilmiş, sonra karaya doğru ilerlemiştir. Bu kuvvetli hareketin vuku'undan bir çeyrek sonra ard arda dört defa daha hareket vuku' bulmuş, dokuza çeyrek kala ve on birde tekrar zelzele hissedilmiştir.

Şiddetli hareket olur olmaz, kadın erkek çoluk çocuk herkes, evlerini meskenlerini dükkânlarını, mağazalarını bırakarak sokağa fırlamışlardır. Akşama kadar sokakta vakit geçirmişlerdir. Gece dahi birçok ahali sokaklarda kalmışlardır. Halk arasında hâsıl olan korku ve dehşeti tavsif etmek imkânsızdır.

Zelzelenin en ziyade şiddet gösterdiği sahâ Sultanahmet'ten Edirnekapısı'na kadar olan hat üzerindeki binalar, Fatih, Edirnekapısı, Topkapı, Balat cihetleridir.

İstanbul cihetinde,

Sirkeci'de: Gümrüğün büyük kapısından Eminönü'ne gidilirken sağdaki kârgir, ahşap binaların yıkılmak derecesini bulduğu görülmüştür. Sirkeci'den Bâbıâli Caddesine ve diğer taraftan Sultanhamamı tarikiyle yukarı çıkan her tarafta damları kısmen yıkılan evlerin ve duvarların enkazıyla sokaklar dolmuştur. Sirkeci İstasyonundaki Emir (Buharî) Camii minaresi yıkılırken ezan okuyan bir çocuk caminin damına düşmüş, hiçbir tarafına bir şey olmayarak salimen aşağıya inmiştir.

Çarşı-yı kebir'de (Kapalıçarşı): Zelzeleyi müteakip kaçan kaçabildikten sonra

kapılar kapanmıştır. Çarşının Nuruosmaniye kapusu tarafındaki kemeriyle Bitpazarı civarındaki kemeri kısmen, Çadırcılar kapısı, Yağlıkçılar tarafı yıkılmıştır. Çarşı dâhilindeki Bodrum Hanı, Kelekeleş hanının bazı yerleri ve daha birçok kârgir bina yıkılarak esnaf ve ahaliden enkazlar altında kalanlar olmuştur. Bunlardan on kişi ölü olarak ve otuz kişi yaralı olarak çıkarılmıştır.

Çenberli Handa ve Vezir Hanında yıkılan odalardan bir kadınla bir çocuk ölü olarak çıkarılmıştır.

Küçük Ayasofya Hamamının, camiinin çatıları göçmüş, Kurubalık Hamamının kubbesi, duvarları yıkılmıştır.

Divanyolu'nda Tavukpazarı'nda, Okçularbaşı'nda, Gedikpaşa, Kumkapı, Yenikapı'da, Langa'da ve Samatya'da birçok ev yıkılmıştır. Koska'da Hasanpaşa Hanının birçok yerleri, yanındaki beylik (?)fırın kâmilen yıkılarak (...?)kârlardan altı kişi telef olmuştur.

Çakmakçılar Yokuşundaki Vâlide Hanının deniz tarafı, Tavukpazarı'ndaki Yağcı Hanı ile karşısında bulunan diğer hanlar sakatlanmıştır.

Fatih Camiinin minarelerinden birinin alemi çarpılmış, avlu duvarlarının bazıları yıkılmış, Fatih'te Şekerci Hanının üst katından yangın çıkarak on altı oda yanmıştır. Hırka-i Şerif Camiinin bazı duvarları, Eski Ali Paşa'da Hoca Veyis Camisinin yarısı, Sarıgüzel'de Çıkrıkçı Kemaleddin Camiinin bazı mahalleri, Fatih'te birçok cami yıkılmış , zedelenmiştir. 17 kişi ölmüş 16 kişi yaralanmıştır.

Yenibahçe'de Gurebâ Hastanesinin bir duvarı yıkılmış, hastanenin bazı duvarları çatlamış, hastalar bahçeye çıkarılmıştır. Edirnekapısı'nda Edirnekapı Camisi kısmen ve minaresi tamamıyla yıkılmış, Edirnekapısı Hamamı yıkılmıştır. Ev enkazları altından cesetler çıkarılmıştır.

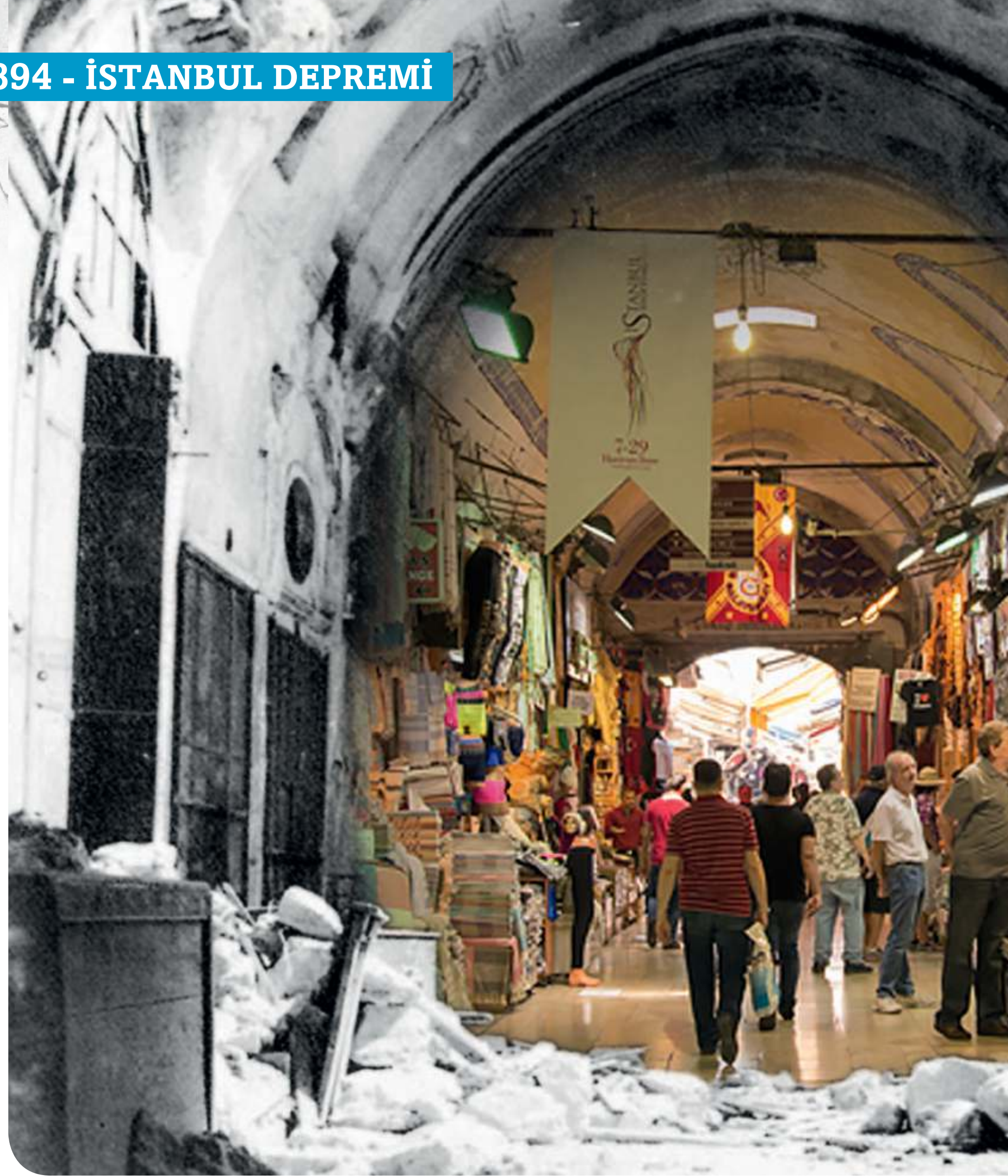
Saraçhanebaşı'nda Mimar Ayas Camiinin minaresi şerefeye kadar yıkılmıştır. Oradaki Amucazâde Hüseyin Paşa Medresesinin birkaç kubbesi yıkılmış, bazı mahalleri sakatlanmıştır. Yine oradaki Hüseyin Paşa Mektebi kısmen yıkılarak bir kız çocuk enkaz altında kalmış, bir çocuk ağırca yaralanmış, diğer çocuklar sâlimen kurtarılmıştır.

Fethiye Camii kubbesi ve bazı duvarları, Fethiye Medresesi duvarları, Kefevi Camii harap olmuştur. Eğrikapı'da birçok ev, duvar yıkılmıştır.

Zelzeleyi müteakip gerek İstanbul, gerek Galata ve Beyoğlu'nda hemen bütün bankalar, şirket idarehaneleri, mağazalar, dükkânlar kapanmış, bazı dükkâncılar dükkânlarını açık bırakarak firar etmişlerdir. Birçok bina sakatlanmış hâle geldiğinden önlerine ve sokakların başlarına belediye memurları ipler gererek insan ve arabaların geçişini men' etmişlerdir.

• Kale bedenlerinden kopan büyük taşlar bir hayli evleri alt üst etmiştir.

• Balıkpazarı tarafında sahil boyunca Limon iskelesine ve daha ilerilere kadar toprak

Kapalıçarşı'da büyük yıkım
1894 depreminde en çok ölüm ve tahribat burada oldu. 135 kişinin öldüğü, 147 kişinin yaralandığı çarşının Yağlıkçılar caddesinin 120 yıl arayla giriş kapısı.

İBB Atatürk Kitaplığı / Fotoğraf: Özgür Güvenç

UZMAN GÖRÜŞÜ / PROF. DR. CELAL ŞENGÖR

İstanbul yine kuzey-güney hattından vurulacak

Jeolojik olarak Türkiye'nin başında iki büyük bela var. Biri çok büyük bir bela ama çok şükür 1000 senede bir oluyor. O da Girit'in güneyindeki bölge. Orada olursa 8'den büyük olabilir. O durumda Sicilya'yı, İsrail'i, İskenderiye'yi bile tsunami vuruyor. Türkiye sahillerinden hiç bahsetmeyeyim.

İkinci büyük tehlike Kuzey Anadolu Fayı. İşte 1894'teki deprem de o fay sisteminin normal fay olarak çalışan bir parçasında meydana geldi. Bu depremin büyüklüğü görece düşük olmasına rağmen (6'larda), yaptığı yıkım çok büyük. Bu hattın büyük depremleri genellikle doğu-batı yönünde hareket eden yanal atımlı parçalar üzerinde olur, dolayısıyla hasar da bu yönde olur; kuzey-güney ekseninde yayılmaz. İstanbul'un büyük avantajı tabii bu. Ama bizim beklediğimiz büyük, yani 7,6'lar civarında bir deprem yanal atımlı fayı kıracak ve 1894'te olduğu gibi kuzey-güney ekseninde de ciddi tahribat yaratacak.

Kumburgaz ile Tuzla hizasına denk gelen Marmara Denizi'ndeki bu hat, 1766'dan beri hareketsiz. Tabii bu enerji dışarı çıkacak sonunda. Bu deprem bir de 1894 depreminin üzerinde olmuş olabileceği normal faylardan birini tetiklerse, büyüklüğü 7'ye varabilecek olan bir deprem daha yaratabilir. Al sana çifte cümbüş! 1894'teki nüfus 1 milyon değil. Binaların büyük çoğunluğu da malum ahşap. Gerisini, bugün deprem sonrası toplanma alanlarına plazalar, acil ulaşım yollarının bir şeridini park yeri yapanlar düşünsün. Yine binalara, ruhsatlara girmeyeyim.

yer yer çatlayıp yarılmış, yer yer bir arşın eninde göçmüş, (?) bazı binaların temellerine rastlayarak çarpışmıştır.

• Kumkapı, Yenikapı, Samatya'daki tren güzergâhındaki binalar sakatlandığından demiryolları idaresine yapılan tebligat üzerine trenler ev aralarından yavaş geçmeye başlamışlardır.

• Caddelerdeki büyük saatler işlemeyerek durmuş, telgraf hatları da kopmuştur.

• Balat'ta Fener'de Tekfur Sarayında birçok kârgir ev, mektep, dükkân yıkılmış altında kalan ölmüştür. Defterdar'da üç ev yıkılıp 11 kişi enkaz altında kalmış ve bunları kurtarmağa çalışan Eyüp komiseri Giritli Hasan Bey'in üzerine duvar yıkılarak bazı yerleri incinmiştir.

• Cibâli civarında 12 kişi yaralanmış, Reji Fabrikasında on amele enkaz altında kalmıştır.

• Zelzelenin ertesi gün tedavi için belediye memurlarına müracaat eden yaralıların sayısı yedi yüze ve ölenlerinki yetmişe bâliğ olmuştur.

• Galata'da hasar fazladır. Galata ahalisi, dükkânlarını, ticarethanelerini bırakarak rıhtıma kendilerini atmışlar, bazıları da kayıklara binerek denize açılmışlardır. Yeraltı Camiinin minaresi alt tarafından beş altı metre kalıncaya kadar yıkılmış, cami harap olmuş Sıhhiye Dairesinin dış taraftaki sıvaları dökülmüştür.

• Mumhane caddesi kıyısında henüz yapılmakta bulunan rıhtımın ön tarafı birkaç yerden yarılmıştır.

• Beyoğlu'nun pek çok yerlerinde birçok bina yıkılmış veya sakatlanmıştır. Her tarafta olduğu gibi orada da halk fevkalâde bir korku ve dehşete uğrayarak erkek kadın çoluk çocuk meydanlara can atmışlardır. Tepebaşı, Taksim belediye bahçeleri, Taksim'deki Kışla Meydanı, Şişli'deki mezarlıklar tamamıyla hıncahınç dolmuştur.

• Tatavla'da evlerin ekserisi ahşap olduğundan nüfusça telefat vukuu bulmamıştır. Beyoğlu cihetinden birçok kim- ▶

seler oralara iltica etmişlerdir. Beyoğlu ahalisinden ekserisi de Üsküdar'a giderek "Odun (ahşap) ev var mı?" diyerek başını sokacak yer aramışlar oralara taşınmışlardır.

- Terkos Su Kumpanyasının boruları bozulduğundan günlerce evlere su verilememiş, sokaklar sulanamamıştır.
- Kasımpaşa'da da bazı camilerin minareleri ve evler hasara uğramıştır. Büyük Piyâle Camiinin duvarı çatlamıştır.
- Tophâne Salıpazarı'nda bir evin altında üç kişi kalmıştır.
- Üsküdar'da çarşı içindeki Nizamiye karakolu yıkılıp üç kişi enkaz altında kalmıştır. Ayazma ve Basmahane'de dört kişi enkaz altında kalmıştır.
- Kadıköyü'nde Ermeni Kilisesinin duvarlarından bazı taşlar düşmüş, birkaç hane sakatlanmıştır.
- Maltepe'de de pek çok hasarat vuku'a gelerek ev kapıları açık bırakılıp ahali dışarıya kaçmış, gönderilen çadırlarda barındırılmıştır.
- Kartal'da Rum Mektebi kâmilen yıkılmıştır. Kartal vapur emanetçisi Hacı Ağa' nın karısı şaşırarak pencereden atlamış olduğundan ayakları kırılmıştır. Bazı telefat ve yaralananlar da vardır.
- Pendik şimendöfer istasyonunun yarısı, bir fırın pek çok ev duvarları, gazinolar sakatlanmıştır. Bazı telefat ve yaralananlar olmuştur.
- Zelzele Adalar'da da bilhassa Heybeli ile Burgaz'da fazla tahribatta bulunmuştur. Burgaz'da sekiz evden mâdâ bütün evler, dükkânlar hurdahaş olmuş, bazı kimseler de ölmüş veya yaralanmıştır.
- Heybeliada'da da evler dükkânlar yıkılıp 14 kişi enkaz altında kalmıştır. Tepe üstündeki kilise göçmüş, Rum Ruhban Mektebi, Rum Ticaret Mektebi, Arseniyos'un manastırı içine girilemez hâle gelmiştir.
- Heybeliada'da Şurâ-yı Bahriye azâsından mirlivâ Tayyar Paşa'nın köşkündeki balkon yıkılarak paşanın kızıyla bir erkek çocuğu vefat etmişlerdir.
- Heybeli'de Şehremaneti muhasebecisi Reşad Bey'in kızıyla torunu balkonda bulunurlarken aşağı düşmüşler, vefat etmişlerdir.
- Büyükada'da İdare-i Mahsusa'nın bir vapuru suların çekilmesinden iskele önünde kuma oturmuştur. Rum Mektebi, Otel Dezetranje(?), İdare-i Mahsusa müdürü Con Paşa'nın Köşkü duvarları çatlamış, mu'teberan tüccardan Mösyö Dalili'nin köşkünün sıvaları dökülmüş, Nizâm Su Kumpanyasının Hıristos tepesindeki büyük havuzu çatlamıştır. Aya Yorgi Manastırı harap olmuştur. Herkes evlerinden fırlayıp bahçelere kırlara kapağı atmışlardır.
- Ayastefanos'ta deniz iki yüz metre kadar geriye çekilip şiddetle karaya hücum etmiş, kayık sandal büyük küçük yelkenlileri kıyıya atmıştır.
- Boğaziçi'nde de zelzelenin te'siri görülmüştür.
- Çengelköyü'nde Kuleli Askeri idâdisi, Rüşdiye Mektebi haylice sakatlanmıştır. Birçok hanelerin ocakları yıkılmıştır.

İBB Atatürk Kitaplığı / Fotoğraf: Özgür Güvenç

İBB Atatürk Kitaplığı

Okullar da yıkıldı
İstanbul Üniversitesi'nin Süleymaniye girişi karşısındaki Kaptan İbrahim Paşa Sıbyan Mektebi (ilkokul), 1894'teki depreme kadar, tam 369 yıldır ayaktaydı. Bugünse sadece girişi kalmış. Sarsıntı, Unkapanı Camii'ni de vurmuş, minaresinin ucunun yıkılmasına sebep olmuştu (solda).

TEVFİK FİKRET'TEN 1894 DEPREMİ

İçin için ve uzun bir ihtilaç ile çırpındı kırdı, yıktı...

Tevfik Fikret, oğlu Haluk'un doğduğu günlerle çakışan 1894 Depreminde, bir çocuğun dünyaya gelişiyle binlerce yıllık İstanbul'u yıkan felaket arasındaki çelişkiyi, *Haluk'un Defteri*'ndeki özel şiirlerden "Zelzele"de ağıtlaştırmış.

Bin üçyüz ondu... Henüz dün bu köhne izbeye sen
Misafir olmuştun,
Ki hep sinirli ve hummâlı hastalar gibi yer,
Birden
İçin için ve uzun
Bir ihtilâc ile çırpındı, kırdı, yıkdı... keder
Ve korku yüzleri soldurdu: evler aileler
Birer döküntü; kalanlar bütün ezik, hurda;
Bir inkisâr-ı huşû' en şerefli başlarda...
Minâreler bile serbezemîn;
Beşer, bu sadme-i meş'ûma böyle uğrar da
Biraz tenebbüh eder.
Biraz tenbih için bin belâ... ne ders-i haşîn!
Sen işte böyle siyâh günlerin misâfirisin,
Hayatın elbette
Kolay ve neş'e-fezâ bir seyâhat olmayacak;
Lâkin
Bu tih-i mihnetde
Kolay ve neş'efezâ bir seyâhatin ancak
Hayâli vardır; uzak bir serâb için koşmak,
Nihayetinde yorulmak ve boş yorulmakdır;
Hayâtı dev hakikatle çarpışan kazanır;
Zafer biraz hasar
İster;
Koşan cihâd-ı meâliye şanlı, lâkin ağır,
Mahuf adımlar atar!..
Önünde zelzeleler, arkasında zelzeleler!..

• Vaniköy Câmii yıkılmış, birkaç nüfus enkazda kalmıştır. 28-29 haziran (11-12 Temmuz) Çarşamba gecesi saat sekiz raddelerinde tekrar şiddetlice zelzele olmuştur. Çarşı-yı Kebir'in Fesçiler, Kuyumcular caddesi ile Yağlıkçılar ciheti, Kazazlar sokağı, Yolgeçen Hanı, Baltacı Hanı, Sepetçi Hanı, Yarım Han kâmilen yıkılmıştır. Bu hanlarda bazı vefiyat da vuku'a gelmiştir. 30 Haziranda(13 Temmuz) dahi sekiz buçuğa yedi kala ve on bir raddelerinde yine zelzele hissedilmiştir. Ahali tekrar sokaklara dökülmüşlerdir. Pek çok kimse korkudan geceyi açıkta geçirmişlerdir.

• 1 (14)Temmuz 310 Cuma, Belediye memurları taraf taraf ameleler sevk ederek zedelenip yıkılacak hâle gelmiş camileri, medreseleri, hanları , dükkânları evleri yıkdırmaya devâm etmişlerdir.

• 1 (14) Temmuz saat 6 ve 12 raddelerinde zayıf olarak bir zelzele vuku bulmuştur

• 2 (15)Temmuz cumartesi, 3 Temmuz Pazar günleri harap binaların yıktırılmasına belediye tarafından devam edilmiştir.

• Edilen keşif neticesinde Çarşı-yı Kebir'in pek ziyade rahnedar olduğu, mükemmelen tamir edilmedikçe açılması tehlikeli bulunduğu görülmüştür.

• Çarşıda suculuk eden Agop isminde birisi, Salı günkü zelzelede dükkânı yıkılınca iyi su bulunan iki küpün arasında kalmış, üzerine topraklar yıkılmış, Cuma gününe kadar o hâl ile yaşamıştır. Memurlar tarafından etraf araştırılırken sesi duyulmuş, derhal orası kazılarak sâlimen kurtarılmıştır. Agop'un ifadesine göre toprak altında açlık his ettikçe Karakulak suyu içmiştir.

•Kumkapı Ermenileri sâlimen kurtulduklarından dua etmişler, kurban kesmişlerdir. Kadırga ve Cündi meydanlarından dolaşarak şimendöfer yolundan Kumkapı'ya gelebilmiş ahalinin önü alınıncaya kadar şimendöferler işlememiştir.

•4-5 (17-18) Temmuz gecesi de iki defa hafif olarak zelzele duyulmuştur. Şehre çekirge de yağmıştır.

•5 (18) Temmuz Salı günü saat dört buçuk ve sekiz buçukta hafifçe zelzele olmuştur.

• 6 (19) Temmuz Çarşamba günü saat dördü yirmi geçe İstanbul'da yine şiddetli zelzele olmuş, Çarşı-yı Kebir'in birkaç mahalli yıkılarak bir polisle bir jandarma neferi enkaz altında kalmıştır.

•Rivayete göre Çarşı-yı Kebir'de enkaz altından çıkarılan ölülerin sayısı 150 kişiyi bulmuştur. Hafriyata devam edilmiştir.

•7 (20)Temmuz Çarşamba sabahı bir defa daha hafifçe zelzele duyulmuştur.

• 10 (23)Temmuz Pazar günü üç, 22 Temmuzda (4 Ağustos) iki zelzele daha olmuş, çarşıda simitçinin birisi enkaz altında kalarak on beş gün sonra kurtarılmıştır. Onbeş simidinin her gün birini yiyerek kendisini beslemiştir. Yine çarşıda bir asker enkaz altında kalarak on beş gün sonra çıkarılmıştır. Çarşıda bir kadınla bir erkek fi'il-i şeni' (zina) icrâ ederken müthiş zelzelede öyle oldukları halde enkaz altında kalmıştır. Bazı dükkân içinde böyle halât-ı nâ-meşru'ada (uygunsuz vaziyette) bulunurken ölenler de görülmüştür.

•27 Temmuz (9 Ağustos) saat üçü kırk geçe kuvvetli bir zelzele vuku' bulmuştur

•27 Temmuz (9 Ağustos), 1 (14) Ağustos, 5 (18) Ağustos, 10 (23) Ağustos, 12 (25) Ağustos, 23 Ağustos (5 Eylül), 29 Ağustos (11 Eylül), 8 (21) Eylül, 25 Eylül (8Ekim) de de hafif veya şiddetlice de zelzele tekrar etmiştir.

•Şimdiye kadarki zayiat tahminen 231 ölü, 205 yaralıdır.

•Yalova harap olmuş, koruda bulunan kaplıcaların suyu çekilip bir müddet sonra yine akmağa başlamıştır.

•Yakacık'ta on sekiz ev ile minare yıkılmıştır.

• Tuzla'da bir hayli hâne yıkılmıştır.

•Adapazarı'nda 127 ev yıkılarak yirmi beş kişi enkaz altında ölmüştür. ■

1894 depremiyle ilgili temel kaynaklar:
•*İstanbul'da 1894 Depremi*, Fatma Ürekli, İletişim Yayınları, 1999.
•*İstanbul Depremleri*, Mehmet Genç, Mehmet Mazak, İGDAŞ, 2000,

İBB Atatürk Kitaplığı

Aksaray yokuşunda Hüseyinpaşa Hanı.

THE ORIENTAL ADVERTISER
LE MONITEUR ORIENTAL

Le tremblement de terre d'hier.

Les secousses. — La panique.

Hier, à 12 h. 25, une violente secousse de tremblement de terre qui a duré à peu près une demi minute, a jeté une panique indescriptible dans toute la ville. Les dégâts matériels ont une grande importance; il y a eu des blessés et des morts, malheureusement en trop grand nombre ; mais, néanmoins, le danger n'a pas été de nature à justifier l'affolement qui s'est emparé d'une grande partie de la population.

Même dans les quartiers où, comme à Péra, tout s'est borné à des vitres cassées, à des platras émiettés en poussière, à des pierres détachées de corniches déjà branlantes ou à des lézardes, en somme d'importance, relativement minime, il y a eu un sauve-qui-peut général. Les deux jardins municipaux et les anciens cimetières des Petits-Champs et du Taxim ont été envahis par une foule bigarrée, où toutes les classes étaient mêlées, tous les rangs confondus. On pouvait voir en un singulier équipage des dames du meilleur monde qui dans leur effarement s'étaient enfuies

'Dünkü deprem'
Le Moniteur Oriental'ın depremin ertesi günü verdiği haberde, olayın şehirde yarattığı panik ve zarar Osmanlı basınının aksine ayrıntılarıyla aktarılmış.

HABERLER FRANSIZCA YAYINLANAN GAZETEDE

Ahali paniğe kapıldı, arabacılar bayram etti

Prof. Dr. Fatma Ürekli'nin *İstanbul'da 1894 Depremi* adlı kitabında, olaydan sonra gazetelerde çıkan haberlerle ilgili ilginç bilgiler yer alıyor. "Deprem vukuatından halkın korku ve endişeye kapılmasına sebep olunmayacak şekilde" bahsedilmesi doğrultusunda basına getirilen sınırlama, neredeyse tüm gazeteleri etkilemiş görünüyor. Bundan sonra gazeteler konu hakkında "münasip üslupla" bilgi vermiş. *Tercüman-ı Hakikat* "Yunanistan ve diğer birçok ülkede meydana gelen şiddetli depremlere oranla İstanbul Depreminin daha hafif olduğuna" vurgu yapmış. *Sabah* gazetesi de depremden iki gün sonra çıkan nüshasında, Mekteb-i Şahane'nin yıkılıp 22 kişinin öldüğü haberini kullandığı için bir gün kapatılmış.

İstanbul Postası iki hafta sonra verdiği haberinde "Şiddetlice vuku' bulup ondan sonra gittikçe hafifleyerek devam etmiş ve elhamdülillah şimdi külliyen zail olmak derecesine gelmiş olan tezelzülât-ı arziye (yer sarsıntısı) ile bir aralık olağan zevk ve neşesini kaybeden şehrin yine mutlu havasına döndüğü, abartılan korkuların gereksizliğinin anlaşıldığı"nı vurgulamış. Yıkıntılara, ölen ve yararlananlara hiç değinmemiş.

Buna karşın İstanbul'da Fransızca yayınlanan *Le Moniteur Oriental* gazetesinin 11 Temmuz sayısında, depremin tahribatı, şehirdeki panik, semt semt nerelerde neler yaşandığına dair çarpıcı, ayrıntılı bilgiler mevcut. Boş söz etmeden epeyce uzun bir yazıda toplanan deprem haberi, canlı anlatımları, üslubu, göz tanıklıkları, dayandığı kaynakları belirtmesiyle, bugünkü medyamız için dahi bir ders niteliği taşıyor. İşte o haberden bir alıntı: " Dün saat 12.25'te meydana gelen ve yaklaşık yarım dakika süren şiddetli bir yer sarsıntısı, şehrin tamamında tarifsiz bir panik yarattı. Çok sayıda ölü ve yaralı olduğu (...) Akabinde saat 12.42 ve 13.24'teki hafif şiddetli sarsıntılar ise adeta son nefesini veren şehrin titremeleri gibiydi. O ana dek endişe ve korkuya karşı soğukkanlılığını korumuş olanlar dahi, bundan sonra direnemediler. Pera semti Feriköy, Şişli ve Kağıthane civarındaki tarlalara akın etti. Günün devamında sarsıntılar kesilse de, bu kitlesel göç devam etti. Arabacılar hayatlarının vurgunu yaptı: Pera'dan Şişli'ye 2 Mecidiye'ye insan taşıdılar (...)

Sihirbazlar Kralı ZATİ SUNGUR

Türkiye'nin gelmiş geçmiş en büyük illüzyonisti olmasının yanı sıra dünyanın da sayılı illüzyonistlerinden biriydi Zati Sungur. Otuz yıl önce kaybettiğimiz büyük ustanın yaşam öyküsünü kızı Aynur Sungur Tuncer yazdı.

Fotoğraflar: Aynur Sungur Tuncer arşivi

Dünyanın bir ucundan öteki ucuna

1922'de gittiği Güney Amerika'da 14 yıl boyunca sahneye çıkan Zati Sungur (altta ortada), Türkiye'ye döndükten sonra da aralıksız çalıştı. Soldaki fotoğrafta Şan Sinemasında Baraj Oyunu'nu sergileyen Zati Sungur, sağdaki fotoğrafta içinde altı genç kadın olan cipi birazdan kaybedecek.

AYNUR SUNGUR TUNCER

Zati Sungur, Bursa'da 1898 yılında Nalbantoğlu mahallesindeki 2 numaralı evde Ulu Camii Müezzini ve Emir Sultan'ın türbedarı Hüsnü Efendi'nin ve Remziye Hanımın ilk çocuğu olarak dünyaya geldi. İlkokuldayken kartondan manşet kesip fasulyelerle mahalledeki çocuklara oyunlar yaptığını anlatırlar. 500 yıldır din adamı yetiştiren muhafazakar bir ailenin çocuğu olarak bunları nereden öğrendiği meçhuldür.

Ortaokul ve liseyi Bursa Sultanisinde okudu. Seyahat etme arzusuyla 1914'te İstanbul'daki Denizcilik Makine Mektebi'nin (Deniz Astsubay Okulu) sınavlarını birincilikle kazanarak okula girdi. 1916 yılında denizaltı filosunda staj yapmak üzere Almanya'ya gönderilen en başarılı öğrenciler arasındaydı. İki yıl Alman Ordusunda karada ve denizde teknik eğitim kursları gördü. 1. Dünya Savaşı sürerken Almanya'nın Türkiye ile bağlantısı kesilince yurda dönemedi. Ortopedi atölyelerinde, Köln'deki Humbold makine fabrikasında vinç operatörü olarak çalıştı. Okuldayken amatör olarak yaptığı iskambil oyunları arkadaş toplantılarında ilgi uyandırınca kataloglardan yeni oyunlar çalıştı. O sırada kaldığı pansiyon sahibinin kızıyla evlendi. Bir gün tesadüfen ünlü illüzyonist Kessler ve arkadaşlarının önünde yaptığı bir gösteriden sonra Kessler'in teşvikiyle 1920'de Berlindeki Wintergarten Tiyatrosunda sahneye çıktı ve büyük sükse yaptı. 1922'de bir grup sanatçıyla Fransa, İtalya,İspanya, Kuzey Amerika ve Güney Amerika'ya gitti. Dünyanın en büyük illüzyon sanatçıları o yıllarda savaştan uzak kalmak için Güney Amerika'da toplanmışlardı. Bir yıl sonra arkadaşlarından ayrılarak kendi kadrosunu kurup iki saatlik temsillerine başladı. Öncele-

Zati Sungur (ortada sol başta), 1917'de Almanya'da denizaltı filosunda stajda.

ri "Kont Sati von Richmond" takma adıyla, sonraki yıllarda dünya çapında bir sanatçı olarak ün kazandıktan sonra Zati Bey adıyla, Miss Neraida isimli İtalyan partnerine da Melek Hanım adını vererek 14 yıl boyunca Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay'ın büyük tiyatrolarında her gece temsil verdi.Turnelerini iki kamyon, on ton oyun malzemesi ve 10-12 yardımcıyla yapıyordu.

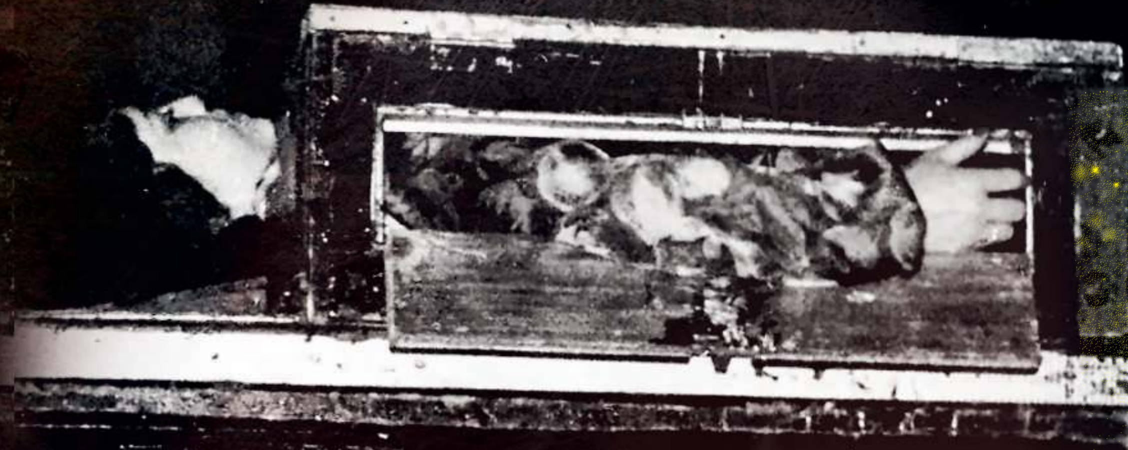
1936 yılında Türkiye'ye döndü. İlk temsilini Fransız Tiyatrosunda (sonraki Ses Tiyatrosu) verdi. Çok büyük bir ilgi gördü. Bilet kuyruğu yüzlerce metre uzuyordu.1936-1937'de çok özlediği ülkesinin tüm şehir ve kasabalarına yol ve geceleme bakımından en zor koşullarda da olsa ulaşarak temsiller verdi. İlk grup müdürü ölünceye kadar dost kalacağı Necdet Mahfi Ayral'dı.

Atatürk'ün önünde de bir temsil verdi ve takdirini kazandı. Onun talimatıyla illüzyon gösterileri yapan tüm sanatçıların temsillerinden alınan belediye vergisi yıllarca tüm şehirlerde düşük tutuldu. Almanya'da kendine ayrı bir hayat kurmuş olan ilk eşin-

Zorlu Turne Yolculukları

Turne kamyonları dönemin bozuk yolları yüzünden bazen çamura saplanır ve bütün ekip civar köylülerin yardımıyla kamyonu çamurdan çıkarmaya çalışırdı (altta). Bazen daha büyük tehlikeler de atlatılsa da kimse yaralanmadı (üstte).

den 1938'de ayrılarak asistanı Necla Hanım'la evlendi. Aynı yıl Nisandan Ekime kadar yaklaşık 6 ay süren Yunanistan ve Ekim 1938'den Haziran 1939'a kadar 8 ay süren Mısır turnelerine çıktı.

Döndükten sonra yeniden Türkiye'deki aralıksız turne günleri başladı. 1949 ve 1950 yıllarındaki Kıbrıs, Avusturya ve İtalya turnelerinden sonra yine Anadolu yollarına düştü.

1958'de Amerika'nın en büyük İllüzyon Sanatçılarının Dergisi *Genii* 10. sayısının kapağını ona ayırdı. 1959'da Mısır ve Yunanistan turneleri-

Eşi Necla Hanım'la (solda) çıktığı gösterilerden birinde Sandık Oyunu'nu sergiliyorlar. Yıl 1936.

İnce Kız Kesme Oyunu, Zati Sungur'un kendi buluşuydu.

nin ardından, 1962'de İsrail'de gösteriler yaptı.

1965 yılında Türkiye'de son temsillerini verdi ve ülkemizde genç sanatçılar yetiştirmek için İllüzyon Stüdyosunu kurdu. Kendi atölyesinde ürettiği aletlerin çizimlerini ve açıklamalarını Necla Hanımla birlikte yurdun her köşesine gönderdiler.

Her yıl dünyanın farklı bir köşesinde yapılan İllüzyonistler Kongresi'ne masraflarını cebinden ödeyerek katıldı ve Türkiye'yi temsil etti. Kongre şehrinde başka bayrakların yanında Türk bayrağının da dalgalanması onu mutlu ediyordu. 1975 yılında Çekoslovakya'nın Karlovy Vary şehrinde yapılan yarışmada Dünya Sihirbazlar Birincisi seçildi.1981 yılında yine Karlovy Vary'de Dünya Sihirbazlar Kralı seçildi.

1983 yılında başka sanatçılarla birlikte Kanada ve Amerika'da bir ay süreyle temsil verdi. Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Portekizce, İspanyolca'yı konuşarak, yazarak ana dili kadar iyi biliyordu. Almanca illüzyon gösterisi yapan sanatçıların uluslararası birliği Magischer Zirkel'in onur üyesi, İngilizce gösteri yapan illüzyonistlerin

1959'daki Yunanistan turnesinde.

Zati Sungur, 1936 yılında Fransız Tiyatrosu'daki afişinin önünde objektiflere gülümsüyor.

Şan Sineması'nda Ameliyat Oyunu'nu sergiliyorlar

Eşiyle aynı sahnede

Zati Sungur'un 1938'de evlendiği Necla Hanım yıllarca sahnede ve sahne arkasındaki en büyük desteği oldu. Hızarla Kız Kesme Oyunu'nda "kesilen" (üstte) kişi Necla Hanım. Aşağıdaki fotoğrafta ise Zati Sungur ekibiyle birlikte Tek Kılıç Üzerinde Duran Kız Oyunu'nu sergiliyor

birliği International Brotherhood of Magicians'ın Merlin üyesi olan Sungur, dünya sihirbazlık tarihinde büyük illüzyonistler arasında bir efsane isim olarak anılmaktadır. Bütün hünerlerini kendisi geliştirmiş, kendisi imal etmiştir. Onun buluşu olan "İnce Kız Kesme" oyunu "Kızı Delen Top" oyunu ve "12 zar" oyunu başka sanatçılar tarafından onun adıyla sahneye konmaktadır. 6 Temmuz 1984'de kalp yetmezliğinden tedavi gördüğü Teşvikiye Sağlık Yurdunda 86 yaşında vefat etti.

Zati Sungur'un Necla Hanımla evliliğinden Aynur ve Saynur isimli iki kızı ve Argu Sağtürk ve Serkan Öktem isimli iki torunu vardır. Son nefesine kadar âşık olduğu Necla hanımın tutumluluğu sayesinde maddi sıkıntı çekmeden yaşamıştır. Zati Sungur, her kesimden yığınlarca sevilmiş, efsaneleştirilmiş, hakkındaki gerçek dışı hikayeler kuşaktan kuşağa anlatılan ama aslında yaşamında çok çalışarak imkansızı başarmış mutlu bir sanatçı idi.

Ardında, Teşvikiye Şekayik sokaktaki bodrum katını tavana kadar dolduran oyun sandıklarını ve yabancı dilde illüzyon sanatı konusunda yüzlerce kitap ve dergiden oluşan kütüphanesini, sayısız fotoğraf, gazete küpürü, afiş ve el ilanı ve illüzyon konusunda video kasetlerini ve kendi çektiği 8 mm filmlerini bıraktı. Üniversal Sihirbazlık ve İllüzyon stüdyosundan kalan binlerce mamul ve yarı mamul küçük oyunları rahmetli Erdinç Demiray'a, oyun sandıklarını asistanı Kaya Elöver'e hediye ettik. Arşivini, mesleki kitap ve dergilerini, filmlerini, kasetlerini ve sahne giysilerini evde muhafaza etmekteyiz. ■

Son Fotoğraflar

Son günlerine kadar çalıştığı atölyesinde, ölümünden iki ay önce fotoğraflarını çeken sevgili arkadaşı Ara Güler'le birlikte çekimin ardından birlikte poz veriyorlar.

İSTANBULDA VE SARAYDA RAMAZAN

Hayatın ritmini değiştirirdi

Ramazanın gelişiyle diğer Osmanlı şehirleri gibi İstanbul'da da gündelik hayat neredeyse tamamen değişir, gıda maddeleri konusunda sıkıntı yaşanmaması için çaba gösteren devlet de denetimleri arttırırdı.

MUZAFFER ALBAYRAK

Osmanlılar döneminde İstanbul'a Ramazan geldiğinde hayatın akışı yavaşlardı. Sokaklar sabahları tenhalaşır, geceleri ise eğlence erbabıyla dolup taşardı. Sahura kadar olan zamanı hoş geçirmek için teravih namazını kılanlar, Ramazan şerefine süslenmiş olan kıraathanelere, gazinolara, tiyatrolara yönelir, Fatih, Beyazıt gibi cami avlularında kurulan sergileri gezerdi.

Devletin de yerine getirmesi gereken, Ramazanın ne zaman başlayacağını tespit etmek, çarşı-pazarda fiyat denetimini ve özellikle gıda maddelerinin kaliteli ve yeterli olmasını sağlamak gibi bazı görevleri vardı. Bir devlet geleneği olarak Sadrazamın devlet görevlileri ile din adamlarına iftar yemeği vermesi başlıbaşına bir merasim ve protokole tabi idi.

Hicri takvimdeki Ramazan ayının başlangıç gününün tespitine özel bir önem verilirdi. Hicri takvimde aylar hilalin görünmesiyle başlar yine hilalin görünmesiyle biterdi. Şaban ayının son gecesi Ramazan ayı hilalinin görünmesi gerekirdi. Oruca başlamak için bu çok mühimdi. Hava açıksa sorun yoktu. Hilal İstanbul'daki yüksek kule ve tepelerde gözlenir, hilali görenler bir şahitle beraber kadıya giderek hilali gördüklerini söylerler, karşılığında para ile ödüllendirilirlerdi.

Ancak hava bulutluysa hilal görülemezdi. Bu durumda Şaban ayının başladığı günden itibaren 30 gün sayılır ve Ramazan ayı başlatılırdı. Hilalin gözetlenmesi, hilal göründüğünde ertesi günün Ramazan olduğunun ilanı, hilal görünmezse Şaban ayının otuza tamamlanması gibi kararlar İstanbul Kadısının göreviydi. Kadı durumu padişaha arz eder, padişahın onayıyla cami ve mescitlerde kandil yakılarak halka ilan edilirdi. İftar ve sahur zamanlarını haber vermek üzere top atılması da adettendi. Önceleri Boğaziçi'nde ezanın duyulmadığı yerlerdeki Müslümanların orucu erken açıp, sahuru geçe bırakmalarının önüne geçmek için Rumeli ve Anadolu Hisarları ile diğer Boğaz kalelerinden top atılırdı. Sonraları şehir surlarının dışında bulunan köy ve çiftliklerdekiler için de Yedikule'den top atılmasına başlanmıştır.

Gıda maddelerinin yeterli miktarda bulunması için tedbirler önceden alınırdı. Un, et, mısır, pirinç, kahve, şeker, yağ, bal, tuz, nohut, fasulye, soğan gibi temel gıda maddelerinin fiyatları da belirlenip fırsatçılığın önüne geçilirdi. Ekmek en çok dikkat edilen yiyecek maddesiydi. Ramazanda fırınların çıkaracağı ekmek numûnesi padişaha arzedilir, padişah da numûneye göre ekmek çıkarılmasını, aksine hareket edenlerin cezalandırılmasını emrederdi.

Sultan III. Selim, 1800 yılı Ramazanında tebdil-i kıyafetle çarşıyı teftişe çıktığı bir gün fırın önünde ekmek bulamayan halkın şikâyetlerine şahit olunca Sadrazama bunun çaresine bakılmasını kendi el yazısıyla emretmişti:

"Benim Vezirim

Bugün tebdilen geçerken Divanyolu'nda fırın önünde kalabalık gördüm. Herifin biri dahi 'yiyecek ekmek bulamıyoruz' deyu feryad eyledi. Alimallah mükedder oldum. Şunun bir çaresine bakasın. Zira Ramazan-ı Şerifte ibadullah zahmet çekmek lâyık değildir. Rezzak-ı Âlem olan Allah inayet eylesin çaresi ne ise, ziyade işletmek mi olur hasılı dikkat edesin."

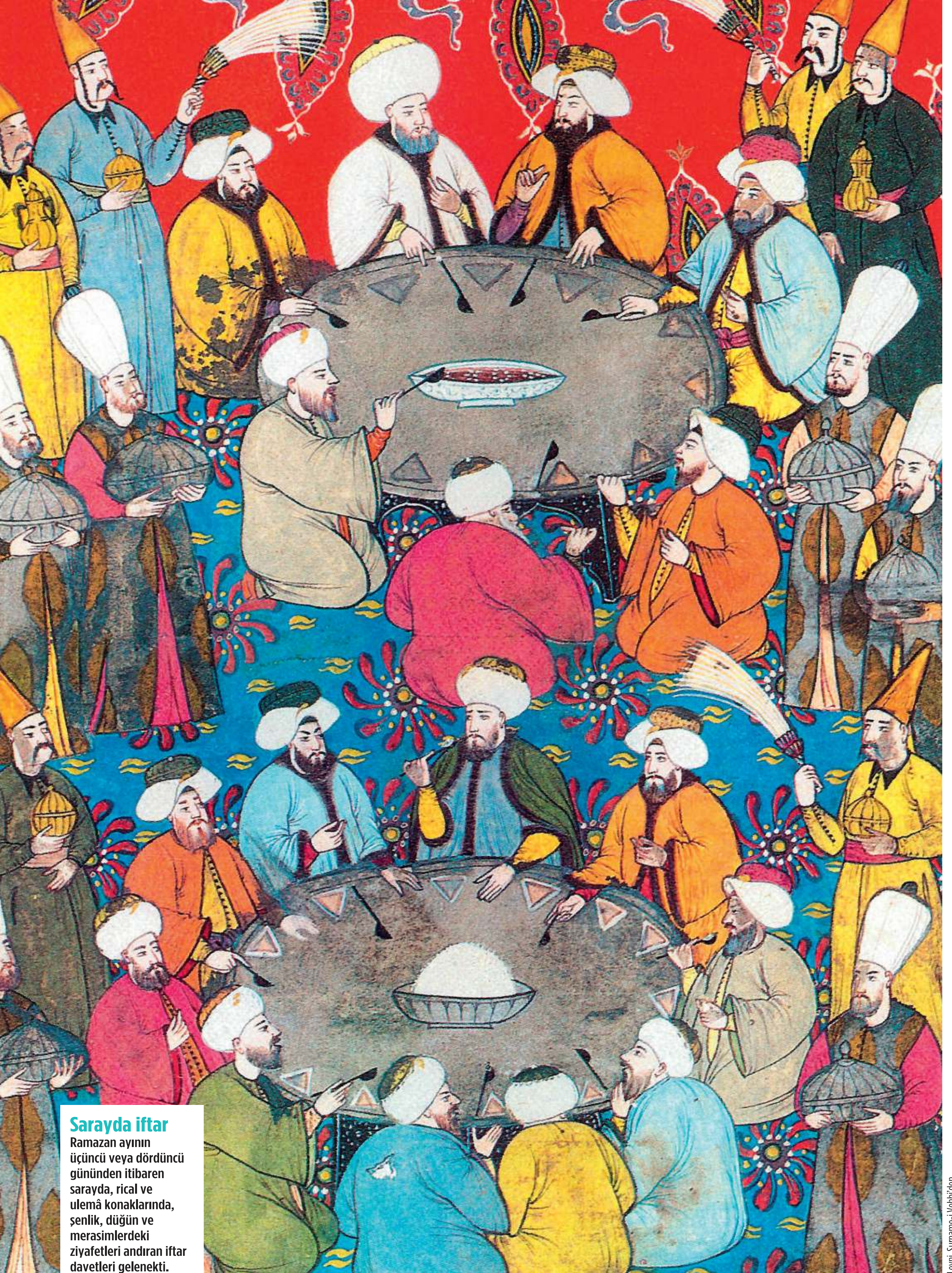
Padişahın el yazısı

III. Selim'in Ramazanda tebdil-i kıyafetle çarşıyı teftişe çıktığı bir gün ekmek bulamayan halkın şikâyetlerine şahit olunca Sadrazama bunun çaresine bakılması için verdiği emir. 1800 tarihli yazı III. Selim'in el yazısıdır (altta solda). Yine III. Selim'in 1790 yılı Ramazanında Sadrazam Hasan Paşa'nın davetli listesini onayladığını Sadrazamın yazısının üstüne kendi el yazısıyla "Resme riayet oluna" (Törene uyulsun) yazmasından anlıyoruz (altta ortada). 1647 tarihli diğer belge ise Sultan İbrahim'in Ramazanda saraydaki yemeklere dair bir hatt-ı hümayunu (altta sağda).

BOA, HAT, 174/7558

BOA. HAT, 1396/55950

BOA, HAT, 1653/71

Sarayda iftar

Ramazan ayının üçüncü veya dördüncü gününden itibaren sarayda, rical ve ulemâ konaklarında, şenlik, düğün ve merasimlerdeki ziyafetleri andıran iftar davetleri gelenekti.

Levni, Surname-i Vehbi'den

16. Yüzyılda İstanbul, 2011

Padişahlar Ramazanda ahalinin tüketeceği gıda maddeleriyle olduğu kadar sarayda yenilip içilenlerle de ilgilenirlerdi. Sultan İbrahim'in 1647'de saraydaki yemeklerle ilgili bir emri şöyledir:

"Ramazandır deyü mumbardan gayri bir şey ziyade tutmayun. Gerek bana ve gerek gayrilere yalnız mumbar taam çok. Allah'a hamd olsun sahurda halayıklara geçen sene gibi kebab, yahni, pilav, paluze yeter".

Sadrazam, Ramazanın üç veya dördüncü gününden itibaren her akşam şeyhülislam, ulemâ, din adamları ile kazaskerler ve kadılar başta olmak üzere İstanbul'daki devlet ricaline iftar verirdi. Davetli listesi bir defter halinde düzenlenerek hangi gün kimlerin iftara çağrılacağı yazılırdı. Bu defter padişaha arz edilir onaylandıktan sonra resmi iftar merasimi uygulanırdı. Bu iftar davetleri 27. gün sona ererdi. 27. gün yani Kadir gecesi Sadrazam adet olduğu üzere yaklaşan bayramı tebrik için Şeyhülislam'a giderdi. ■

Bayram sevinci
İstanbullu Müslüman ahali, 30 günlük orucun ardından bayram eğlenceleri için bayram yerlerine akın ederdi. 16. yüzyılda Tavuk Pazarı'nda kurulan bayram yeri çiziminin geri planında Çemberlitaş , Atik Ali Camii ve Elçi Hanı'nın bir bölümü görülüyor.

Taşrada eski yaz Ramazanları

Kutsal ayın getirdiği manevi iklim de, bu aya has gelenek ve adetler de 1940'lı yılların Anadolu kentlerinde hâlâ yaşıyordu.

✎ NECDET SAKAOĞLU

İnancı güçlendirme, aklama havasında yaşanan "mübarek ay", yakın geçmişte gün açlığına, gece oburluğuna koşut, iftar davetleri, cami gezmeleri daha çok abdest namaz, ikindi vaazları, mezar ziyaretleri, teravihten sonra sahur vaktine kadar kahvehane söyleşileri, yoksulları sevindirme, bayram hazırlıkları ile gelip geçerdi. Ramazan, bir başka iklime girmek, dindarlık tövbekârlık ikram ve iyilik ayıydı. Yaz Ramazanında meyve sebze bol, 17 saate ulaşan oruç süresince açlığa susuzluğa sıcağa dayanmaksa zordu. Orak zamanı Ramazanlarında rençberlerin işi daha da zordu.

Çocuklara tutturulan sahurdan kaba kuşluğa kadarki "tekne orucu"na Türkçe bir anlam aramamalı. Eski ulemâ, küçük yaşta oruca alıştırmayı bir İslâmi kimlik kazandırma fırsatı sayarak çocuklar için "tenkiye orucu" önermişler. Arapça "künyelemek- kimliklemek" anlamındaki tenkiye zamanla tekne olmuş.

Eski Ramazanların çocuklara düşen yegâne etkinliği başta, ortada ve arife günü tekne ya da tam oruç tutmak değildi elbette. Anadolu kasabalarına henüz elektrik ve buzdolabı gelmediğinden, köylüler de doruklardaki karlıklardan hayvan sırtında çullara sarılmış buzlanmış kar kalıpları getirmiyorsa çocukların testilerle dere içlerindeki kaynarca gözelerine ikindi sonrası su soğutmaya gitmeleri eğlenceli olurdu. İncecik bir derenin yamacında kekik reyhan ve eşek nanesi teneffüs ederek yıkık kaleye, ondan daha harap kiliseye bakıp

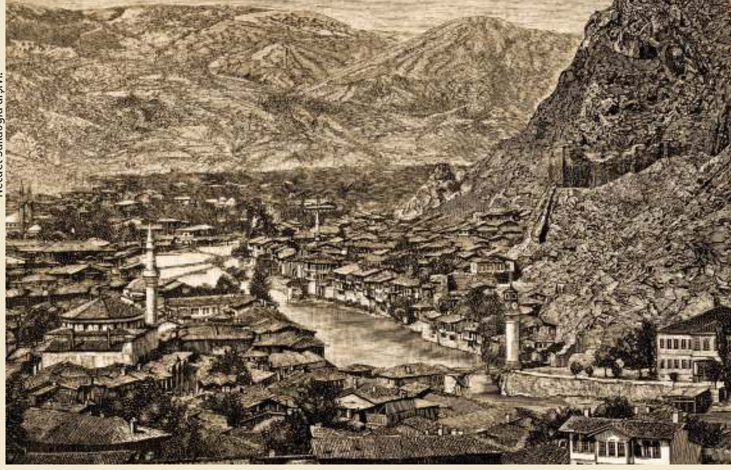
Necdet Sakaoğlu arşivi.

davul zurna dinlemek, iftar sofrası için gözede su soğutmak, çocuklara özel bir ramazan ibadeti ve aile göreviydi. Cuma, kandil ve arefe ikindilerinde çocukların kabristan ziyaretlerine koşmalarının bir nedeni, mantar tabancaları patlatmaktı ama babalar büyükbabalar, yeni kuşaklara "kim kimdi?" aile tarihi derslerini de o ziyaretlerde taşların yazılarını okuyup açıklayarak verirlerdi. Kentin sözlü tarihi ise, teravihten sonra uyku kaçırtan demli çayların içildiği keyif kahvelerinde birer kıssahan olan yaşlılardan dinlenirdi.

İkindi sonrası ve sahur öncesi iki kez, davul zurna ekibinin kale ya da hıdırlık yamacında fasıl geçmesi bir ramazan rengi, ev hanımlarına da iftar, sahur hazırlıklarına başlayın uyarısı idi. Çoğunca eski sultanlık beylik merkezlerindeki bu gelenek, yerel egemenlerin sarayları önünde çalınan "nevbet/nöbet"ten (mehter konseri) Ramazana uyarlanmış bir mirastı.

Ramazanın belki en ilginç "komşuca ve kardeşçe yaşama" geleneği, 1940'ların yaz Ramazanlarında hâlâ yaşıyordu. Aynı mahallenin Türk-Müslüman aileleri, Ermeni-

Necdet Sakaoğlu arşivi.

Geleneksel ve dinsel atmosfer

Anadolu'nun kültür birikimleriyle önde gelen Amasya (yanda), Tokat (solda aşağıda) gibi kentlerinde Ramazan, dinsel, geleneksel atmosfere bürünür, camiler dolup taşar, bağlardaki iftar ziyafetleri bayrama kadar sürerdi.

Gregoryen komşularını bir gün öncesinden iftara dâvet ederlerdi. Böylece onlar da gece sahura kalkar, günü âdeta "niyetli" geçirir; akşam komşuda iftar eder "Allah kabul etsin" derlerdi. Bayramda kurbanda paskalyada yortuda da inançlara saygının gerekleri aksatılmazdı. Annemle komşumuz Dikranuhi teyzenin, ziyaret ettikleri Divriği'dekiHüseyin Gazi yatırında, biri Kur'an'dan, diğeri İncil'den göz okuması yapıp dua ettiklerini çocuk algısıyla izlediğimi hatırlıyorum.

On bir ayın sultanı Ramazan, bugün artık dünkü renklerinden uzaklaşmış, geleneklerini yitirmiş, yaşama koşullarına uyum sağlamıştır. Bayramlar bile "Geçmiş bayramınız kutlu olsun" gibi garip bir mesajla "cepten" savuşturuluyor. Bayram ziyaretleri, bayram yemekleri, bayrama özel giyim kuşam... Hepsi arasta damına savrulmuş defolu pabuç! Bin yıllık kültürünü son yarı yüzyılda yitiren saltanat başkenti İstanbul'a gelince: Töresel geleneksel iflas ortamında Ramazan ve bayramı, adını bile semtine (Fatih) kurban vermiş olarak binlerce köyden göçüp gelen çoğunluğun taşıdığı köysümenlikte karşılıyor, uğurluyor.

Bir zamanlar zengin konaklarının taşlık ve sofalarında ailenin büyük hanımının organize ettiği, semt yoksullarına donatılan iftar ve bayram sofralarının yerini naylon iftar çadırları alalı acaba kaç yıl oldu? Çadır salapurluğu üzerine araştırmalar var mıdır? Plastik self servis tabaklarında, oruç tutanlarla sıra kapan tufeyli öğüncüleri doyurmak da "holding ve sanatçı hayırseverliği" reklamcılığına dönüşmüş bulunuyor.

Sultanahmet Meydanını kokoreç, lahmacun dumanlarına boğan curcuna, Direklerarası'nın, Beyazıt sergilerinin izdüşümü olabilir mi? Edebiyat ve toplum tarihimizde Ramazan kültürüyle de başı çeken İstanbul'un bugün düştüğü haller hüzün verici; eski İstanbul Ramazanlarının çağrışımları zengindir ve çok yazılmıştır. "Mübarek ay"la payitaht İstanbul arasındaki resmi, dini, toplumsal örüntü birikiminin, eski Anadolu Ramazanlarına başlık açtırmaması ise telafisi olanaksız bir kültür kaybıdır. Sözgelişi Amasya, Tokat, Zile üçlüsünün yaz aylarına dolayısıyla bağ mevsimine rastlayan zengin Ramazan âdetlerini, Konya, Kayseri, Antep, Ankara, Beypazarı, Kütahya, Bursa Ramazanlarını yüzyıl önceki görüntüleriyle günümüze aktaran yazınsal görsel birikimlerden de yoksunuz! ■

20 Temmuz 1974: Ve Türk gemileri Ada kıyılarında

Yunan Cuntası destekli EOKA-B Kıbrıs'ta darbe yapınca gözler Türkiye'ye çevrilmişti. Beş gün sonra beklenen müdahale geldi. Türk askerleri Kıbrıs'a çıkıyor, Başbakan Ecevit "Adaya barış götüreceğiz" diyordu.

SERKAN SEYMEN

Lefkoşa Büyükelçisi Asaf İnhan, 17 Temmuz 1974 günü Rauf Denktaş'a, Türkiye başbakanı Bülent Ecevit'in mesajını iletti. Ecevit; "Endişe etmeyiniz, hükümet olayları takip etmekte ve uygun konjonktür hazırlamaktadır" diyordu. Bunu okuyan Denktaş'ın, "Geliyorlar, geliyorlar!" diyerek ayağa fırlamasına Büyükelçi bir mana veremedi. "Nereden anladınız?" diye sordu.

Oysa, daha iki gün önce bir araya geldiklerinde Denktaş, çok endişeliydi. O sırada Lefkoşa'nın Rum kesiminden silah sesleri duyuluyordu. Kıbrıs Radyosu millî marşlar çalıyor, Nikos Sampson komutasındaki paramiliter EOKA - B'nin (Kıbrıs Ulusal Özgürlük Savaşçıları) yönetimi ele geçirdiğini, Cumhurbaşkanı Makarios'un öldüğünü, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna Nikos Sampson'un oturduğunu duyuruyordu (Bir süre sonra Makarios'un hayatta olduğu, önce Malta'ya, ora-

Tunca Örses arşivi

Çıkarma ânı
20 Temmuz 1974'te sabahın erken saatlerinde Kıbrıs'a Pladini sahiline çıkarma yapan Türk gemilerinin ilk kez yayımlanan bu fotoğrafını, bölgede yaşayan Belçikalı bir kadın tesadüfen çekmiş. Girne'nin 8 km kadar batısında yer alan mevkiye, savaştan sonra Yavuz Çıkarma Plajı adı verildi. Bugün Escape Plajı adıyla turistik hizmet veriyor.

dan Londra'ya kaçtığı anlaşıldı). Denktaş'a göre, Türkiye derhal müdahale etmeliydi. Gerçi Sampson, Kıbrıslı Türklere yönelik bir hareketleri bulunmadığını söyleyecek, hatta Büyükelçi İnhan'ın naklettiğine göre darbeyi izleyen ilk üç gün, elçilikçe de tanınan bir adamını, Denktaş'la görüşme talep etmek için birkaç kez barikatlara gönderecekti. Gerçekten de Türklere saldırı olmadı. Rum tarafında darbeciler, Makariosçular ve solcu Rumlarla çatışıyorlardı. Nikos Sampson aslında gazeteciydi. 50'li yılların ikinci yarısında, finansmanını kilisenin sağladığı *Cyprus Times* gazetesinin henüz 20'sinde genç muhabiriyken inanılmaz atlatma haberlere imza atmıştı. O sırada İngiliz sömürge yönetiminin görevlililerine yönelik suikastlar peş peşe düzenlenirken, cinayet mahalline ilk ulaşıp haberi fotoğraflarıyla ve "Lefkoşa'da bir cinayet daha" başlığıyla ilk geçen hep aynı genç muhabirdi. Suikastın yapıldığı yerdeki görgü tanıkları daima ateş edeni görmediklerini söylüyorlardı. Sonunda İngiliz polisi işin sırrını çözdü. Sampson'un gazetecilik başarısı, aynı zamanda tetikçinin bizzat kendisi olması sayesindeydi.

15 Temmuz 1974 günü yaptığı darbenin ardından devlet televizyonuna her iki yanında duran silahlı iki adamıyla çıkan Sampson, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin lağvedilip Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıkladığında, aslında o an hayatta olmasını, o karşı olduğu cumhuriyete borçluydu.

16 Ağustos 1960'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni hayata geçiren anlaşmanın altında Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık'ın imzaları vardı. Cumhurbaşkanı Rum ve onun beğenmediği kararı veto etme hakkına sahip yardımcısı ise Türk olacaktı. Bu üç ülke Kıbrıs'ın ▶

Hürriyet
Bu bir bayramdır, evlerinize bayrak asın
Lefkoşe düştü. Mehmetçik Limasol Magosa ve Baf'dan adanın içine doğru ilerliyor 2 hücumbot batırdık Yunanistan'da isyan çıktı
Zafer, Zafer
Havadan ve denizden dalga dalga inen askerlerimize Rumlar beyaz bayrak çekerek teslim oluyorlar
Ecevit, Türk Silahlı Kuvvetleri namına Sancar'ı öperek kutladı

Cumhuriyet
HAREKÂT BARIŞI KURMA AMACINI TAŞIYOR
ORDUMUZ KIBRIS'TA DURUMA HÂKİM OLDU
Bunalımdan Yunan cuntası suçlanıyor
Ordumuzun başarısı bayram sevinci yarattı
Çıkarma olayı kınanmadı

Başbakan Ecevit gazetecilere harekâtla ilgili ilk açıklamayı yapıyor: "Biz Kıbrıs'a sadece Türklere değil Rumlara da barış götürüyoruz." Harekâtın ertesi günü gazetelerde de zafer havası hâkimdi.

Rauf Denktaş'ın büyük oğlu
Lefkoşa'da askerlerle mücahitlerin birlikte çarpıştığı cephe gerisinden bir kare. Sandalyenin uzerinde ayakta duran uzun saçlı ve sakallı kişi Kıbrıslı lider Rauf Denktaş'ın büyük oğlu Raif Denktaş. Oğul Denktaş, aynı zamanda başarılı bir müzisyendi. Sıla 4 adlı grubuyla Kıbrıs geleneksel müziklerini kullanarak o dönemde Türkiye'de etkili olan Anadolu Rock akımınına uygun plaklar da yapmıştı. Raif Denktaş, 23 Aralık 1985'te trafik kazasında hayatını kaybettiğinde 34 yaşındaydı.

Tunca Örses arşivi

anayasal nizamının devamını garanti ediyorlardı. Yani bugün Türkiye'de yaygın olarak zannedildiği gibi Türkiye, Kıbrıslı Türklerin değil, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devamının, toprak bütünlüğünün garantörüydü. Hem 'Enosis' (Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması) hem de 'Taksim' (Adanın iki toplum arasında bölüşülmesi) önlenmişti.

Cumhuriyet ilan edildiğinde Sampson, işlediği cinayetler sebebiyle İngiltere'de idam cezası almış bir mahkûmdu. Cumhuriyetin ilanıyla çıkarılan genel af sayesinde Kıbrıs'a döndüğünde EOKA'cılar tarafından bir kahraman gibi karşılanacaktı. İlk EOKA, İngilizlere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesini kazanmıştı, şimdi sırada Enosis için mücadele edecek olan EOKA - B vardı. Kıbrıslı Türklerin yüzde 18'lik nüfus oranlarına karşın eşit söz hakına sahip olduğu Cumhuriyet'e bu sebeple karşıydı. Kıbrıslı Rumlar kargaşa içindeyken, dünya Türkiye'yi gözlüyordu. Sampson ve Atina'daki Amerikan destekli cunta, Türkiye'nin müdahalesine çok ihtimal vermiyordu. Kıbrıs Radyosu bu sebeple sık sık, Rumlar arasında da popüler olan Türkçe bir şarkı çalıyordu: "Bekledim de Gelmedin."

18 Temmuz 1974 sabahı Büyükelçilikte Ecevit'ten kendisine gelen "Endişe etmeyiniz, konjonktür hazırlanmaktadır" mesajını okuyan Denktaş'sa "beklenenin geldiğinden" çok emindi. Büyükelçi İnhan'a, "sana gördüğüm bir rüyayı anlatmıştım ya!" diyecekti. İki buçuk ay kadar önce, kendi ifadesiyle "rüyanın şok etkisi altındayken" Asaf Bey'e koşmuştu, rüyasını paylaşmıştı, ama büyükelçi onun kadar etkilenmemiş olacak ki, rüyayı hatırlamıyordu. Denktaş, uyanınca rüyasını günlüğüne not etmişti. Talimat verip, ofisinden günlüğünü getirtti ve rüyasını bu kez okudu.

Rüyada Denktaş, Lefkoşa'daydı. Karşıdan Atatürk geliyordu. Denktaş öpmek için Atatürk'ün ellerine sarılıyor. "Atam, bizi kurtar, artık mümkün değil, dayanamıyoruz" diyordu. Atatürk kendisine gülümsemiş ve "Konjonktür önemlidir Denktaş, konjonktüre dikkat ediniz" demişti. Uyandığında Denktaş'ın içinde gerçek hayatta Atatürk'le konuşmuş gibi bir duygu vardı! Ve şimdi Başbakan Ecevit kendisine "konjonktür hazırlanmaktadır" diyordu.

30 Sıcak Gün kitabında Mehmet Ali Birand'ın naklettiğine göre Ecevit, 15 Temmuz sabahı darbe haberini Afyon'a gitmeye hazırlandığı Etimesgut Havaalanında almıştı. ABD ile Türkiye arasında önemli bir sorun olan haşhaş ekimine izin verileceğini, ama kaçak ekimle de mücadele edileceğini Afyon'da açıklayarak, ABD ile iç politika arasında bir denge kurma arayışındaydı. Ecevit geziyi iptal etmedi. Ama hemen Ankara'ya dönerek, acil bir toplantı yaptı. Koalisyon ortağı Erbakan, tamamen Türk tasarımı motor üretimi hakkında yaptığı toplantılardan birinde olduğu için katılmadı. Dışişleri Bakanı Turan Güneş Pekin'de, Atina Büyükelçisi Kâmran Gürün mavi yolculukta, Genel Kurmay Başkanı İstanbul'da yazlığında, Deniz Kuvvetleri Komutanı Akdeniz'de teftişteydi. MSP'li Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın o günkü gündemiyse resim sanatı adı altında müstehcen tablolara sayfalarında yer veren *Milliyet Sanat* dergisinin toplatılma kararı çıkarılmasıydı. Deniz Baykal, Önder Sav gibi Ecevit'in yanındaki kurmayları müdahale etmekten yanaydı. MSP ve MHP de kararı destekleyecekti. Birand'ın naklettiğine göre çekinceleri olan bir tek AP lideri Demirel'di. Müdahaleye ABD'nin tavrı ne olacaktı ve bu durum bir Türkiye - Yunanistan savaşına yol açabilir miydi? 17 Temmuz günü Başbakan Londra'ya uçtu. 'Garantör devlet' sıfatını taşıyan Britanya'nın Dışişleri Bakanı Callaghan'la yapılan görüşmede, Callaghan sık sık "tuvalete gitmem gerek" diyerek odadan ▶

Hürriyet gazetesi arşivi

İki tarafın liderleri

Adı sayısız cinayete karışan EOKA-B lideri Nikos Sampson (solda). Rum lider Glafkos Klerides ve Rauf Denktaş, orta öğrenimlerini aynı sınıfta yapmış, sonrasında kendi toplumlarında cumhurbaşkanlığı koltuğuna dek çıkmış iki eski arkadaştı. Karşı kamplarda yer alsalar da Denktaş, Klerides'e toplumlararası çatışmaların patlak verdiği 60'lı yıllarda, can güvenliğinden endişe ettiği ailesini emanet edecek kadar güveniyordu. 2000'li yıllara dek Kıbrıs müzakerelerinde defalarca bir araya gelen iki lider, bu müzakerelerden birinin çıkışında basına açıklama yapıyor (üstte).

Türk Ordusu Kıbrıs içlerinde
Kıbrıslı Türkler, mücahitler ve askerler tarafından güvenli bölgelere götürüldü (üstte). Adanın içlerine ilerleyen Türk tanklarından biri koyun sürüsüyle karşılaşmış (altta).

çıkıyordu. Arada "sizin tuvalet ihtiyacınız yok mu?" diye sormasına Türk tarafı bir anlam verememişti. Oysa Birand'ın naklettiğine göre Callaghan tuvalete değil, ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'la konuşmak için telefona gidiyordu. Dönüş yolunda heyette yer alan Özel Harp Dairesi Başkanı (o sırada) Tuğgeneral Kemal Yamak'ın anılarında naklettiğine göre Ecevit kendisini çağırdı ve ilginç bir soru sordu: "Acaba uçaklarımız, önce çiçek atsalar, aşağıdan ateş açılırsa, o zaman hava taarruzuna geçseler, olabilir mi?" Yamak, Ecevit'e "savaş uçaklarından çiçek atmanın teknik olarak imkansıza yakın olduğunu" anlattı.

Lefkoşa Büyükelçisi Asaf İnhan, "Bomba yerine çiçek atma girişimi Sayın Ecevit'in hayal gücünü ve içten iyi niyetini sergilemekle kalmıştır" derken, Kemal Yamak durumu Ecevit'in "insancıl yapısı"na bağlıyordu! Ecevit "hayal gücünü sergilemişti" ama başta Özel Harp Dairesi Başkanı Yamak olmak üzere, devletin belli bir kesimi, yıllardır Kıbrıs'ta Türk Mukavemet Teşkilatı vasıtasıyla faaliyet halinde ve her tür gelişmeye hazırlıklıydılar. Ecevit daha sonraki dönemde Özel Harp Dairesi'ni Amerikan güdümü altında kontrgerilla faaliyeti içinde olmakla suçladığı için Kemal Yamak anılarında sitemlerini de eksik etmeyecekti. Türkiye gazeteleri ve hatta siyasetçileri aynı bugün olduğu gibi Kıbrıs'a sadece Türkler ve Rumlar ayrımı üzerinden bakıyordu. Bağlantısızlarla hareket eden, Atina'daki cuntaya karşı çıkan, Sovyetlere yakın bir siyaset izleyen ve EOKA - B'ye karşı komünistlerle aynı safta yer alan Makarios ile darbeci Sampson arasında bir fark görmüyorlardı. O sırada dünya basını Ecevit'in Türk - Yunan kardeşliği temalı şiirler kaleme alan, sol görüşlü bir entelektüel olduğunu yazarken, bu imajdan etkilenen Rumlar da vardı. Solcu Rumların bazıları canlarını darbecilerden kurtarmak için Türk tarafına sığınmış, dönemin tanıklarının naklettiğine göre en az Türkler kadar "solcu Ecevit'in faşistlere karşı Kıbrıs'a gelmesini" bekliyorlardı. Harekât başladı ve şarkı çalma sırası artık Bayrak Radyosu'ndaydı. "Bekledim de Gelmedin"e cevap "Kendim Ettim Kendim Buldum"du.

Getty Images

HAREKÂTIN ARDINDAN

Kalıcı barış fırsatı kaçırıldı mı?

Adı Kıbrıs Harekâtı ile özdeşleşen Bülent Ecevit'i "hümanist ve solcu olduğundan Kıbrıs'ın fethini engelledi" diye suçlayanların yanı sıra, kalıcı barışı sağlayamadığı için büyük bir fırsat kaçırdığını söyleyenler de oldu.

Harekâtın ardından, kazandığı popülerliği oya tahvil ederek tek başına iktidara gelme planları yapması hem Ecevit'in hem de Kıbrıs'ın kaderini etkileyecekti. Türkiye kamuoyu ABD'ye kafa tutulduğu inancındaydı. Oysa ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, epey sonra, Kıbrıs sorununda ABD'nin tutumu hakkındaki eleştirilere cevap verirken, "Her şey öngördüğüm gibi gelişti ama tek bir şeyi tahmin etmem mümkün değildi" diyecekti. "Ecevit'in başbakanlıktan ayrılacağını bilemezdik!"

1974 - 1980 arasını Milliyetçi Cephe hükümetleri ile Ecevit arasındaki çekişmeler ve yükselen toplumsal muhalefet, iç sarsıntılar, ekonomik krizlerle geçirip 80'lere bir askeri darbe eşliğinde giriş yapan Türkiye'de kimsenin dönüp de Kıbrıs'a bakmaya mecali kalmamıştı. 12 Eylül darbesinin lideri Kenan Evren bile anılarında Ecevit'in basiretsizliği sebebiyle işin askere kaldığını söylüyordu. Birçok Dışişleri yetkilisine göre de Ecevit'in ardından hiçbir siyasetçi bir anlaşmaya imza atarak taviz veren konumuna düşmeyi göze alamazdı. Hem Atina hem de Lefkoşa'daki cuntaların yıkılmasına sebep olan Ecevit'in, kalıcı bir barışa imza atmayarak sadece Lefkoşa'da değil Atina da bile heykelinin dikilmesi fırsatını kaçırdığını söyleyen de oldu. Ecevit'in jetlerden çiçek atmayı hayal eden kişiliğini hatırlatansa bir tek koalisyon ortağı Erbakan'dı: Ecevit adanın tamamının 'fethini' engelleyen, "solcu, hümanist ve Yunan hayranı"ydı. Britanya Dışişleri Bakanı Callaghan, Cenevre görüşmelerinde Türkiye Dışişleri Bakanı Turan Güneş'e şöyle demişti: "Bugün Kıbrıs, ordunuzun esiridir. Ama yarın ordunuz Kıbrıs'ın esiri olacak!" Güneş, görüşmeleri takip eden Güneri Cıvaoğlu, Mehmet Barlas, Örsan Öymen ve Mehmet Ali Birand gibi gazetecilere özel bir sohbet havasında gülümseyerek şöyle diyecekti: "Hele biz adanın yarısını alıp, oldubittiyi yapalım, 20 yılda sökemezler bizi. Ondan sonrası da Allah kerim!"

'Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 40'ıncı yılında yine iç siyasete gömülmüş Türkiye'de, Kıbrıs'ın geleceği hakkında yorum yapmak isteyenlerin ABD Başkan Yardımcısı Biden'ın Mayıs ayındaki ziyaretlerini, Ortadoğu'da yeni oluşan istikrarsızlıkları, Kıbrıs çevresinde keşfedilen doğalgaz kaynaklarını, Batı'nın enerji ihtiyacını ve bir zamanlar 1974'e gelmeden önceki Arap - İsrail gerginliği ve petrol krizini de unutmadan göz önüne almak gerek. Ne demişti Denktaş'ın rüyasındaki Atatürk: "Konjonktüre dikkat ediniz!"

Aksayan askerî planlar, sahneye çıkan kahramanlar

1960'lı yıllarda Kıbrıslı Türklere karşı saldırılar arttıkça Yunanistan ve Türkiye arasındaki gerilim de artmıştı. Bu gerilimin sonucu 1974 harekâtı; harekâtın askeri alandaki galibi ise Türkiye oldu.

TUNCA ÖRSES

Kıbrıs'ta 1963'ün Noel'inde başlayıp, 1965'te Erenköy'de ve 1967'de Geçitkale – Boğaziçi bölgesinde yinelenen Rum saldırılarından sonra Yunanistan ve Türkiye arasında büyük bir gerilim vardı ve iki ülkenin orduları Kıbrıs'ta çıkabilecek bir savaşa yönelik planlar hazırlamışlardı. 15 Temmuz 1974'te Yunanistan'daki askeri cuntanın desteklediği Rum darbeciler Kıbrıs'ta yönetime el koyunca Türkiye'nin müdahalesi de kaçınılmaz hale geldi.

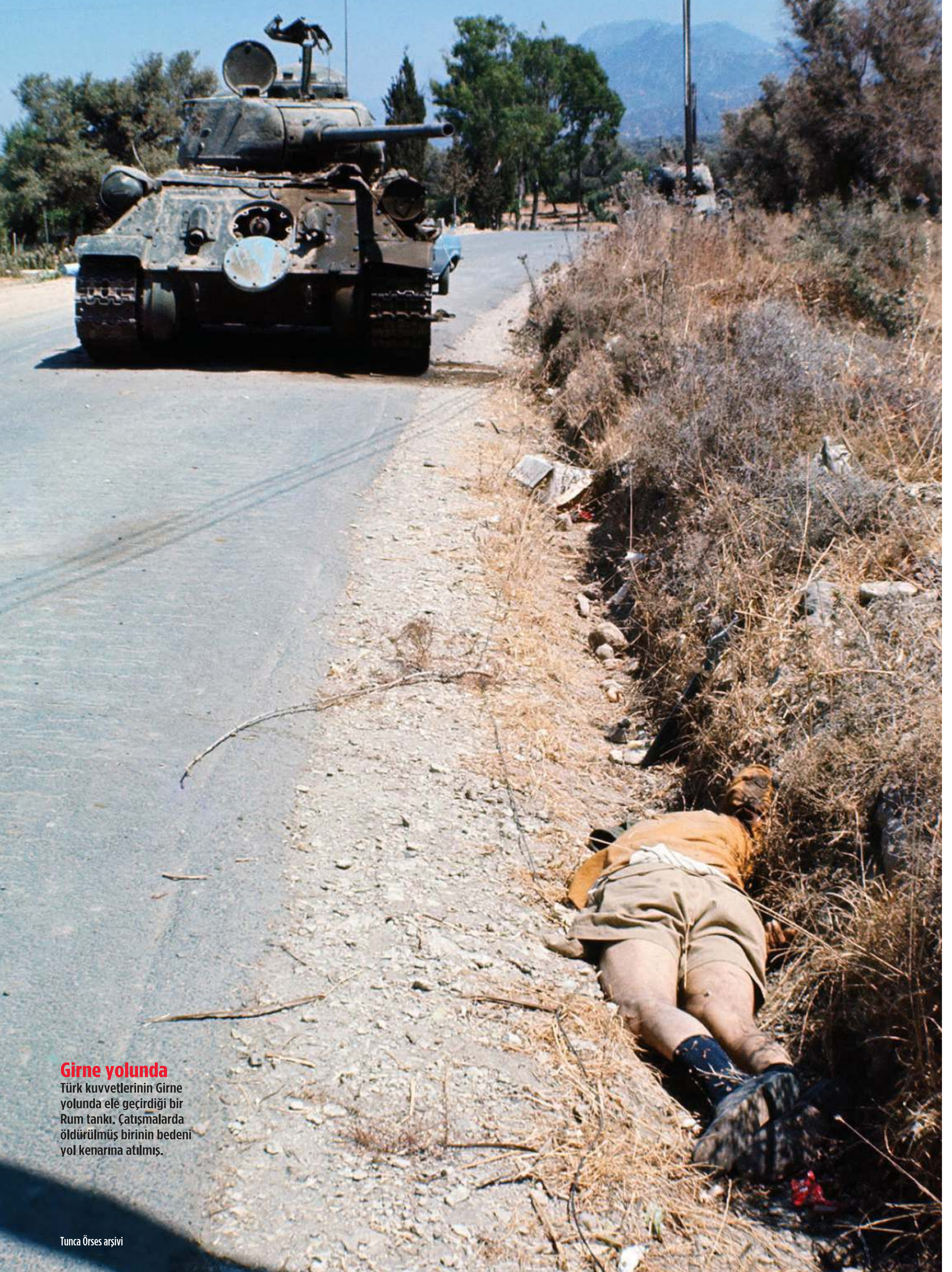
Yunanistan'ın, Kıbrıs'a Türk müdahalesine karşı hazırladığı plan, Sak Afroditi ismiyle adlandırılmıştı. Plana göre Türk askeri adaya ayak basınca, Rum Milli Muhafız Ordusu adayı savunacak ve Türk bölgelerini kuşatarak imha edecekti. Çıkarma yapılması muhtemel Magosa-Güzelyurt ve Girne kıyıları kontrol edilecek, Lefkoşa, Boğaz bölgesi, Limasol, Baf, Erenköy, Yeşilırmak ve Lefke Türk bölgeleri öncelikle ele geçirilecekti.

Tunca Örses arşivi

Harekât sırasında askerlere istihbarat sağlayan Türk mücahitler çatışmalara da katıldı.

Türk Genelkurmayı ise Kıbrıs'a müdahale etmek için hava taarruz bombardıman plânı ve Yıldız - Atma isimleriyle adlandırılan planlar hazırlamıştı. Harekâtta uygulanan Yıldız - Atma 4 planına göre, Lefkoşa'ya yapılacak hava indirme harekâtı ile koordineli olarak Girne bölgesine amfibi harekât düzenlenecek ve çıkarma kuvvetleri ile hava indirme birlikleri birleşecekti. Adaya yapılacak müdahale ile Türk Genelkurmayı ve Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) tarafından birlikte hazırlanan Bozkurt - 70 plânı da devreye giriyordu. Buna göre TMT, elde olan bölgeleri tahkim ederek savunacak, önceden belirlenmiş Rum hedeflerinde sabotajlar yapacak ve Türk askerlerine kılavuz temin edip istihbarat verileri ulaştıracaktı.

Yıldız – Atma 4 planı harekatın başlangıcında aksama belirtileri gösterdi. Amfibi harekât, Rumların bir makineli tüfek koruganı ve bir geri tepmesiz topu dışında savunmasız sayılabilecek Pladini Plajı'na yapıldı. İlk birlik 8.30'da karaya ayak basarak kısa sürede kıyı başı güvenliğini sağ-

Girne yolunda
Türk kuvvetlerinin Girne yolunda ele geçirdiği bir Rum tankı. Çatışmalarda öldürülmüş birinin bedeni yol kenarına atılmış.

Tunca Örses arşivi

Kıbrıs'tan 12 Eylül'e
Türk Barış Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Nurettin Ersin, Komando Tugay Komutanı Tuğgeneral Sabri Evren'le birlikte Beşparmak Dağları'ndaki St. Hilarion Kalesi'nden çıkarken. 1978'de Kara Kuvvetleri Komutanı olan Nurettin Ersin (solda) 12 Eylül darbesini yapan beş generalden biriydi. Ersin, 1983'te de Kenan Evren'in yerine Genelkurmay Başkanı oldu.

ladı. 50. Piyade Alayı ise plan doğrultusunda Girne yolunda ilerleyemeden savunma pozisyonunda kaldı. Alay komutanının 20 Temmuz gecesi şehit edilmesi ve alayın, daha önce katıldığı tatbikatlarda yalnızca gemilere biniş, deniz geçişi ve karaya çıkış eğitimleri görmesi bu gecikmeye neden olmuşlardı.

Karşı tarafın planları da yürümedi. Rumlar ancak öğle saatlerinde çıkarma plajına fazla etkili olmayan topçu ve havan ateşi açtılar. Pladi'nin çok küçük bir plaj olması ve akılcı taktikle Magosa Körfezi'ne gönderilen sahte konvoy, esas çıkarmanın yeri hakkında Rumlarda kararsızlık yaratmıştı.

Çıkarma plajı, akşamüstünden itibaren 22 Temmuz gününe dek baskı altında kaldı. Küçük çaplı tank saldırıları, top ve havan atışlarıyla sürdürülen Rum tacizi, 22 Temmuz öğle saatlerinde Türk zırhlı birliklerinin adaya ulaşmasıyla son buldu. Yıldız Atma – 4 planı karaya çıkış bölgesinde düzene girdi ve çıkarılan tanklar Girne yolunu açtılar.

Planın ikinci önemli uygulaması olan paraşüt hücumu ve havadan taşınan birlik harekâtı ilk anda başarılı biçimde çok az kayıpla gerçekleşmişti. Kayseri Hava İndirme Tugayı'nın iki taburu 07.00'den itibaren Gönyeli ve Kırnı bölgesine paraşütle atladılar. Bolu Komando Tugayı ise 08.05'te helikopterlerle indirme bölgesine ulaştı. Saat 11.15'te başlayan ikinci paraşüt indirmesi sırasında Rumlar havan atışlarıyla yangınlar çıkarttı. Yine de paraşütçüler, dağılmalarına karşın kayıp vermeden alevler içersinde inişlerini tamamladılar.

20 Temmuz gecesi Rum komando taburları başarılı bir sızma ile Doğruyol sırtlarını ele geçirerek St. Hilarion yakınlarına kadar yaklaştılar. Yunan Alayı da savaşa katılarak Türk Alayı'na karşı büyük çaplı bir saldırı başlattı. Boğaz bölgesinde konuşlanan kolordu karargahı iki düşman güç arasında kalmış ve Yıldız Atma – 4 tehlikeye girmişti.

Bu aşamada savaşların değişmez kuralı olan zor durumların yarattığı kahramanlar ortaya çıkarak planın yürümesini sağlayacaktı. 1. Koman-

Tunca Örses arşivi

Hürriyet gazetesi arşivi

Yanlışlıkla batırılan gemi

Şiddetli çarpışmaların sürdüğü 21 Temmuz 1974'te, Kocatepe muhribi, istihbarat eksikliği ve parola anlaşmazlığı nedeniyle Türk Hava Kuvvetleri uçakları tarafından yanlışlıkla batırıldı ve 54 mürettebat şehit oldu (solda). Beşparmak Dağları'nda Bolu Komando Tugayı askerleri (altta).

do Taburu yaptığı taarruzla Doğruyol'u tekrar ele geçirdi. 3. Paraşüt Taburu çatışmalara katıldı ve Türk Alayı sabaha dek dayandı. Günün aydınlanmasıyla da hava desteği savaşın kaderini değiştirdi. Komando ve paraşüt taburları çetin koşullardaki ilerlemelerini sürdürdüler.

21 Temmuz günü adada şiddetli muharebeler sürerken Türk Donanması'na ait Kocatepe muhribi, istihbarat eksikliği, parola anlaşmazlığı ve deneyimsizlik nedenleriyle Türk Hava Kuvvetlerine bağlı uçaklar tarafından batırıldı.

Birinci Barış Harekâtı ile ulaşılan bölge, Türk ordusu için güvenli değildi. Birlikler dar bir bölgede sıkışıp kalmıştı. Diplomatik çabalardan sonuç alınamayınca 14 Ağustos 1974 günü ikinci harekât, yani Atilla kod adıyla yürütülecek Yıldız Atma - 4 planının ikinci aşaması başlatıldı. 14 Ağustos 07.30'da piyade alayları, hava kuvvetleri ve topçu desteğiyle taarruzlarına başladı. Önce Karatepe ele geçirildi ve Serdarlı, Rum kuşatmasından kurtarıldı. Ayrıca harekâtın başlamasından beri kahramanca direnen Magosa'ya ulaşıldı. Türk Alayı da İngiliz Ortaokulu'nu zapt ederek Yunan alayına karşı kesin bir zafer kazandı. İki tarafın hazırladığı planlara bakıldığında istihbarat eksikliği nedeniyle Rum ve Yunan planlarının Türk müdahalesinin nereden başlatılacağı konusunda yetersiz kaldığı açıkça görülmektedir. Birlikleri adada her yeri korumak için dağılmış ama sonuçta yenilgiye uğramıştı. Yıldız - Atma 4 ise stratejik bir baskın yapmış, bazı eksik uygulamalara karşın hedefine vararak zafer kazanmıştı. ■

1961

CAN GÜRZAP

53 yıl sonra Moda'sı geçmeyen okulda

Usta sanatçı, yılların eğitimcisi Can Gürzap'la seri adımlarla Moda'da yürüyoruz. Semtin modası enerjik tiyatrocu için hiç geçmemiş. Sokakları avucunun içi gibi biliyor. Elimizde 53 sene önce çekilmiş fotoğrafıyla Kadıköy Anadolu Lisesi'ne giriyoruz, görenler peşimize takılıyor. Gürzap, 1960'ta girip "hayatımın en güzel yıllarıydı" dediği 2,5 seneden sonra o zaman Kadıköy Maarif Koleji denilen okulun ilk mezunlarından olmuş. Fakat onun Moda geçmişi bununla sınırlı değil. Eğer o çok klişeleşmiş "Buralar hep bizimdi" lafını layığıyla ağzına alacak biri varsa, o da Can Gürzap olmalı. Hem anne hem baba tarafı mahalleliymiş. Yoğurtçu Parkının az ötesinde doğmuş, çocukluğunu ikisi de epey varlıklı olan anneannesi ve babaannesinin koca bahçelerinde koşturarak, ilk gençliğini de motoruyla evle iskele, plaj ve Koço arasında mekik dokuyarak geçirmiş. Anısı bol. Çocukluk arkadaşları arasında Nâzım Hikmet'in oğlu "Memo" da var, Barış Manço da. Bir gece mahallenin "Şair kaçtı, şair kaçtııı" diye ayağa kalkışını ve sonraları tozlu topraklı yolun köşesinde şairin karısı Münevver Hanımı göz hapsine alan ayakkabıcı kılığındaki sivil polisi iyi hatırlıyor. Yatılı okuduğu Maarif Kolejinde bir dönem sonunda yatağını sırtlayıp eve götürdüğünü gören Barış Manço'nun kendisine "Hamallığa mı başladın?" diye takıldığını gülerek anlatıyor.

Onu sadece son dönemin popüler dizisi Medcezir'den tanıyanları utandıralım. 1990'da kurduğu Dialog Anla-

2014

Can Gürzap, 1961'de çekilen fotoğrafını canlandırıyor. Arka bahçenin dokusu değişmiş, sahil şeridi görünmez olmuş.

Fotoğraf: Özgür Güvenç

tım ve İletişim kursunda binlerce kişiye diksiyon, oyunculuk ve spikerlik eğitimi veren Can Gürzap, 1934'te İstanbul Şehir Tiyatrolarına girerek oyunculuk ve seslendirme yapan Reşit Gürzap'ın oğlu. O dönem Muhsin Ertuğrul'un sağ kolu olan babasını şöyle anlatıyor: "Öyle titiz biriydi ki, monoklunun ipini her gece ütületir, işe öyle giderdi, bu yüzden de adı 'ip ütületen Reşit'e çıkmıştı." Sonra devam ediyor: "Yaklaşık 14 yaşımdayken babamın mesleğini soran bir adama, 'tiyatro sanatçısı' deyince, gözlerimin içine dik dik bakıp 'haram para' demişti. Aile mesleğini o lafla hırslanarak sahiplenmiş olmalıyım." Can Bey, Maarif Koleji'nden sonra Ankara Devlet Konservatuarında ve bir süre Londra'da okudu. Başkentte uzun seneler boyunca Cüneyt Gökçer'le çalıştı. Devlet Tiyatrosunda toplam 45 sene boyunca oyuncu, yönetmen, yönetici hatta çevirmen olarak görev aldı. *Konuşan İnsan* (1999), *Söz Söyleme ve Diksiyon* (2006) ve *Perde Arkasından*'dan (2012) sonra şimdi dördüncü kitabını yazmakla uğraşıyor. "Yazarsam çok iyi gidiyor, daha ben doğmadım, babam 16 yaşında" diye bahsettiği kitabında aile geçmişini Fenerbahçe'nin kurucularından dedesi Mustafa Elkatip ve onun babası fes tüccarı Yusuf Elkatip'ten başlatıyor. Tarihi özellikle seviyor ve toplumsal hafızanın kültürdeki önemine inanıyor. Tam da bu yüzden okulunu ve Kadıköyün sosyal tarihini canlı bir kitap gibi betimleyebiliyor:

"Çok kapuska yediğim bu okulda çok iyi bir eğitim aldık, İngiliz ve Amerikalı hocalarımızdan önemli temel bilgiler edindik. Okuduğumuz kitaplar, hukuk, adalet, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler üzerine olurdu. Mesela en sevdiğim romancılardan Charles Dickens'ın *İki Şehrin Hikayesi*'ni burada okudum. Bize burada hayata ve dünyaya geniş açıdan bakmamız öğretildi. Bu fotoğrafı çektiğimiz arka bahçeden Papaz'ın bağına kaçardık. Bir defasında arkadaşım Şanal'ın okul taksidini bile yedik. O zamanlar bu binalar yoktu, yeşillikler arasında bol bol gezinirdik. Ben bir Kadıköy aşığıyım, burası şimdi de çok güzel ama o zamanlar böyle fazla kalabalık, fazla vasıta yoktu, etrafımızda sadece iyi giyimli, beyefendi insanlar olurdu." ■

Gürzap, 1951'de Kurbağalıdere üzerinde verdiği pozu (solda), 63 sene sonra tekrarladı.

TAHTTAN FERAGAT EDEN JUAN CARLOS

Kurban, kahraman şimdi kötü adam

Juan Carlos, hep ülkesinin aynası oldu. 1950'lerde melodramdı: Acılı, yalnız Küçük Prens. 1980'lerde siyasi gerilim filmiydi: Demokrasi Kahramanı. 2010'larda magazin figürü: Şımarık, çapkın Yaşlı Kral.

Sarı saçlı, kahverengi gözlü, on yaşındaki Juan Carlos, 7 Kasım 1948'de İspanya'ya ayak bastı. Atalarının yönettiği ülkeyi henüz görmemişti bile. Franco rejimi altında yaşayan halksa, bu çocuğa acıyarak bakıyordu. Çünkü Juan Carlos'un kaderi başkalarınca belirlenmiş, anne babasından koparılmış, demir yumrukla yönetilen bir ülkeye gönderilmişti. Franco'culara göre meşruiyet sembolü, Franco muhaliflerine göre diktatörün rehinesiydi.

O sırada İspanya, resmen krallıktı; ama kralı yoktu. Sadece, kendisine "Tanrı'nın inayetiyle Caudillo" (önder) adını takmış bir diktatörü, yani General Franco'su vardı. Yandaşları arasında bir kesim cumhuriyet ilan edilmesinden yanaydı ama Franco, bu kelimeyi duymak bile istemiyordu. İspanya'nın son kralı XIII. Alfonso, 1931'de cumhuriyet ilan edilince ülkeyi terk ederek sürgüne gitmişti. İşte General Franco ve askerleri 1936'da bu cumhuriyete karşı "haçlı seferi" ilan ederek ayaklanmış, 1 milyon insanın can verdiği iç savaş sonucu 1939'da ülkeyi ele geçirmişlerdi. Ama her rejim gibi onların da meşruiyete ihtiyacı vardı.

Dayanaklarından ilki Katolik Kilisesi oldu; ikincisi de monarşizm olacaktı. Ama, Franco'nun Roma'da sürgünde yaşayan eski Kral XIII. Alfonso'yu ülkeye davet etmek gibi bir niyeti yoktu. Sembolik bir kralın başbakanı olmak istemiyordu. Zaten XIII. Alfonso da 1941'de, İspanya tahtı üzerindeki haklarını oğullarından Don Juan'a devrederek sürgünde öldü. Kendine "III. Juan" diyen bu prensin Franco ile arası iyi değildi. ▶

✎ AYŞEN GÜR

Getty Images

1945'te dünya konjonktürü değişti. Nazi Almanyası ve faşist İtalya yıkılırken, savaşı kazananların Franco rejimini hoş görmeyecekleri açıktı. Don Juan, rüzgarın kokusunu alarak 19 Mart 1945'te Lausanne Manifestosu'nu yayınladı: İspanya'nın bir anayasaya, meşruti krallığa, geniş bir siyasi affa ihtiyacı vardı. Bu manifesto, hanedanın meşruiyetinden yoksun kalmak istemeyen Franco'yu telaşa düşürdü. Don Juan, devlet kuşunun başına konmasını bekleyerek Portekiz'e yerleşti.

Getty Images

At artık imzayı
Juan Carlos, 18 Haziran 2014 günü gerçekleşen törenle resmen tahttan feragat etti. Devir teslim töreniyse ertesi gün yapıldı.

Truman etkisi

Juan'un amacı İspanya'ya yakın olmaktı. İspanyol seçkinlerinden 458 kişinin, onu desteklediklerini belirten bir mektup kaleme aldığını öğrenen Franco küplere bindi. Aslında diktatörün telaş etmesine gerek yoktu çünkü konjonktür bu defa onun lehine değişiyordu; 12 Mart 1947'de Truman Doktrini ilan edildi, Soğuk Savaş'ın çanları çalmaya başladı. Artık Batı ittifakının Franco rejimine ihtiyacı vardı. Kurnaz General, Tahta Geçiş Sırası Yasasını (Ley de Sucesión) hazırlattı; birinci maddeye göre İspanya bir krallıktı. İkinci maddeye göre, devlet başkanı "İspanya ve Haçlı Seferi'nin Caudillo'su, Orduların Generalisimo'su" Franco'ydu. Ölümüne kadar bu görevde kalacaktı. Halefini kendisi belirleyecekti. Müstakbel hükümdar, en az 30 yaşında, Katolik bir erkek olmak ve rejimin temel yasalarına ve Ulusal Hareket'in ilkelerine uymak zorundaydı. Tasarı, 6 Haziran 1947'de halk oylamasına sunuldu, kabul edilerek yürürlüğe girdi.

III. Juan hemen bir karşı manifesto hazırladı ama iş işten geçmişti. Yazar Vázquez Montalbán'ın *Franco'nun Otobiyografisi* (1992) adlı romanında diktatörün ağzından yazdığı gibi: "Don Juan'la ben, ikimiz de kraldık; ama onun krallığı yoktu, benim vardı."

Böylece kendine meşruiyet zemini hazırlayan General Franco, 25 Ağustos 1948'de *Azor* adlı yatında Don Juan ile buluştu. Aralarında anlaştılar: Don Juan, iki oğlunu eğitim almaları için İspanya'ya gönderecek, buna karşılık Franco, yandaşları arasındaki monarşi karşıtlarının sesini kesecekti.

İşte küçük Juan Carlos'un İspanya'daki yılları böyle başlamıştı. Ülkeye ayak bastığı gün, önce Franco'nun "haçlı seferi"nin sembollerinden Cerro de los Ángeles adlı manastıra götürülmüştü; yıllar sonra "o günden hatırladığım tek şey var; korkunç bir soğuk!" diye anlatacaktı. Öğretmenleri, Ulusal Hareket'in ideologları arasından seçilmişti. Liseyi bitirdikten sonra kara, deniz, hava, bütün askeri okullarda okuyup teğmen oldu. Kardeşi Alfonso'nun yanına gelişiyle yalnızlığı azalmıştı ama 1956'da büyük bir trajedi yaşandı. İki kardeş, Portekiz'e, anne babalarının yanına tatile gitmişlerdi. Bir tabancayla oynarken,

Merdiveni ağır çıktı hızla indi

1948
Genç Juan Carlos, ancak babasının Franco'yu ikna etmesinden sonra ileride kralı olacağı ülkeye, yani İspanya'ya ayak basabildi. Kaderine uzun bir süre Franco yön verecekti.

1959
İspanya'daki eğitimi yoğun ve baskıcı bir ortamda geçti. Liseden sonra kara, deniz, hava bütün askerî okullarda okudu. 1959'da sıra Murcia kentindeki San Javier hava okulundaydı.

Juan Carlos yanlışlıkla kardeşini vurdu. Franco'nun sansürü nedeniyle kimsenin ayrıntılarını bilmediği, Portekizlilerin de soruşturma açmadıkları bu olay sonrasında, Juan Carlos eskisinden de yalnız, üstelik muhtemelen suçluluk duygusu içinde İspanya'ya geri döndü.

Juan Carlos, 20 yıl boyunca İspanya'da askerî rütbelerinin dışında hiçbir resmi sıfatı olmadan yaşadı. Portekiz'deki babası krallık iddiasını sürdürürken, o İspanya'da Franco'nun falanjistleri arasındaki kraliyet karşıtlarının düşmanlığıyla sık sık yüzyüze geliyordu. Bunların en sevdiği şarkı şuydu: "Taç isteyen biri varsa/ Kartondan yapsın/ İspanya Tacı/ Asla bir Borbón'un (kraliyet hanedanının adı) olmayacak!" Rejim, monarşistleri bile hapiste işkenceyle öldürebiliyordu. Juan Carlos, 1961'de Yunanistan Kralı'nın kızı Sofía ile evlendiğinde, düğün Madrid'de değil, Atina'da yapılmıştı.

12 EYLÜL'E ÖZENİP DARBEYE KALKIŞTILAR

İspanyol ordusunda 'Ankara sendromu'

İspanya'da 1970'lerde yüksek enflasyon, grevler, Bask Ülkesi'nde ayrılıkçı ETA örgütünün eylemleri, Başbakan Carrero Blanco'nun bir suikastte öldürülmesi (20 Aralık 1973), Franco rejiminin çökmesinin kaçınılmaz olduğunu gösteriyordu. Ancak Franco ölüp anayasa ilan edilince her şey birden düzelmedi. En katı Franco'cu kanat (bunlara Hitler'in intihar ettiği sığınaktan esinlenerek "Bunker" deniyordu) siviller arasında değilse bile orduda etkiliydi. 1980'nin ilk 10 ayında ETA eylemlerinde 57 sivil, 27 jandarma öldürüldü. 5 Kasım'da bir lojmanda toplanan 50 subay, Türkiye'de yeni gerçekleşen 12 Eylül 1980 darbesini konuştu. Ankara'daki İspanyol askerî ataşesi Albay Federico Quintero Morente'nin 12 Eylül üzerine yazdığı rapor generaller arasında elden ele dolaştırıldı. Bu psikolojiye "Ankara sendromu" adı verildi. Ancak bu generallerin bir yarbayı kullanarak yapmaya kalkıştığı 23 Şubat 1981 darbe girişimi başarılı olamadı.

Yarbay Antonio Tejero, 23 Şubat akşamı parlamentoyu bastığında, televizyonlar canlı yayındaydı.

Yaşasın yeni kral

1960'ların sonunda Franco'nun çevresindeki herkes kibarca "biyolojik olay" dedikleri kaçınılmaz sonu bekliyordu. Franco'dan sonra Franco'culuk adına bir şeyler kurtulacaksa, artık "normal" bir rejim gerekiyordu. Baskılar sonucu Temmuz 1969'da Franco nihayet halefini seçti. "İspanya Prensi" unvanını verdiği Juan Carlos da, Franco ilkelerine sadık kalacağına yemin etti. Bu hareketi bir ihanet olarak gören babasıyla ilişkileri çok gerginleşti (Don Juan, taht üzerindeki hakkından ancak 1977'de vazgeçecekti). Öte yandan Franco'ya bağlılığını da her an kanıtlamak zorundaydı. Örneğin, bir Fransız televizyonuna verdiği demeçte, "1936'da ülkenin yaşadığı krizin atlatılmasını sağlayan, İspanya'yı II. Dünya Savaşı'na sokmayarak kurtaran" Franco'ya hayranlık duyduğunu söylemişti. Bu yaltaklanmalara rağmen yine de konumundan emin değildi. 1971'de General, kendi torununu Juan Carlos'un amcasının oğluyla evlendirdi. Madrid'de tam bir kraliyet düğünü yapıldı ve diktatörün bu yeni damadını Juan Carlos yerine varis ilan edeceği söylentileri yayıldı. ▶

1962

Juan Carlos henüz askerî rütbeleri dışında hiçbir resmî sıfatı yokken Yunanistan ve Danimarka Prensesi Sofia ile 14 Mayıs'ta evlendi. Görkemli düğün Atina'da yapıldı.

1974

İç savaşın ya da 'zaferin' 35. yıldönümü törenlerinde Franco için 'biyolojik olay'ın kaçınılmazlığı bariz bir şekilde anlaşılıyordu. Ertesi yıl Franco, 82 yaşında hayatını kaybettti. Aynı hafta düzenlenen törenle 43 yıl sonra İspanya'nın ilk defa bir kralı oldu.

II. Murad'dan III. Leopold'e 'istifa eden' hükümdarlar

Günümüzde Avrupa'da kral ve kraliçeler, belli bir yaşta emekli olur gibi tahtlarından feragat edebiliyor. Oysa hükümdarların Tanrı tarafından görevlendirildiğinin düşünüldüğü dönemlerde böyle bir istifa müessesesi düşünülemezdi. Mutlak monarşi çağındaki iki feragat, bugün de tarihçilerin merak konusu. Bunlardan biri Osmanlı Sultanı II. Murad'ın 1444'te tahtını oğlu Mehmed'e (Fatih) bırakışı, diğeri de İspanya Kralı ve Germen İmparatoru Şarlken'in 1555'te ülkelerini oğlu ve kardeşi arasında bölüştürerek tahttan vazgeçişiydi. Her ikisinin de ömrü savaş ve krizlerle geçmişti; ikisi de inzivaya çekildi. Ancak II. Murad kısa süre sonra tahta geri dönerken, Şarlken kapandığı manastırda öldü.

Kralları sürgüne göndermek, öldürmek, hatta yargılayıp kafalarını kesmek, bazen feragate zorlamaktan daha kolaydı. I. Dünya Savaşı sonunda ülkeleri dağılan imparatorlar imzayı atmakta çok zorlanmıştı. Büyük Britanya Kralı VIII. Edward ise "sevdiği kadınla evlenmek için" tahtı bırakma kararını ancak anayasal bir kriz sonucu almıştı (10 Aralık 1936).

En büyük krize yol açan ise, Belçika Kralı III. Leopold oldu.

Leopold tahttan feragat ederken arkasında bölünmüş bir halk bıraktı.

Ülkesi 1940'ta Alman ordularınca işgal edilen kral, hükümeti İngiltere'ye sürgüne giderken Belçika'da kaldı. Savaştan sonra hükümet döndüğünde, artık birlikte çalışmaları mümkün değildi. Kral, halkını kötü günlerinde yalnız bırakmadığını iddia ederken, hükümet de onu Nazilerle iş birliği yapmakla suçluyordu. Sonunda 1950'de III. Leopold'un kaderini belirlemek üzere bir referandum yapıldı. Kral yüzde 57 oy aldı ama ülkenin bölünmüşlüğü ortaya çıktı: Fransızca konuşan Wallonlar ona yüzde 42, Flamanlar ise yüzde 70 oranında oy vermişti. Kral Brüksel'de grevler başlayınca oğlu lehine tahtı bırakmak zorunda kaldı. Ancak referandum, Belçika'yı oluşturan iki halkın arasındaki uçurumu resmileştirmiş oldu.

Ancak bunlar için artık geçti. Franco, 20 Kasım 1975'te 36 yıllık diktatörlükten sonra öldü. Juan Carlos artık İspanya Kralı'ydı. Ama yeni düzen ne olacaktı? Franco'nun "yedi temel yasası"na göre (bunlar ülkenin anayasası sayılıyordu ve Franco kendi deyişiyle "her şeyi bağlamış" hem de "çok sıkı bağlamıştı"), ülkede bir mutlak monarşi dönemi başlamıştı. Ancak rejimin zamanı dondurmaya çalışmasına rağmen, İspanya artık 1939'dan çok farklıydı. 37 yaşındaki Juan Carlos, birçok başka seçkin gibi bunu algılayabilecek durumdaydı. Daha 1969'da siyaset bilimci Fernández-Miranda'ya Franco'nun yedi temel yasasından nasıl kurtulacağını sormuş, profesör de ona her yasanın kendisini kadük hale getirecek içeriğe sahip olduğunu söylemişti. Tarihçi Javier Tussell o dönemi şöyle anlatıyor: "1975'te Juan Carlos'un (...) ne olduğunu bilen yoktu. Prens, birkaç yıl susmak zorunda kalmıştı; bir yandan Franco'nun halefi olmayı kabul etmişti, bir yandan da rejimin reformcu unsurlarıyla ilişkiye geçmek zorundaydı. Bu yıllarda Kral sabır, dikkat ve ustalıkla hareket etti." Oysa o ilk günler-

1977

Don Juan, ülkesine kabul edilmesi için Franco'yla pazarlık yaptığı oğlunun krallığını ancak kabul etti, taht üzerindeki hakkından vazgeçti. Aynı yıl ülke, 41 yıl sonra ilk defa sandığa gitti.

de Juan Carlos'a aptal gözüyle bakan çoktu. Örneğin İspanya Komünist Partisi'nin sürgündeki lideri Santiago Carrillo, kral için "Kısa Juan Carlos" diyerek, iktidarının çok kısa süreceğini iddia etmişti.

Değişimin pilotu

Juan Carlos, ilk aylarda Franco'nun son başbakanı Carlos Arias Navarro'yu yerinde tuttu. Yaşlı başbakan, rejimi hâlâ olduğu gibi ayakta tutmaya çalışıyordu. Ancak Juan Carlos'un *Newsweek* dergisine verdiği demeçte başbakanını "tam bir felaket" diye nitelemesi üzerine görevi bıraktı (Temmuz 1976). Juan Carlos'un onun yerine atadığı yeni başbakan, ilk reformlara imza atacak olan Adolfo Suárez'di. Artık Juan Carlos, değişimin "pilotu" olarak anılmaya başlanmış, hatta komünist lider Carrillo bile "o olmasaydı, silahlar çoktan ateşe başlamıştı" demişti.

18 Kasım 1976'da "Sekizinci Temel Yasa" olarak kabul edilen Politik Reform Yasası, Franco rejimini bitirdi. 15 Haziran 1977'de ülke 41 yıldan sonra ilk kez 70 partinin katıldığı serbest seçimlere gitti. 6 Aralık 1978'de halkın yüzde 88 oyla kabul ettiği yeni anayasa yürürlüğe girdi. Juan Carlos, artık anayasa çerçevesinde, meşruti bir kral olmuştu. Ancak yeni düzeni oturtmak için son bir sınav gerekiyordu. O da 23 Şubat 1981 akşamı yaşandı. Yarbay Antonio Tejero, Madrid'de havaya ateş açarak parlamentoya girerken, Valencia'da da tanklar kentte dolaşmaya başladı. Televizyon kameraları önünde yaşanan parlamentodaki arbede, ülkede o akşam her şeyi durdurdu. Darbeciler, kralın desteğinden emindi ama bekledikleri olmadı. Kral, üniformasını üstüne geçirip televizyondan ünlü konuşmasını yaptı: "Taht, İspanyol halkının referandumla onayladığı anayasanın belirlediği demokratik süreci zorla durdurmaya çalışanların eylemlerini hiçbir şekilde hoşgöremez." Ardından Silahlı Kuvvetler'i başkomutan olarak düzene çağırdı ve böylece "23-F" denilen bu darbe girişimi başlamadan bitti.

Bu olay, İspanyol demokrasisinin ve Juan Carlos'un imajını o kadar parlattı ki, sonradan danışıklı dövüş olduğu bile söylendi. Artık Juan Carlos'un önünde parlak bir gelecek vardı. İspanyolları birleştiren sembol olarak övülüyor, her kamuoyu yoklamasında en yüksek destek puanlarını alıyordu.

Ama yıllar geçip Juan Carlos'un hükümdarlık süresi Franco'nunkini aştığında, tekerlek tersine dönmeye başladı; iş adamlarından hediye olarak aldığı yat, şeffaflıktan uzak serveti, medyanın yıllarca göz yumarak hiç bahsetmediği sevgilileri, damadının yolsuzlukları arka arkaya ortaya saçıldı. Sevgilisi olduğu söylenen bir kadınla gittiği Botswana'da fil avlamaya kalkınca hem düşüp kalçasını kırdı, hem de halkının gözünden düştü. İlk 40 yılında gösterdiği hayatta kalma içgüdüsü, manevra kabiliyeti ve siyasi ustalık sanki buhar olmuştu. Sıradışı kral, kariyerini sıradan bir hükümdar olarak bitirdi. O kadar zorlukla elde ettiği monarşiyi tartışma konusu haline getirdikten sonra, tahttan oğlu VI. Felipe adına çekilmek zorunda kaldı.■

Yorgun kral
On yıllar boyunca İspanya halkının desteğini taşıyan Juan Carlos, 39 yıllık krallığının sonunda yorgun bir magazin figürüne dönüştü.

1993
Juan Carlos, içeride olduğu gibi dışarıda da son derece aktifti. Cumhurbaşkanı Demirel tarafından Ankara'da ağırlandığında, Türkiye'yi ziyaret eden ilk İspanyol Kralı unvanını aldı.

2012
Kralı bitiren fotoğraf. Juan Carlos'un fil avlamak için Botswana'ya gitmesi, üstelik sakatlanıp ülkeye savaş uçağıyla taşınması, ekonomik kriz içindeki İspanya'da büyük bir öfke yarattı.

Orient Express: Geçmişe seferler başladı

Tarihî ekspresin dört vagonuyla bir lokomotifi Paris'in orta yerinde duruyor. Tren bir yerden bir yere gitmiyor ama içine gireni yüz yıl öncesine taşımayı beceriyor.

#tarih
Paris'teki serginin yaratıcısı Fransa'nın efsane eski kültür bakanı Jack Lang'la konuştu.

Getty Images

Söyleşi
CEYLA ALTINDİŞ

Orient Express seferlerinin ilki 1883'te yapıldı, sonuncusu 1977'de. Tarihî trenin vagonlarını dönemin en ünlü desinatör, mimar ve sanatçıları süslemişti. Orient Exspress, raylar üzerinde giden bir saraydı. Paris'ten İstanbul'a -ve tercih edilirse daha da öteye- farklı rotalarla gidilen yolculuklarda beyaz eldivenli garsonlar leziz yemekler sunar, Türk kahvesi ikram edilir, kâh canlı müzik eşliğinde dans gösterileri seyredilir, kâh gazete okunup kağıt oynanırdı. Seferler, iki kıtayı birbirine yaklaştırdı. 96 saat içinde Avrupa'dan Asya sınırına dayanmak her şeyden önce teknik bir devrimdi. Batı insanının onca yolu kat ederek hiç görmediği ama çok duyduğu Doğu manzarası ve insanıyla karşılaşmasıysa kültürel bir sıçrayış demekti. Krallar, siyasetçiler ve sanatçılar bu tren hattı sayesinde farklı coğrafyalara varıp, entellektüel bir macera yaşadılar. Orient Express, sadece ilham verdiği eserlerle bir külliyat oluşturmakla kalmadı, tarihin gidişatına yön verecek kıtalararası bir kaynaşmaya lokomotif oldu.

Peki onu anlamak için Orient Express üzerine sayfalar okumayı mı yoksa içinde yarım saat geçirmeyi mi tercih ederdiniz? Fransa'nın hayranlık uyandıran eski kültür bakanı Jack Lang, tam da bu sorudan yola çıkarak treni, direktörü olduğu Paris'teki Arap Dünyası Enstitüsünün bahçesine taşıdı. Sayısız kaynak taranıp belge toplanarak hazırlanan sergiyi, Orient Express fenomeninin kendisini ve aracı olduğu kültürlerarası etkileşimi Jack Lang'la konuştuk:

Institut du monde Arabe

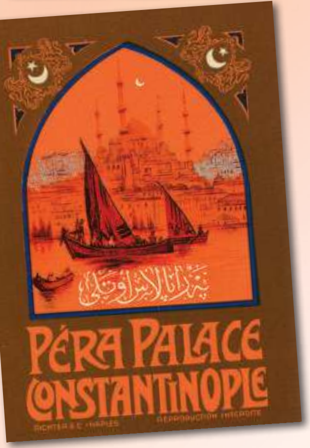
Dönemin trendiydi

Orient Express, sadece bir ulaşım aracı değil bir 'yolda olma hâli'ydi. Batılı burjuvaların Paris'ten İstanbul'a yaptığı seferler, Doğu'nun oryantal aksesuarlarıyla süslenerek zihnî bir seyahat imkanı sunardı.

Fotoğraf: Umur Aksel

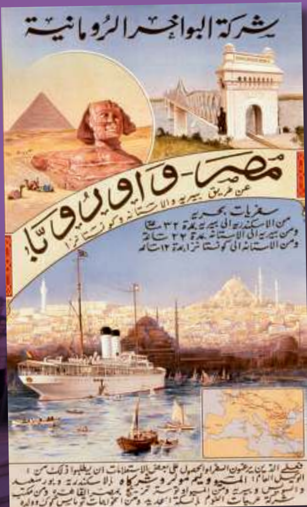
Institut du monde Arabe

Avrupa'da kültür dünyasının önde gelen isimlerinden birisiniz. Arap Dünyası Enstitüsü (ADE) Müdürü olarak projeleriniz neler?
Önce Kültür Bakanlığında, daha sonra Milli Eğitim Bakanlığında olduğu gibi, ADE'de de yalnızca kültürle değil, aynı zamanda siyasetle de alakalı bir konumdayım. Kökleri geçmişe ve insanlık mirasına dayanan kültür ve bu kültürün aktarılmasını sağlayan eğitim, bence insanlık gelişiminin en önemli öğeleridir. Kültürün yansıttığı ve beslediği bu gelişimin uzun vadede tek bir ülke veya tek bir kıta ölçeğinde gerçekleşmesi mümkün değil. Ancak yaygın kanı, insanlığın gelişiminin başlıca şartlarının ticaret, dayanışma, iletişim ile tahakkümün ve aşağılamanın reddi olduğu yönündedir; elbette rekabet ve öykünme de göz ardı edilmemelidir. Benim inancım ise kültürün yalnızca bir millete veya dünyanın bir bölgesine has hatıralar ve gelenekler üzerinde serpilebileceği, ancak çiçek açabilmesi için temiz havaya, yani diğer kültürlere açık olmaya ihtiyacı olduğu yönünde. Tüm büyük kültürler sürekli yenilenen karışımlardan meydana gelmiştir. Kültür bakanıyken hem Fransız kültürünün hem de dünyadaki diğer bölgelerin kültürünün üretilmesini teşvik eden mekanizmalar oluşturdum. Milli eğitim bakanıyken, eğitimde modern dillere ve dünyadaki diğer kültürlerin tarihine ve geçmişine yer verilmesini teşvik ettim. Bugün başkanlığını yaptığım ADE, Fransa ve Arap Birliği ülkeleri arasındaki iletişimi sağlayacak bir araç olarak tasarlandı. Peki Fransa'yı onu sarmalayan Avrupa'dan nasıl ayrı düşünebiliriz? Arap dünyasını Doğulu veya Afrikalı yakın çevresinden nasıl ayıralım? Arap dünyası, beş yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunda Türk, Slav, Grek dünyalarının yanı başında yaşadı. Dolayısıyla proje ve düşüncelerimize, başka ülkeleri de eklememiz gerekir. Benim emelim, Paris'te muhteşem bir binada yer alan, kaliteli ekiplerle çalışan ADE'nin, Akdeniz'in iki kıyısındaki kadın ve erkeklerin iletişimini sağlama yolunda her türlü yeteneğe, iyi niyete ve fikire açık olmasıdır. Bunun için de "Bir Zamanlar Orient Express'te" gibi, herkesin ilgisini çekecek sergiler düzenlemek gerekir.

JACK LANG KİMDİR?

Avrupa kültürüne damgasını vurdu

Kabarık saçları, Hollywood aktörlerine benzeyen gülümsemesi ve son derece stilize kıyafetleriyle meşhur Jack Lang, devirdiği 75 yaşına ve 37 yıllık siyasi geçmişine rağmen hâlâ popüler bir isim. Haziran ayında, Dünya Müzik Günü'nü 1983'te resmîyete kavuşturduğu için Fransızların Twitter üzerinden yüzlerce teşekkür yağdırdığı eski bakan da oydu, katıldığı canlı yayında 9000 avroluk maaşını şak diye söyleyerek sıcak bir tartışma başlatan isim de. Lang, 1961'de hukuk fakültesinden mezun oldu, hocalık ve avukatlık yaptı. Önce Nancy Üniversitesi tiyatrosunun sonra da Cumhurbaşkanı Pompidou'nun isteğiyle Chaillot Ulusal Tiyatrosu'nun başına geldi. 1977'de Fransa Ulusal Meclisi'ne Sosyalist Parti'den girdi. Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın danışmanı oldu. 1981 ve 2002 yılları arasında üç dönem Fransa Kültür Bakanı, iki dönem de Fransa Eğitim Bakanı görevlerinde bulundu. Kültür bakanlığı süresince ülkeyi '68 ruhuna büründürdü. Kitap fiyatlarını düşürdü, Avrupa Tiyatroları Birliği'ni kurdu, pek çok yayına imza attı. Grafiti sevgisi, idam karşıtlığı, gençler adına 'rave' partileri savunuşu, 1997'deki Berlin Film Festivali başkanlığı ve son olarak fuhuş müşterilerine ceza verilmesini öngören yasayı protestosuyla sıradışı bir kişilik sergileyen Lang, 2013 yılından beri Fransa ve 18 Arap ülkesinin işbirliğiyle 1980'de kurulan Paris'in merkezindeki Arap Dünyası Enstitüsü'nün direktörlüğünü yapıyor.

Bu sergiyi düzenlemeye neden ve nasıl karar verdiniz?
"Bir Zamanlar Orient Express'te" adını verdiğimiz sergi, benim niyetimi ortaya koyuyor. Fransa Ulusal Demiryolları Kurumu bize bu projeyi teklif ettiğinde, etkinliğin başarılı olacağını hemen hissettik. Orient Express pek çok insanın ilgisini çekecek, peki bu lüks tren nostaljisi insanların iletişimine, birbirini daha iyi anlamasına nasıl katkıda bulunacak? Orient Express'in bizim için İstanbul'da durmak yerine Bağdat'a, Trablus'a, Rayak'a, Kahire'ye devam etmesinde karar kıldık. Bu serginin yalnızca bir Avrupalı tren macerasına değil, aynı zamanda 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu kurum ve şirketlerinin dile getirdiği bir arzuyu, bir demiryolu ağına duydukları ihtiyaca vurgu yapmasını sağladık. 1856'da trenle Kahire'den İskenderiye'ye, 1860'larda İzmir'den Aydın'a gidildi. Tunus, Fransa mandasından önce birkaç yüz kilometrelik demiryolu inşa etmişti ve 1. Dünya Savaşı öncesinde trenle yalnızca Bağdat'a değil Medine'ye de gidilebiliyordu. Bu serginin Orient Express'in geçtiği tüm bölgenin bir yüzyıl boyunca ne kadar geliştiğini göstermesini istedik.

ADE'nin web sitesinde "Bir sergiden daha fazlası… bir olay" yazıyor. Bununla ne kastediyorsunuz?
Her gün ADE'ye ayak basan kalabalık, bir 'olay'dan bahsetmekte haksız olmadığımızı gösteriyor. Notre Dame'a iki adım mesafede dört vagon ve bir lokomotifin varlığı gelip geçenler için öylesine ilgi çekici ki bu bir 'olay' oluyor.

Orient Express'in ortaya çıkmasının ne gibi toplumsal, kültürel ve siyasi sonuçları oldu?
Temmuz başına kadar sürecek olan 'Orient Express Pazarları'nı düzenlemek istememin sebebi, bu soruların cevaplarını düşünmekti. Bu buluşmalar sırasında, uzmanlar -ki aralarında Türkiye'den gelenler de var- Orient Express'in tarihsel problematiğini ve her şeyin ötesinde Osmanlı İmparator-

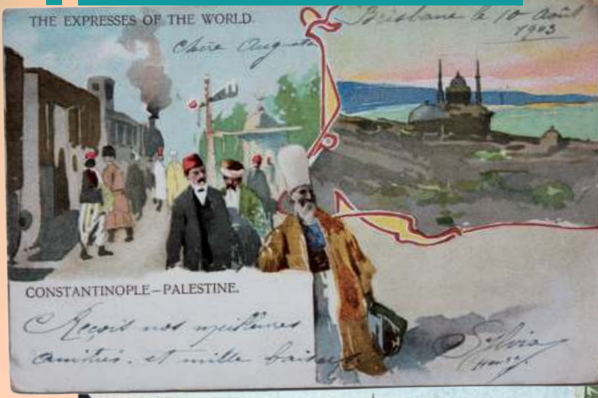
Seferler, dev bir külliyat yaratmıştı
Sergide, 20. yüzyılın başında varlıklı Batılıların Doğu'ya yaptığı seyahatlerin yansıdığı gazete, poster hatta eşyalar sunuluyor.

ORIENT EXPRESS

İki kıtayı birleştirdi

Orient Express veya bizim coğrafyamızdaki ismiyle Şark Ekspresi, Avrupa'nın kıtalararası ilk ekspresiydi. Doğu diyarlarını merak eden varlıklı yolcularla dolu trenin lüks vagonları, 1883 ile 1977 arasındaki 94 sene boyunca aralıklarla Paris-İstanbul arasında gidip geldi. Avrupa'yı boydan boya kat eden tren seferlerinin fikir babası ABD'li sanayici Pullman; hayata geçiren Belçikalı iş adamı Georges Nagelmackers; en büyük mali destekçisi de Belçika Kralı II. Leopold'du. İlk sefer, 1883'te başladıysa da ilk yıllarda tren hattı İstanbul'a ulaşmadı. 1889'da direkt seyahatler düzenlendi. Batının paralı çocukları bu dönemde iyice fakirleşen Osmanlı topraklarını yataklı vagonlarından esneyerek seyrettiler. Tren, Paris'ten haftada üç kez saat 19:01'de hareket eder, oryantal bir ambiyans içinde bol hizmetli bir yolculuk vaat ederdi. İki dünya savaşı esnasında ara verip yeniden başlayan seferler 1977'de son buldu.
Fransızca site için:
journaldebordduconducteur.fr

Fotoğraf: Fréderic Hallier

SERGİ ÜZERİNE

Beş duyuya hitap eden oryantal deneyim

Ağustos'a kadar sürecek serginin bir bölümü, Arap Dünyası Enstitüsü'nün Ağa Han Mimarlık Ödüllü binasının bahçesindeki dört vagon ve bir lokomotiften oluşuyor. Önce bunların ilkindeki üç odalı yataklı vagonu geziliyor. Bu odalarda Orient Express'in ilham verdiği eserleri hatırlıyoruz. İlk oda, meşhur Bond filmi Rusya'dan Sevgilerle'yi yaşatıyor. Eşyalar ufak bir projektörle sahneleri yansıtılan filmdeki gibi dizilmiş. Sonraki oda, Agatha Christie'nin 1934 tarihli *Şark Ekspresi'nde Cinayet* romanındaki gibi dağıtılmış, yerde kan izleri var. Üçüncü odanın kapısı kapalı ama içeriden bir çiftin mutlu anlar yaşadığını düşündürten sesler geliyor. İnsan ister istemez oryantal yolculuğun afrodizyak etkisine giriyor. Bu yataklı vagonlarda ayrıca tuvalet-dolaplar incelenebiliyor. Bir sonraki durak, yemek vagonu. Buradaki masalar, o dönemde kullanılan fes, pipo, oyun kağıtları, cep saatleri, içki bardakları vs. ile süslenmiş. 2. Dünya Savaşı'nın bittiğini duyuran *Le Figaro* sayısının bulunduğu masanın yanındaki ekranda Alman ordularının Paris'e girişi gösteriliyor. Bir de ufacık bir mutfak var.

Serginin ikinci kısmı, enstitünün alt katında. Burada Orient Express'e dair onlarca fotoğraf, belge, afiş, tablo sunuluyor. Bunların arasında "İstanbul'un havadan çekilen ilk fotoğrafı" gibi özel parçalar var. Ayrıca serginin kafesinde veya restorana dönüştürülmüş vagonda lokum ve içli köfte yenebiliyor. Zamanda ışınlanmayı neredeyse mümkün kılan bu sergi, o dönemde üç günde Paris'ten İstanbul'a gidebilmenin ne denli büyük bir hadise olduğunu insanın beş duyusuna hitap ederek hissettiriyor.

UMUR AKSEL

Özel koleksiyonlardan örnekler
Paris'teki sergi, Doğu diyarlarını ziyaret eden Batılılar için hazırlanmış kartpostallar, 1904 tarihli Osmanlı pasaportu, o dönemde kullanılan valizler gibi nadir parçalar içeriyor.

Institut du monde Arabe

luğunun uçsuz bucaksız topraklarında bu trenin geliş-gidişlerinin nelere yol açtığını ortaya koyuyor. Gelecekteki kimi toplantılar ise, bilhassa sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin, gecikmelerini telafi etmek için daha fazla çalışarak sanayileşmiş ülkelere olan finansal ve teknik bağımlılıklarını artırma riskiyle karşı karşıya kalan 'Doğulu' toplumlar üzerinde hakimiyet kurma yarışını ele alacak. Bu düşünceler uzmanlar için yeni değilse de sergiye gelen pek çok ziyaretçi için yeni olacaktır ve bu ziyaretçilerin tarihsel gerçekleri daha iyi kavramalarına yardımcı olacaktır.

Orient Express, Doğu ve Batı arasındaki ilişkiye dair ne söylüyor?
Bu ilişkide pek çok belirsizlik var ve biz de bunların üstünü örtmeye çalışmadık. Bir tarafta hayallerle bezenmiş bir Doğu rüyası var, diğer tarafta ise eninde sonunda iki büyük çok kültürlü imparatorluğun yıkılmasına ve Arap dünyasının tahakküm altına girmesine sebebiyet verecek acımasız ekonomik ve siyasi çıkarlar. Biz "Bir Zamanlar Orient Express'te" sergisi aracılığıyla hepsini anlatmak istiyoruz: kimi zaman rüyalara dalmak, kimi zaman bu rüyanın altında yatan gerçekleri ortaya koymak.

'Avrupalı' bakış açısıyla Orient Express, neyi sembolize ediyor?
19. yüzyıl Avrupası muazzam bir büyüme kaydediyordu. Teknik sayesinde, tarih boyunca ilk defa, asla durmayacak bir gelişme sağlanmıştı. Avrupa gelişmeye inanıyordu ve dünya hakimiyetine soyunduğunda her ne kadar bunu kendi çıkarları için yapıyor olsa da bu gelişmeyi diğer insanlara da götüreceği garantisini vererek vicdanını rahatlatıyordu. Çelişki şu ki Fransa'daki ve Büyük Britanya'daki dönemin ilerici güçlerinin, muhafazakar ve gerici kısımlardan daha emperyalist olduğu ortaya çıktı. Bu kimseler sınırların yavaş yavaş

silindiği ve her yere mutluluğun hakim olduğu bir dünyaya inanıyordu. Bu sırada dünyanın geri kalanı devamlı kan kaybediyordu. Yataklı vagon şirketini kurduğu sırada, Nagelmakers, sınırların olmadığı bir dünyayı hayal eden bir ütopist idi. Bir bankacının oğluydu. Projesini gerçekleştirmek için kendini mahvetti, ancak treninin bir ülkeden diğerine asgari formaliteyle geçebilmesinin pazarlığını yapmayı da başardı. Böylece sınırlar ötesi ulaşımın öncüsü oldu. Sergi, bu öngörülü adamı onurlandırmaktadır. O dönemde kendi çağının ötesini görebiliyordu. O, içinde yaşadığı tarihsel dönemin saygın isimlerindendi. Ve o dönemin tüm bozukluklarının sorumluluğunu da ona yükleyemeyiz. Tüm hızıyla Doğu'ya doğru ilerleyen Orient Express, dünyanın küçük bir kısmının, haklı olduğuna sonuna kadar inanarak gezegenin geri kalanını fethetmek için yola çıktığı bir dönemi mükemmel bir şekilde yansıtmaktadır. Ayrıca serginin binanın içinde olan ikinci kısmının girişinde ziyaretçileri Nagelmakers'in güzel bir portresi karşılıyor. Üzerinde yarattığı trenin bir modelinin gezindiği bir demiryoluyla çevrelenmiş şekilde, çalışma odası gösteriliyor. Bizce bu, hak edilmiş bir onur.

Sergi ziyaretçilere neler göstermeyi hatta hissettirmeyi vaat ediyor?
Bir serginin birkaç amacı vardır: ziyaretçileri cezbetmek, bilgilendirmek, düşünmeye itmek ve onlara iki saatlik bir ziyaretin ancak göz ucuyla bakmalarına yeteceği bir gerçekliği daha iyi anlama arzusu vermek. Biz de bunu başarmayı umuyoruz.

Sergilenen nesneleri hangi yollarla elde ettiniz?
Sergilediğimiz nesneler pek çok farklı kaynaktan geliyor. Dernekler, müzeler, özel koleksiyonlar, Fransa Ulusal Demiryolları Kurumu ve benzeri kurumların arşivleri. Ayrıca görsel-işitsel arşivlerden faydalanan önemli sayıda görsel ve işitsel belge de var. Bunlar dışında, belgeler özel olarak bu sergi için oluşturuldu. Bir de tabii 19. ve 20. yüzyıllarda uluslararası ilişkileri ele alan pek çok çalışmaya başvurduk.

Bu serginin hak ettiği başarıya ulaşacağına inanıyor musunuz?
Şimdiden büyük bir başarı yakaladı. Katılım gitgide artıyor. Tek sınırı gezintinin başında üç vagonun tünelden geçmesi için gereken süre.

Bu sergiyi Orient Express'in güzergahında yer alan ülkelere, özellikle Türkiye'ye getirecek misiniz?
Sergimiz birkaç ülkede gösterilecek. Viyana, Büyük Britanya Belçika, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ve Lübnan ile görüşmeler yapıldı bile, ama önceliğimiz olan bir şehir varsa o da yolculuğumuzun merkezinde yer alan iki güzel gara ev sahipliği yapan İstanbul'dur. İstanbul'da iki tane harikulade ulaşım müzesi var. Bu macera için daha iyi bir ortak düşünülebilir mi? ■

Çeviren: ***ÖYKÜ ELİTEZ***

SERGİ
Bir Zamanlar Orient Express'te
Arap Dünyası Enstitüsü, Paris
31 Ağustos'a kadar
imarabe.org

+

Sergiden fotoğraflar

90'lara geri dönme vakti

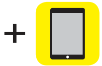

Gone Home, gerçek bir 90'lar nostaljisi. Dönem şarkılarıyla dolu kasetler, Nintendo oyunları, tüplü televizyonlar, hâlâ yayınlanan X-Files dizisi ve her yerde karşınıza çıkan el yazıları eşliğinde bir ailenin kendine has ama evrensel geçmişine vakıf oluyorsunuz.

✎ BARAN AKKUŞ

Gone Home
Üretici: The Fullbright Company
Çıkış: Ağustos 2013
Platform: Microsoft Windows, OS X, Linux
Fiyat: 19.99 $
gonehomegame.com

+
Gone Home oyun videosu

Haziran 1995'te bir yıldır Avrupa'da seyahat eden Katie Greenbriar, ailesinin Portland'daki yeni malikanesini ziyarete gelir. Fırtınalı o gece eve vardığında kapıda bir not bulur. Kardeşi Sam evden ayrıldığını, kendisini bulmaya çalışmamasını yazmıştır. Evde kimse yoktur.

Gone Home, bir ailenin hikayesini duvarları arasında saklayan bir ev, çözülmesi gereken bir gizem ve oyun tarihinin en güzel aşk hikayesi. 17 yaşındaki Sam neden kaçtı? Greenbriarlar kızlarını karşılamak için neden evde değil? Soruların cevapları çekmeceler, dolaplar, yatak altları ve gündelik nesnelerin anlattıklarında keşfedilmeyi bekliyor.

Parçalanmış ailenin hikayesini, bulduğunuz not, kartpostal, kupür, mektup ve günlüklerle bir araya getirmeye çalışırken, bu yabancı odalarda kendi hayatınıza dair yansımalarla da karşılaşacaksınız. Baba Frank Greenbriar'ın içki şişelerinin arasındaki imla hatalarıyla dolu, buruşturulup atılmış bilimkurgu hikayesi denemesini görünce, aklınıza gerçekleştirmeye başlamaktan bile korktuğunuz hayalleriniz gelebilir. Sam'in bir senede yaşadıkları ise büyümenin evrensel sancılarıyla dolu: ilk aşk, aileyle giderek zorlaşan ilişkiler ve önünde halen belirsiz, yaşanmayı bekleyen koca bir hayat. Bu karmaşık ve her şeyin uçlarda hissedildiği yaşları hatırlamaya, Sam ile birlikte tekrar yaşamaya başlıyorsunuz.

Hatırlamaya başlayacağınız bir başka tarih de 90'lar. Gone Home, tam bir 90'lar nostaljisi. Sam'in sevgilisinden gelen, feminist punk akımı Riot Grrrl şarkılarıyla dolu kasetler, Nintendo oyunları, tüplü televizyonlar, hâlâ yayınlanan X-Files ve her yerde karşınıza çıkan el yazıları. Yirmi sene öncesine kadar el yazısının bu kadar yoğun kullanılıyor olmasına ve evdeki ekranların azlığına şaşıyor insan. Kendimize ait tarih, internetin bulutlarında saklanırken, geriye bu kadar elle tutulur bir hikaye kalacak mı?

Gone Home oynarken somut bir tarihin arkeolojisini yapıyorsunuz. Bu, bildiğiniz oyunlardan değil, büyük felaketlerden, yüce kahramanlıklardan bahsetmiyor. Oynanışı bile tek bir evin içinde dolaşmaktan, notlar okumak ve küçük bulmacalar çözmekten ibaret. Fakat oyunların birçoğundan çok daha gerçek bir hikaye anlatıyor. Tarihin bir dönemini doğal bir estetikle hayata geçirerek de, oyunlarda nadir görülen bir nostalji hissi yaşatıyor.

1935 yılında hayaldi bugün 2 milyon dolar etti

Pygmalion'ın Gözlükleri

Jamiroquai - Virtual Insanity

Sanal gerçeklik fikri, insanı başka bir evrene taşıyan sıvı dolu bir gözlük hayaliyle doğdu.

Amerikan bilimkurgu dergisi *Wonder Stories*, 1935'te *Pygmalion'ın Gözlükleri* adlı bir kısa hikaye yayınlar. Stanley G. Weinbaum'un yazdığı hikayede, kahraman Dan Burke, Profesör Ludwig'in tasarladığı özel bir cihaz kullanmaktadır. Elektrikle harekete geçirilen bir sıvıyla dolu gözlükleri takan Burke, kendisini Paracosma adlı tuhaf bir evrende bulur. Altı saat boyunca başka bir gerçekliği deneyimledikten sonra gözlük kazara kırılır. Burke uyanır fakat gerçeklik artık tadını kaybetmiştir. Paracosma'dan kopmak zordur. Sanal gerçeklik teknolojisi fikri, ilk defa Weinbaum'un bu hikayesinde doğar.

Fikri ilk kez hayata geçirense 'sanal gerçekliğin babası' lakaplı mucit Morton Heilig olur. Sinemanın beş duyuya da hitap edebileceğini düşünen Heilig, 1962'de Sensorama adlı bir cihaz üretir. Jetonla çalıştırılan bir atari salonu oyunu gibi görünen Sensorama'yı deneyen yazar Howard Rheingold, 1991 tarihli kitabı *Sanal Gerçeklik: Cesur Yeni Teknolojilerin Keşfi*'nde şöyle anlatır:

"Oturdum, ellerimi, gözlerimi ve kulaklarımı yerleştirdim ve on yıllarca öncesinden bir şehrin sokaklarını bir motosiklet yolcusunun gözünden gördüm. Motoru dinledim. Gidonun titreştiğini hissettim ve görüş alanımın neredeyse tümünü dolduran üç boyutlu fotoğraf, sararmış, çiziklerle dolu ama etkili bir üç boyutlu filme dönüşerek canlandı. Bir nesildir artık böyle görünmeyen bir şehrin sokaklarından geçiyordum."

Sensorama, yakın bir zamanda kendimizi içinde bulacağımız yeni dünyanın ilk habercisiydi. Şu anda Paracosma'nın eşiğindeyiz ve yeni sanal gerçeklik cihazı Oculus Rift, Heilig ve Weinbaum'un hayalini kurduğu deneyimin ta kendisi. Oculus Rift'i üreten Palmer Luckey, geçenlerde Oculus Rift'i 2 milyon dolara Facebook'a sattı. Yalnızca gerçekliği değil, birbirimizle olan iletişimimizi de değiştirme potansiyeline sahip bu teknolojiyle ne garip dünyaları ziyaret edeceğiz, ne tür deneyimler yaşayacağız acaba?

Makinanın fendi insanı yendi

Almanların Enigma kodlarını çözen ve çalışmalarıyla dijital bilgisayarları mümkün kılan İngiliz matematikçi Alan Turing, 1950'de bir test ortaya atmıştı. Testin amacı bir makinanın 'zeki' olup olmadığını anlamaktı. Turing'in önerisi basitti: eğer bir makine, bir insanı ikna edici bir şekilde taklit edebiliyorsa, o makine zekiydi.

Turing'in 'Taklit oyunu' adını verdiği test şöyle yapılır: kişi, bir bilgisayar ekranı aracılığıyla gerçek bir insanla ve ardından bir makineyle sohbet eder. Bilgisayar, karşısındaki bu kişiyi eğer gerçek bir insan olduğuna inandırabilirse, Turing testi geçilmiş demektir.

Şimdi Eugene Goostman'la tanışın. 7 Haziran 2014 günü Reading Üniversitesi kampüsünde yapılan testte, 13 yaşındaki Ukrayna'lı bir çocuk olarak tasarlanan Goostman, tarihte Turing testini resmen geçen ilk bilgisayar programı oldu.

TETRIS 30 yaşında!

Soğuk Savaş'ın en gergin zamanlarında, Rus programcı Aleksey Pazhitnov, Tetris adını verdiği, basit bir oyun üretir. Bu, öyle bağımlılık yaratan bir oyundur ki, Pazhitnov oynamaktan bir türlü kodlamayı bitiremez. Bitirdikten sonra da, on yıl boyunca Tetris'ten kuruş kazanamaz. O günden bu yana geçen 30 yılda Tetris'in 186 milyon sattığı tahmin ediliyor. Doğum günün kutlu olsun Tetris, seni daha nice yıllar oynayacağız.

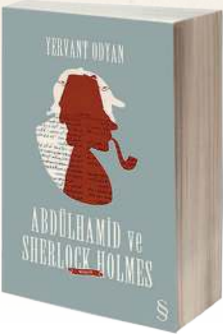

MEŞHUR DEDEKTİFİN ABDÜLHAMİD'LE İMTİHANI

Sherlock Holmes İstanbul'da

İlk baskısı 103 yıl önce yapılan ve gerçek bir padişah ile kurgu İngiliz dedektifini yan yana getiren *Abdülhamid ve Sherlock Holmes,* ilginç bir polisiye olmasının yanı sıra dönemin siyasi atmosferini yansıtan, belgesel bir roman.

EROL ÜYEPAZARCI

Abdülhamid ve Sherlock Holmes
Yervant Odyan
Yayına Hazırlayanlar:
Seval Şahin
Banu Öztürk
Didem Ardalı Büyükarman
Ayşe Şahin
E. Şule Ayva
Everest Yayıncılık
923 sayfa
40 TL

Yervant Odyan'ın 1911'de Osmanlıca yazdığı *Abdülhamid ve Şerlok Holms* adlı roman, bir grup çalışkan akademisyenin katkısıyla geçtiğimiz günlerde Latin harflerine aktarıldı ve Everest Yayınları'ndan çıktı.

İstanbullu Odyan 1869'da doğmuştur. Ünlü Balyanlar'ın yanında mimarlık yapıp saray mimarlığına kadar yükselen Boğos Odyan'ın ailesindendir. Amcası Krikor Odyan, Mithat Paşa'nın kurduğu Kanun-ı Esasi Encümeni üyelerinden biridir. Öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'daki iki önemli Ermenice yayın organı olan *Aravelk* (Doğu) ve *Manzume-i Efkâr*'da yazıları yayımlanmaya başlar. 1896' da *Aravelk*'in editörü olur. Aynı yıl Osmanlı Bankasını Ermeni komitacıların basması olayında parmağı olduğundan Avrupa' ya kaçar.

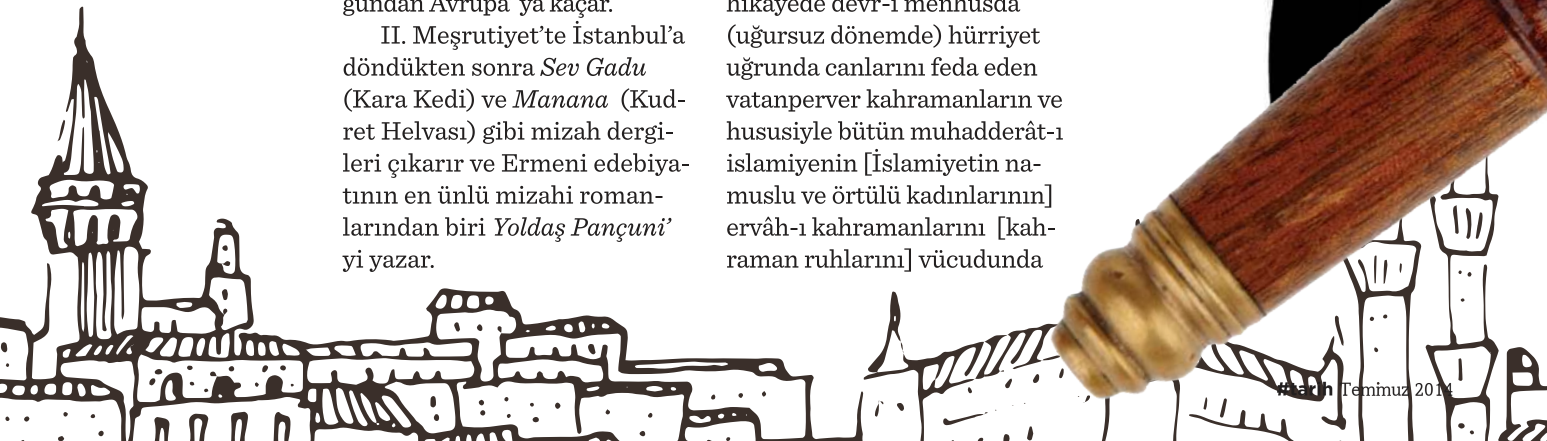
II. Meşrutiyet'te İstanbul'a döndükten sonra *Sev Gadu* (Kara Kedi) ve *Manana* (Kudret Helvası) gibi mizah dergileri çıkarır ve Ermeni edebiyatının en ünlü mizahi romanlarından biri *Yoldaş Pançuni'* yi yazar.

1915 Ermeni Tehciri sırasında Suriye' ye tehcir edilir. Suriye'de Alman subaylarına çevirmenlik yaparak görece li olarak rahat eder ve 1918' de İstanbul' a döner. 1922'ye kadar kendi çıkardığı mizah dergisi *İknad Ağa* ve *Jamanak* gibi Ermenice gazetelere yazar. 1922'de Türkiye'yi yine terk edip önce Romanya' ya sonra Mısır' a gider ve 1926' da Kahire' de ölür.

Odyan Efendi'nin kitabının kapağında II. Abdülhamid ve Sherlock Holmes'un resimleri karşı karşıyadır. Kitabın isminin altında da "İstibdadı yıkmak için vatanperver Osmanlılar ile kahraman Saliha Hanım'ın sergüzeştlerini hâvi ciddi ve meraklı büyük roman" ibaresi bulunmaktadır.

Kitabın iç kapağında ise roman şöyle tanıtılır: "İşbu hikayede devr-i menhûsda (uğursuz dönemde) hürriyet uğrunda canlarını feda eden vatanperver kahramanların ve hususiyle bütün muhadderât-ı islamiyenin [İslamiyetin namuslu ve örtülü kadınlarının] ervâh-ı kahramanlarını [kahraman ruhlarını] vücudunda

Kurgu ve gerçek karakterler birarada

Abdülhamid ve Sherlock Holmes'un yazarı Yervant Odyan ve kitabın ilk kapağı (solda). Abdülhamid ve kitabın ana karakterlerinden Müslüman Saliha Hanım yerine kullanılan genç Ermeni kadının fotoğrafı (altta). Talat Paşa da İttihat Terakki'deki kod adı Sai Bey olarak kitapta yer alıyor (sağda).

tecessüm ettiren Saliha Hanım nam hanımın cesaret ve fedakârlıkları izhâr ve tasvir edilmekte olduğundan bütün Osmanlılar tarafından mütalaası sezâdır. İşbu roman hayali olmaktan ziyade şimdiye değin nameçhul kalmış olan hakiki ve esrarengiz vak'alar ve siyasi cinayetlerden ibarettir."

Abdülhamid ve Sherlock Holmes' un Türk polisiye edebiyatındaki önemi tartışılmaz. İlk kez toplumsal ve siyasal sorunlarla polisiye kurguyu bir arada götüren ve heyecanlı olayların birbirini izlediği bir romanla karşı karşıya kaldığımız bir gerçektir. Odyan Efendi'nin iyi bir polisiye okuru ve polisiye kurguyu bilen biri olduğu da muhakkak. Romanın ilk bölümü bayağı heyecanlı ve sürükleyicidir. Olay 1904'ün ilkbaharında Kandilli'de boş bir yalıda üç kişinin garip bir şekilde öldürülmesi ile başlar. Öldürülenlerin saatlerine ve para keselerine ilişilmemiş ama cesetlerine M. A. işareti bırakılıp birer numara konulmuştur. Gazeteler türlü yorumlarla olayı yazarlar ama birdenbire bu haberlere sansür uygulanır. Çünkü öldürülenler padişahın gizli hafiyesidir.

Padişahın buyruğu ile polis örgütü her işi bırakıp bu olayı aydınlatmak için çalışır ama sonuç elde edemezler. Kitabı okuyacakların polisiye okuma keyfine set çekmemek için daha fazla ayrıntı vermeyeceğim; yalnızca olayın çözülmesinden ümidi kesen Abdülhamid'in Londra Büyükelçisi Muzurus Paşa'ya emredip ünlü dedektif Sherlock Holmes'u Türkiye'ye çağırdığını ve onun da olaya karıştığını söylemekle yetineceğim.

Polisiye olayların yanı sıra dönemi yansıtan siyasi kişilerin de kahramanlar arasında olması, kitaba belgesel roman özelliği de kazandırır

POLİSİYE OKURU PADİŞAH

Sherlock Holmes'u ilk keşfeden Türk: II. Abdülhamid

Bir polisiye tutkunu olan II. Abdülhamid, gerçek hayatta da Sherlock Holmes maceralarının yakından takipçisi ve Holmes'un yaratıcısı Doyle'un hayranıdır.

Türkçe'de ilk Holmes hikâyesi *Musavver Dilenci* (sağda). *Müddeiumuminin Metresi* ise sahte Holmes hikayelerindendir.

Erol Üyepazarcı arşivi

Bilindiği gibi II. Abdülhamid, dönemin bütün önemli yabancı dergilerine abone olmuş ve saraydaki çeviri bürosunda bu dergilerdeki şahsı ve Türkiye ile ilgili bütün yazıları çevirtmiştir. Holmes'un yaratıcısı Arthur Conan Doyle'un yapıtlarının yayımlandığı The Strand Magazine de II. Abdülhamid'in abone olduğu dergilerden biridir. Bu derginin Ekim 1903 tarihli sayısında bir Hintli tarafından kaleme alınmış padişah ile ilgili bir makale yayımlanmıştır. Çeviri bürosu memurlarından "Corci" isimli çevirmen bu yazıyı çevirirken, makaleden önceki sayfalarda Doyle'un Boş Ev isimli hikayesinin yer aldığını görmüş ve bu hikayeyi de çevirip polisiye merakını bildiği II. Abdülhamid'e sunmuştur. Bu ilginç hikaye çok hoşuna gidince padişah Londra Büyükelçisi Muzurus Paşa'dan Doyle'un bütün yapıtlarının gönderilmesini istemiştir.

Yani II.Abdülhamid ünlü dedektifi, ilk Holmes hikayesini 1908 yılının sonlarında Faik Sabri Duran'ın çevirisiyle okuyan sıradan Türk okuyucusundan beş yıl önce keşfetmiştir.

Altın Boynuz adlı bir kitap yazan Francis Yeats-Brown'un yazdıklarına inanmak gerekirse, 31 Mart Vak'ası

2. rütbeden Mecidiye Nişanı.

BOA, İ.TAL, 1325/N.62

sonrasının bunalımlı günlerinde Hareket Ordusu Yıldız Sarayı'nı sararken, II. Abdülhamid Holmes'un Bruce-Partington Planları isimli hikayesini okutup dinlemektedir.

Sherlock Holmes'un yaratıcısı Doyle 1907'de balayı için İstanbul'a geldiğinde II. Abdülhamid'in emriyle kendisine Mecidiye Nişanı, eşine de Şefkat Nişanı verilmiştir. 1869-1909 arasında Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nde müşavir olarak çalışan ve aynı zamanda II. Abdülhamid'in fahri yaveri İngiliz Amirali Sir Henry F. Woods (Woods Paşa) padişahın Doyle'u kabul ettiğini yazar. Doyle ise anılarında Ramazan olduğu için padişah tarafından kabul edilemediği anlatır. Karşılaşmanın olup olmadığını kesin bilmiyoruz ama nişanların verildiği kesindir. Muzaffer Albayrak'ın titiz bir çalışma sonucu Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tesbit ettiği nişanın beratı 2 Kasım 1907 tarihini taşımaktadır.

Doyle'a Mecidiye, eşine Şefkat Nişanı

"Aciz kullarının arzıdır ki; İngiltere'nin meşhur yazarlarından Sir Conan Doyle'e ikinci rütbeden Mecidiye Nişanı ve eşi Leydi Doyle'e aynı rütbeden Şefkat Nişanı ihsan buyurulduğundan, gerekli muamelenin yerine getirilmesi, çıkarılan irade-i seniyye-i hilafetpenâhî (padişan emri) icabı olup bu konuda emir ve ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir (padişahındır).
2 Kasım 1907/Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin.

ve bir Abdülhamid muhalifinin düşüncelerini yansıtması bakımından da önemlidir. Abdülhamid karşıtı olan Odyan'ın gözünden tipik İttihat Terakki yandaşı bir Ermeninin fikirlerini öğreniriz; eser bir tarafıyla İttihat Terakki ve Talat Paşa güzellemesidir.

Olaylarla ilişkisi olsun olmasın Abdülhamid'i aşağılayacak sahnelere çok sık rastlarız; dönemin önemli siyasi figürleri Başkâtip Tahsin Paşa, İkinci Kâtip Arap İzzet Paşa, Kabasakal Mehmet Paşa, Necip Melhame; padişahın esvapçıbaşısı ve geceleri yatak odasında kendisine polis romanı okutacak kadar güvendiği İsmet Efendi'nin İstanbul'u haraca kesen oğlu Fehim Paşa gibi gerçek kişiler de rol alırlar. Örneğin o zaman çok ilgi çeken Fehim Paşa ile Avusturyalı Margrit isimli cambaz kız arasındaki gönül ilişkisi romanda sayfalar dolusu yer alır.

Romanın kahramanlarından biri de romanda "Sai Bey" adıyla geçen Talat Paşa'dır. Sai Bey aslında Talat Paşa'nın İttihat ve Terakki içindeki kod ismidir. Yazarımız Sai Bey'i yere göğe sığdıramaz ama talihin garip cilvesi Talat Paşa'nın dahiliye nazırlığı sırasında Suriye'ye sürülecektir. Yapıtın ilginç bir yönü de anlatılan öykünün gerçekliğini kanıtlamak için olayla ilgili kişilerin fotoğraflarının kitaba konulmasıdır. Bu arada Müslüman kadınların simgesi olarak övgüsü yapılan romanın baş kahramanı Saliha Hanım'ın "gençlik fotoğrafı" olarak; kara göz, kara kaş, sine bağır açık, başı da örtüsüz bir Ermeni güzelinin fotoğrafı da kitaba konulmuştur. ■

HAZIRLAYAN: **KEMAL İZ**

Fotoğraf: Özgür Güvenç

1 **APARTMENTS**
Özel sayı: 14 Ev 14 Hayat
Hazırlayan: Vira İstanbul
32 sayfa, ücretsiz
Dergide ünlü isimlerin yaşadıkları mekanla ilişkilerini öğreniyoruz. Sayıyı, Vira İstanbul'u arayarak edinebilirsiniz.

2 **BİZANS DÜNYASI: 330 – 641**
Cecile Morrisson
Ayrıntı Yayınları
544 sayfa, 40 TL
Kitap, Türkçeye kazandırılmış en kapsamlı Bizans tarihi çalışmalarından biri.

3 **EMANET ŞEHİR**
Levent Cantek
İletişim Yayınları
134 sayfa, 14 TL
Berat Pekmezci'nin de çizgileriyle yaşam verdiği bir bu grafik romanda, 1940'larda geçen bir Ankara hikâyesi anlatılıyor.

4 **MUSTAFA BİN BÂLÎ: YÜZLER HÂLİ SÖYLER**
Hazırlayan: Ramazan Sarıçiçek
Büyüyen Ay Yayınları
600 sayfa, 32 TL
İlm-i Firâset kitabının transkripsiyonu ve analizini içeriyor.

5 **SULTAN III. MURAD'IN RÜYA MEKTUPLARI**
Hazırlayan: Özgen Felek
Tarih Vakfı Yurt Yayınları
377 sayfa, 40 TL
III. Murad'ın Şeyh Şüca Dede'ye gönderdigi rivayet edilen rüyalar bu kitapta.

6 **LEZZET FETİHLERİ**
Michael Krondl
Ruhun Gıdası Kitaplar
248 sayfa, 25 TL
Okuyucuyu, baharat ticaretinin önemli merkezlerine tarihsel bir gezintiye çıkarıyor.

7 **TARİH: SONDAN BİR ÖNCEKİ ŞEYLER**
Siegfried Kracauer
Metis Yayınları
256 sayfa, 23 TL
Tarihi "ihtilaflı" bir alan olarak gören yazar, tarihsel araştırmanın doğasını sorguluyor.

8 **BALKANLAR**
Mark Mazower
Alfa Yayıncılık
210 sayfa, 15 TL
"Bizans'ın Çöküşünden Günümüze" üst başlıklı kitap, Batı'nın 'Balkanlar' algısına bir karşı çıkış niteliğinde.

9 **TÜRK ÜTOPYALARI**
Sadık Usta
Kaynak Yayınları
408 sayfa, 25 TL
Çalışma, "Türklerin ütopyası var mıdır?" sorusu çerçevesinde şekilleniyor ve örnekler içeriyor.

10 **ESKİ ANADOLU TOPLUMUNUN ARKEOLOJİDEKİ YANSIMALARI**
Jak Yakar
Homer Kitabevi
414 sayfa, 49 TL
Neolitik ve Kalkolitik Çağ dünyasını merak edenlere...

Günümüzden geleceğe insan manzaraları

İyi bir baba, gerçek bir kahramandır...

Fotoğraf: Yiğit Köseoğlu

Talha-Sofia Dinçel

28 Nisan 2014
15:11
Çiftehavuzlar, İSTANBUL

Ardından devam ediyor, "çünkü sevgi dolu bir çocuk yetiştirerek tarihin seyrini değiştirebilirsin." Talha 35 yaşında, mimar. Sofia 6 aylık, şimdilik ev kızı. Baba-kız Pazar gezintilerini yaparken *#tarih*'e yakalanıyorlar. Talha bir Rus hanımla evli, eşi ve dünyalar tatlısı kızıyla St. Petersburg'da yaşıyor. İstanbul'a bir süreliğine tatile gelmişler. Uygulamacı mimar olduğunu, bir Türk inşaat şirketinin şantiyesinde çalıştığını, işini çok sevdiğini söylüyor. "Orada ailemi daha güvende hissediyorum, sokaklar daha az kalabalık, daha düzenli; normlar daha belirgin, insanlar sanki daha bir saygılı birbirlerine" diyor. "Hani duyuyoruz, mafya falan" diyecek oluyorum. "Mafyanın maaşlı çalışanlarla işi olmuyor" diye sözümü kesiyor. "Onlar daha büyük oynuyor, bir de kendilerince bir adalet duyguları, kendilerine has değişmez kuralları, raconları var. Kamu düzeninde bir tür denge unsuru rolü üstleniyorlar." Talha'nın hayatının en mutlu anı hemen tahmin edilebileceği gibi Sofia'yı kucağına ilk aldığı anmış. "Minicik eliyle işaret parmağımdan tuttu, sonsuza kadar sürecek kopmaz bir bağ kurdu aramızda" diyor.

Nihayet klasik sorumu soruyorum. "Bundan bir yüzyıl sonra sizin fotoğrafınıza bakanlar ne görecek sence?" Hiç tereddüt etmeden "aşk" diye cevap veriyor, "gerçek aşkı görecekler!" Sofia yürek okşayan "agu... bıgı..."larıyla babasına arka çıkıyor.

YİĞİT KÖSEOĞLU

Bu devrin **diğer** insanları

BU AY

SERGİ

İTÜ Nadir Eserler Sergisi
İTÜ Ayazağa Kampüsü RSG, İstanbul
8 Temmuz'a kadar

14. yüzyıla kadar geriye giden arşivden bir seçki ziyarete açık. Birbirinden farklı dili, içeriği, ciltleme metodu, az sayıda benzeri olan ve değişik dönemlere ait onlarca eser, araştırma iştahınızı açabilir.
itu.edu.tr

SERGİ

'Gözüme İlişenler' Retrospektifi
İstanbul Fotoğraf Müzesi, İstanbul
Eylül 2014'e kadar

Şubat ayında kaybettiğimiz Emin Hakarar'ın 51 senelik fotoğrafçılık deneyiminden 8 çarpıcı kare Fatih'teki İstanbul Fotoğraf Müzesi duvarlarında. #*tarih* yayın kurulu üyelerinden Cengiz Kahraman'ın küratörü olduğu müzede başka fotoğraf koleksiyonları da eş zamanlı olarak sergileniyor.
istanbulfotografmuzesi.com

SERGİ

Miro'ya Açılan Heykelli Yol
Baksı Müzesi, Bayburt
Nisan 2015'e kadar

Bayburt'un 480 kişilik Bayraktar köyünde bir hazine var. 2000'de kurulan Baksı Müzesi, 2014 Avrupa Konseyi Müze Ödülü kazanınca Joan Miró'nun 'Güzel göğüslü kadın' heykelini sergilemeyi hak etti. Antik çağ kentlerinde insanları merkeze ulaştıran heykelli yollara odaklanan sergide, Miró'dan başka 23 sanatçının işi var.
baksi.org

45 yıllık cehennem yeniden vizyonda

Maymunlar Cehennemi geri dönüyor. Bilimkurgu tarihinin bu nevi şahsına münhasır ürünü için sinema salonlarına yönelmeden önce sizi bir zaman yolculuğuna çıkaralım.

✎ SARP DAKNİ

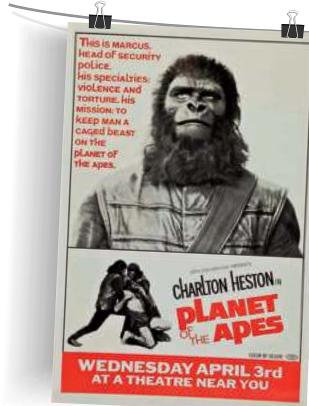

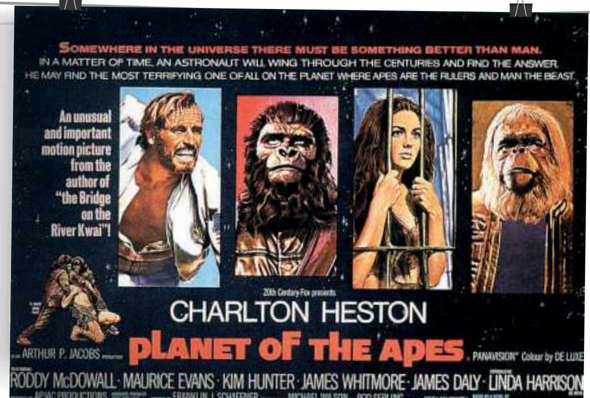
SİNEMA

Maymunlar Cehennemi: Şafak Vakti
Yön.: Matt Reeves
Oyun.: Andy Serkis, Gary Oldman
Tüm Türkiye
11 Temmuz
dawnofapes.com

Charlton Heston, keskin yüz hatları, bir atleti aratmayan mükemmel fiziği, karizmatik ve mesafeli tavrıyla hatırlanır. 1950'lerin ortasından itibaren ABD başta olmak üzere tüm dünyada milyonlarca kadın için ideal bir 'koca' olarak görülmesi de cabası. Heston'ı, 1956'da On Emir'deki Musa ya da Tek Adam'daki (The Omega Man, 1971) Robert Neville karakterlerini ölümsüzleştirmesiyle kuşkusuz takdir ediyoruz. Ancak politik görüşlerini ve silahlanmayı teşvik edici kampanyalarını keşke kendine saklasaydı diye de düşünmüyor değiliz. Felaket filmlerinin ve post-apokaliptik (kıyamet sonrası) yapımların aranan yüzü Heston'ın kariyerinin nadide parçalarından biri, bilimkurgu sinemasının en önemli kırılma noktalarından biri olan 'Maymunlar Cehennemi' olarak çevirdiğimiz 'Planet of the Apes' olsa gerek. Bu ay gösterime giren 'Maymunlar Cehennemi: Şafak Vakti'ne gitmeden, serinin tarihçesine göz atıp hafızaları tazeleyelim.

Aslında her şey Fransız romancı Pierre Boulle ile başlıyor. *Kwai Köprüsü* (*Le Pont de la rivière Kwai*) ile 1952'de kazandığı uluslararası başarı yetmiyormuş gibi 11 yıl sonra bu kez *La Planète des singes* yani *Maymunlar gezegeni* ile popüler edebiyat tarihine adını altın harflerle yazdıran Boulle, kitabının dev bir Hollywood yapımına dönüşeceğini hayal etmiş miydi, bilemiyoruz. Ancak ilk filmin çekildiği 1968'ten beri geçen 45 yıl içinde yedi filmin bir milyar dolara yakın hasılat elde etmiş olması, bu işin kolay kolay sonlanmayacağını ispatlıyor. Türkçe daha korkunç bir etki yaratabilmek amacıyla 'cehennem'e evrilen bu gezegende yaşam mücadelesi veren George Taylor'ı canlandıran Heston, ikinci filmde yine aynı karakterle ama kısa bir rol-

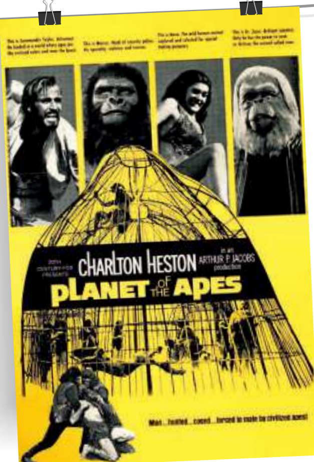

de kamera karşısına geçmişti. Alacakaranlık Kuşağı'nın yaratıcısı Rod Serling'in yazar kadrosunda bulunduğu ilk filmin bütçesini altıya katlayan gişe hasılatı ise prodüktör Arthur P. Jacobs'ın gözlerini yuvalarından oynatmış olmalı.

Heston'ın açıkça flört ettiği maymun Zira'yı ağır bir plastik makyaj altında canlandıran Kim Hunter'la öpüştüğü sahne ise filmin tüm kuşaklar tarafından ilgiyle takip edilmesini ve hatırlanmasını sağladı. İlk filmi takip eden Maymunlar Cehennemine Dönüş (1970), Maymunlar Cehenneminden Kaçış (1971), Maymunlar Cehenneminde İsyan (1972) ve son olarak Maymunlar Cehenneminde Savaş (1973) ile ilk dönem tamamlanmış oldu. Tam 28 yıl sonra serinin büyük hayranı olan Tim Burton'ın 'yeniden' çektiği filmle cehennem bir kez daha kaynamaya başlamıştı. Burton filmografisinin en zayıf halkalarından biri olan bu film, 365 milyon dolarlık dev hasılatına rağmen, eleştiri oklarından kurtulamadı. 'Cehennem' de böylece bir kez daha sessizliğe gömüldü. Yenilenen bir öykü ve kurguyla 2011'de çekilen Maymunlar Cehennemi: Başlangıç, kendini görsel efektlere teslim ederek, orijinal seriden net bir kopuş sinyali veriyordu. Bu filmi şimdi Matt Reeves'in yönetmen koltuğuna oturduğu Maymunlar Cehennemi: Şafak Vakti izliyor. Reeves, TV kökenli genç bir yönetmen. Ancak düşük bütçeli Canavar ile dikkatleri toplayıp sonra da İsveçli modern korku klasiği Gir Kanıma'nın kendi kadar iyi ABD versiyonuna imza attığını hatırlatalım. Anlayacağınız sevgili maymunlarımız bu kez emin ellerde gibi görünüyor.

Evrim, maymunları seçince

Maymunlar Cehennemi filmlerinin 1968 tarihli ilki, kültürel, tarihî ve estetik olarak önemli kabul edilerek 2001'de ABD Kongresi Kütüphanesi arşivine katıldı. Fransız yazar Pierre Boulle'un yazdığı *Maymunlar Gezegeni*'nden esinlenen seri, insanlığın yok olduğu ve maymunların evrimleştiği yakın gelecekte geçer.

GEZGİN GÖZ

İç Anadolu'dan Los Angeles'a

✎ SERHAN GÜNGÖR

Tatianos ve karısı Tation, 2. yüzyılda Ankara, Eskişehir veya Afyon'da yaşamış olmalılar. Roma döneminde, bir bölümü Galatya adını alan Frigya bölgesi, imparatorluğun ikinci merkezi konumundaydı. Mezar stelindeki sembolik kabartmalar ve kitabeden, Tatianos'un iyi eğitim görmüş bir asker, çiftlik ve bağ sahibi olduğunu anlıyoruz. Tatianos'un yanında bir orak, bir elinde asa, diğerinde de yılan ya da kamçı görülüyor. Karısı ise güzelliğin sembolü aynanın yanında betimlenmiş. Eşler arasındaki iki uzun dikdörtgen levha şeklindeki diptikon, küçük notlar yazmak için kullanılıyordu.

Roma döneminin anıtsal üslubunu Frigya'ya has bir yorumla adeta karikatürize eden bu eser, Anadolu'dan kaçırılan diğer birçokları ile birlikte, Los Angeles'taki The Getty Villa Müzesinde sergileniyor. Pompei'deki bir villanın kopyası şeklinde yapılan müze, ABD'deki en zengin Antik Çağ ve Roma dönemi koleksiyonlarından birini barındırıyor.

getty.edu/visit/villa

Roma çağına ait Afyon mermerinden yapılmış mezar steli, MS 2-3. yüzyıl.

ATEŞTE ET PİŞİRME SANATI

Primattan insana alevden ocağa...

Ateşin üzerinde et pişirmeyi keşfimiz, bizim dik durabilen primatlardan insan olmaya doğru adım attığımız zamanlara denk düşüyor. Aşçılık sanatı da daha düne kadar ateşi yönetme sanatıydı. Ateşte et pişirmenin tarihsel ustaları da, bugünün mutfak fakiri İngilizler.

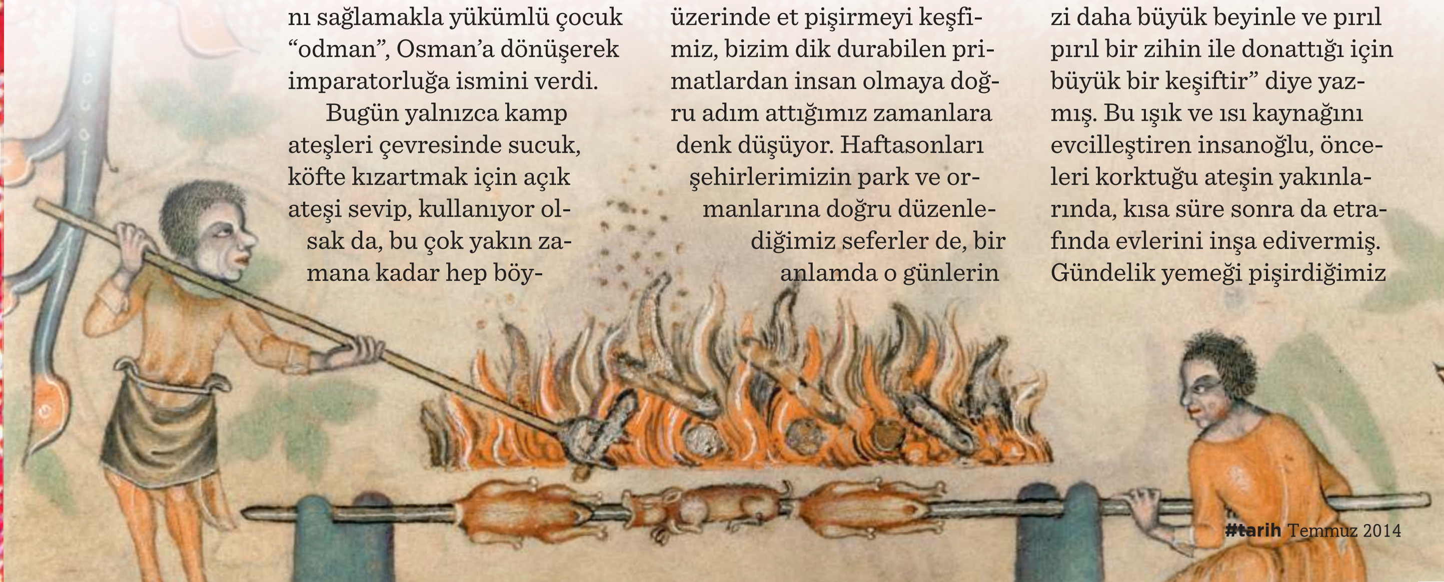
PETEK ÇIRPILI

Bir yaz gecesi ateşin, bir kış gecesi şöminenin başına oturup da alevleri seyre dalmış herkes "ateşin büyüleyiciliği' üzerine bir-iki laf etmiştir mutlaka. Sizce de içimizdeki en ilkel, daha doğrusu en ilksel yanı ortaya çıkarmıyor mu ateş? Bu nedenle midir bilinmez, düğmeli ocak ve fırın tasarımları, insanoğlunun ateşi evcilleştirmesinden ancak binlerce yıl sonra ortaya çıkmıştır. Ateş yüzyıllar boyunca evi, hayvanları, suyu ısıttı, yemeği pişirdi. Ocak bu nedenle evin kalbi sayıldı, ateşe kutsiyet ithaf edildi ve söndürülmemeye çalışıldı. Hatta bir rivayete göre, Türklerde ateşin devamlılığını sağlamakla yükümlü çocuk "odman", Osman'a dönüşerek imparatorluğa ismini verdi.

Bugün yalnızca kamp ateşleri çevresinde sucuk, köfte kızartmak için açık ateşi sevip, kullanıyor olsak da, bu çok yakın zamana kadar hep böyle değildi. Ev yaşamının açık ocakların çevresinde kurgulandığı kırsal mutfaklar bize hâlâ çok yabancı değil. Bugünün modern ev tasarımlarında ateş tamamen düğmeler ile kontrol edilebilir hale girmiş olabilir. Zira şimdilerde o kadar farklı yaşıyoruz ki, artık bizim ateşe değil, ateşin bize ve yemek pişirme stillerimize ayak uydurması gerekiyor. Yakın geçmişte yaşamlarımızın ateşe ve ocağa ayak uydurmak zorunda olduğu aklımızın ucundan bile geçmiyor.

Bir an için 1.8 ila 1.9 milyon yıl öncesine gitmemiz olası olsaydı, açık ateşin üzerinde cızırdayan etin bizi biz yaptığına şahit olacaktık. Ateşin üzerinde et pişirmeyi keşfimiz, bizim dik durabilen primatlardan insan olmaya doğru adım attığımız zamanlara denk düşüyor. Haftasonları şehirlerimizin park ve ormanlarına doğru düzenlediğimiz seferler de, bir anlamda o günlerin özlemini, genlerimizdeki yırtıcılığı, o benzersiz kokuyla buluşma içgüdüsünü yansıtıyor.

Pişmiş etin evrimimize de katkısı var. Et pişince kolay çiğnenebilir hâle gelmiş, köpek dişlerimiz küçülüp kütleşmiş. Aynı şekilde şakak kaslarımız da küçülmüş ve diğer birçok etkenle birlikte beynin yerleştiği kafatasının ön bölümü giderek büyümüş. Antropolog Richard Wrangham, "yemek pişirmek güzel yiyecekler hazırlama olanağı sunduğu için değil, sınırlı bedenlerimizi daha büyük beyinle ve pırıl pırıl bir zihin ile donattığı için büyük bir keşiftir" diye yazmış. Bu ışık ve ısı kaynağını evcilleştiren insanoğlu, önceleri korktuğu ateşin yakınlarında, kısa süre sonra da etrafında evlerini inşa edivermiş. Gündelik yemeği pişirdiğimiz

Ortaçağ'da gündelik hayatı gösteren elyazması eserde iki kuş ve bir domuz şişe geçirilmiş ateşte pişiriliyor; 14. yüzyıl, İngiltere.

18. yüzyılda Britanya'da köpekler de mutfağın hizmetlileri arasındaydı. Bir tekerleğin içine yerleştirilen kısa bacaklı köpekler yürüdükçe bağlı olduğu mekanizma şişi döndürür, böylece etin iyi pişmesi sağlanırdı. Sonradan ucuna ağırlık bağlanan mekanizmalar sayesinde köpekler de kurtuldu.

ateş de evin kalbi haline gelmiş; zaten Latince odak anlamına gelen focus sözcüğü de "ocak" anlamını taşımakta.

Çok değil 150 yıl öncesine dek ateşin canlı tutulması, gece kontrol altına alınıp yatılması, gün içinde yemekleri yakmadan pişirecek ısının sabit tutulması, ocağa yakacak sağlanması, taşınması, stoklanması gibi işler, gündelik uğraşların en önemlileriydi. Bugün modern ocaklarımızın üzerinde kolaylıkla pişirdiğimiz yemeklerimizi bir de açık ateşin üzerinde yapmayı deneyin bakalım. Aşçılık sanatı o zamanlarda bir nevi "ateş yönetimi" sanatı olarak görülebilirdi. Evet, ateşin efendisi olmanın bugün bile bir adabı var. Arkadaşlarınız arasında mangal üstadı olanlar yok mu? Müdavimi olduğunuz lokantanın en değerli mutfak elemanlarından biri değil midir balığı kurutmadan tam kıvamında pişirebilen isimsiz ızgaracı?

Fransızların mutfak filozofu Anthelme Brillat-Savarin, 1825'te, "birine aşçı olmayı öğretebilirsiniz, ama ateşte et ızgara yapmak doğuştan gelen bir yetenek gerektirir" diye buyurmuş. Ateşin üzerinde çevirme yapmak bugün mağara adamı güdülerimizi mest edecek bir iş gibi gözükse de aslında yakmadan, sertleştirmeden, lif lif dökülecek yumuşaklıkta bir eti çevire çevire, her yanı güzelce kızaracak şekilde pişirebilmek gerçekten de ateşin ve etin dilinden anlayan bir yetenek gerektiriyor idi.

Bu ateşte et çevirme işini dünya tarihinde en iyi kimler yapagelmiş diye sorulabilir. Bu sorunun yanıtı, mutfak sanatında ünlenmiş Fransızların bile "les Rozbifs" (Rozbifler) diye isim taktıkları İngilizler olsa gerek. En kısa kitaplar dizisine bir sayfalık İngiliz Mutfağı kitabı ile (!) dahil olan İngilizlerin çevirme konusundaki uzmanlıkları, "mutfak becerilerinden çok kaynak bolluğuna bağlı gelişmiştir" deniliyor. Bol ve yenilenebilir orman ve kömür kaynakları sayesinde, bu ülkede ekmek, et ve bira diğer ülkelere göre sanat olarak çok gelişmiştir. 1300'lerde bile Londra'nın ekmek ile bira iştahı 30 bin ton oduna maloluyordu. Buna bir de ısınmak ve ateşte et çevirmek için kullanılan odunları ekleyelim. Ortaçağ İngilteresi'nin konak mutfaklarındaki en berbat işlerden biri de, herhalde açık ocak yerinin hemen yanında küçük kutu gibi bir hücrede oturup, hiç durmadan etin geçirildiği büyük şişi çeviren küçük çocukların işiydi. Bir dönem kısa bacaklı köpekler, ocağın üzerindeki kafes içinde yer alan bir tekerleği sürekli çevirecek şekilde eğitiliyorlarmış. Aynı iş için eğitilmiş kazlar da kullanılmış. Sonunda 18. yüzyılda, merhamet değil mekanizasyon galip gelince, ucuna ağırlık bağlanan mekanizmalarla şişin döndürülmesi sağlanmış ve bu çile sona ermiş. ■

TAVUK İÇİN ÖZEL SOS

Madem mangaldı, ızgaraydı, ateşti bunlardan bahsettik, canınız çekmiştir belki. İşte tavuk kanatlarını dinlendirmek için kullanabileceğiniz özel bir sos tarifi

Malum, atalarımızın yediği o semiz tavuklar kalmadı. Bu bakımdan eğer hakiki köy tavuğu yoksa, maalesef soslara muhtacız.

- ½ çay bardağı soya sosu
- ½ çay bardağı zeytinyağı
- 2 çorba kaşığı limon suyu
- 2 çorba kaşığı yoğurt
- 1 tatlı kaşığı şeker
- 2 diş ezilmiş sarımsak
- 1 tatlı veya çorba kaşığı (istenirse acı) biber salçası
- 1 çay kaşığı tuz
- 1 çay kaşığı taze çekilmiş karabiber
- Dilediğiniz kadar toz kırmızı biber

Hepsini cam bir kapta pürüzsüz hale gelene kadar karıştırın. Tavuk parçalarını bu karışımın içinde elinizle her yanı kaplanana kadar sıvazlayın ve buzdolabına koyun. 1 kilo kadar tavuk parçası için yeterlidir. Tavukları 2-3 saatten fazla bekletmeyin. Mangala atın ve üzerleri nar gibi kızarana dek pişirin. Afiyet olsun.

Maksat savaşsa din bahane

SAVAŞLAR HEP VARDI TABİİ AMA MAZERET DİN DEĞİLDİ.

ONUN YERİNE "TRUVALI HELEN'İN ETTİĞİ NİCEDİR ÖYLE" DİYE ÇATIŞMALAR ÇIKIYORDU.

Doğrusu, insanlar tarih boyunca savaşmak, birbirlerine zulmetmek için ellerine geçen her fırsatı kullanmışlar. Bir lise önünde bekleyen mahallenin serserilerinin yoldan gelen geçen herkese salça olması, "Ne baktın?" ya da "Ne o havalar? Görmüyor musun bizi?" diye arıza çıkarması gibi dünya tarihinde de kurt kafaya koyunca kuzuyu yemek için muhakkak bir bahane bulmuş. Toprak kavgasından çıkan savaşlar, "Abi kız meselesi yüzünden çıktı, şimdi bu Truvalı Helen..." diye anlatılmış; ya da misal Büyük İskender, Attalus'u "Vay sen benim anneme küfrettin" diye öldürdüğünü söylese de, aslında Atinalılarla kendisine karşı ittifak kurmasına bozulmuş.

Ama bilhassa çok tanrılı toplumlar her savaş ve zulüm için bir bahane uydursalar da pek öyle dinî bahaneler ileri sürmüyorlar. Yenen taraf, zafer için kendi savaş tanrısına bir hediye veriyor; yenilen taraf oturup "bonservisini verip göndersek mi bizim savaş tanrısını" diye kritik yapıyor ya da tıpkı Fenerbahçe'nin kendisine gol atan her futbolcuyu transfer etmesi gibi muzaffer tarafın savaş tanrısını kendisine mal ediyor. Zaten herkes çok tanrılı ve neticede birinde güneş tanrısı varsa diğerinde de var. Olur a birindeki tanrı diğerinde yok, insanlar tanrılarını paylaşmak konusunda son derece cömertler. Yani "Vay bunlar yağmur tanrımıza inanmıyor" diye savaşmak yerine, "Biz yağmur için ayrı tanrı kullanıyoruz, siz de buyurmaz mıydınız?" diyor, böyle böyle tanrılar da, tıpkı sevgi gibi paylaştıkça çoğalıyor. Yunanlar Mısır tanrılarını, Romalılar Yunan tanrılarını alıp kendilerine mal edebiliyor. Mısır'ın Neith'i, Yunan'da Athena oluyor, Roma'da Minerva; böyle nüfusta yapılan küçük isim değişiklikleriyle yürüyorlar. Yoksa Athena'nın kütüğü yine Mısır'dadır yani. Tabii şimdi böyle söyledim diye antik çağları bir hippi ortamı, bir Avrupa Birliği projesi, bir İsveç modeli gibi de zannetmeyin; sadece savaşmak için din gerekçesi yok.

NE ZAMAN TEK TANRICILIK ÇIKTI, KIZ MESELESİ YERİNE YÜCE GEREKÇELER SEÇİLDİ.

Ha ne zaman bu din meselesi bir savaş gerekçesi oluyor diye baktığımız zaman, bunun en azından bizim coğrafyada, Hıristiyanlığın doğuşuyla başladığını görüyoruz. Asıl amaç eskiden kız meselesi olmadığı gibi sonradan da dinî değil tabii. Zaten bu din adına savaş işinin şahikası olan Haçlı Seferlerinde bile; "Kudüs'e gidiyoruz!" diye yola çıkıp Bizans İstanbulu'nu yağmalayıp döneninden ya da daha henüz Orta Avrupa'dayken, hazır farklı bir dil konuşan insanlar bulmuşken başka Hıristiyanları katledenine onlarca örnek bulmanız mümkün. Görünen o ki insanları din için savaşmaya ikna etmek, Sabinelilerin, kadınlarını kaçıran komşu mahalledeki Romalılara, "Yüksek yüksek (takribî 7 adet) tepelere ev kuran Romalılar, annesinin bir tanesi Sabineli kadınları hor görmüş" diye savaş açmalarından daha kolay olmuş.

Antik dönemde tanrıların seyahat özgürlüğü vardı. Mısır'ın Neith'i bir bakmışsın Yunanlıların Athena'sı oluvermiş.

YANİ, GALİBA ÖYLE OLDU...

Kıymeti bilinmemiş bir 'sansür sanatçısı'

#1: Zeki Arif Üstünel

Lanetliler envanteri

İlk sayımızda hikayesini duyurduğumuz ve her ay bu sayfalarda yer alan yazı serisi, bir tür Şeytan olduğu iddia edilen Abdülaziz Azer Bey'in, kendisine ruhunu satan insanlarla yaptığı sözleşme metinlerinden oluşmaktadır. Bu kişiler kısa biyografileriyle birlikte, ruhlarına karşılık hayattaki en büyük arzularının bulunduğu metinleri, kendi kanlarıyla imzalamıştır.

ALPER CANIGÜZ

Zeki Bey sanata, kültüre büyük önem veren biridir ve hayatta en nefret ettiği şey sansür memuru diye anılmaktır. O, kendisini "insan tabiatının meşum temayülleri karşısında yoldan çıkmaya teşne birtakım sanatçıların eserlerini, topluma doğruyu gösterecek biçimde tanzim eden ve aslında sanata hakettiği yüksek değeri kazandıran, isimsiz bir kahraman" olarak tanımlamaktadır. Sansürcü denen sefil, bazı satırların üstünü rasgele karalamaktan başka bir işe yaramazken, o mükemmel düzeydeki İngilizce ve Fransızcası ile derin estetik kavrayışı sayesinde dünyanın en büyük yazarlarıyla ortak eserlere imza atmıştır. Körpe dimağlara, Kafka'yla devlete bağlılığın ehemmiyetini, Hemingway'le askerlik vazifesinin şerefini, Steinbeck'le hür teşebbüsün, hürriyetin en büyük teminatı olduğunu ve Henry Miller'la şehvet batağına düşen zavallıların korkunç akıbetini öğreten, Zeki Bey'den başkası değildir.

Edebiyat alanındaki üstün muvaffakiyetleri neticesinde devlet televizyonunda vazifeye başlayan Zeki Bey hayatının anlamını bulur: Sinema. Dublaj için hazırlanmış tercüme metinlerini o kadar büyük bir maharetle değiştirmektedir ki, çoğu zaman sahnelerin kesilmesine bile lüzum kalmamaktadır. McCarthy komünist avı döneminde Amerika'dan Avrupa'ya kaçan bir müzisyenin hikayesini, kan davası nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan bir vatanseverin dramı biçiminde yansıttığı adaptasyon, mesleğinin zirvesine ulaştığının şaşmaz bir delilidir. Bilhassa, müzisyenin cüzdanında resmini taşıdığı Karl Marx'ın, ailenin Kızılderililer tarafından haince pusuya düşürülerek öldürülmüş dedesi olduğu biçimindeki yorumu, kanal idarecileri tarafından pür bir dehanın tecellisi şeklinde değerlendirince Zeki Bey kendi senaryosunu yazma vaktinin geldiğini anlar. İşinden arta kalan zamanında kaleme aldığı Türkiye'nin en güzel senaryosu filmleştirildiğinde, hiç kuşkusu yoktur ki, Türkiye'nin en güzel kadın artisti de başrolde oynayacaktır.

İşte felaket, Zeki Bey'in hayatının en mesut günlerini yaşadığı o dönemde cereyan eder. Kurumun satın aldığı filmlerden birinin ses bandı gönderilmemiştir. Katı bürokrasi nedeniyle filmin bir hafta sonra yayınlanması gerekmektedir ama diyaloglar duyulmadığı için tercüme mümkün değildir; yetkililer ne yapacağını bilemez bir haldedir. İşte o noktada devreye Zeki Bey girer. Kendisinin ses bandına ihtiyaç duymaksızın da hikayeyi mükemmelen anlatabilecek bir senaryo yazabileceğine ikna eder amirlerini. Filmi izler, mevzuyu kavrar, senaryoyu hazırlar. Dede-torun sevgisine dair bir hikayedir anlatılan. Tonton bir ihtiyar, çocuk sahibi olamadığı için torununu kaçırmak isteyen bir çifte karşı mücadele vermektedir. Ufaklıkla birlikte ormana kaçar. Ne var ki, çocuk hırsızları peşlerindedir. Ancak adam ne yapar eder, filmin sonunda polis tarafından yanlışlıkla vurulmak pahasına torununu korur. Film yayınlanır, Zeki Bey tebrikleri kabul eder; filmin orijinalini yurtdışında izlemiş işgüzar bir sinema eleştirmeni "skandal" başlıklı bir yazı yazıncaya kadar. Eleştirmene göre, o tonton dede çocuğu kaçıran bir sapık, peşlerindeki çift de çocuğun anne ve babasıdır!

Zeki Bey'in mahvına yol açan, işinden kovulmasından ziyade, yazdığı senaryonun asla günışığına çıkamayacağını bilmektir. Şimdi akıl hastanesinde zavallı bir alkolik olarak hayatını sürdürürken, işbu sözleşmeyi kanıyla imzalayan Zeki Bey'in, ruhu karşılığında tek bir dileği bulunmaktadır. Hani yıllar önce yazdığı Türkiye'nin en güzel film senaryosu vardır ya; işte bu kıymeti bilinmemiş sanatçının biricik emeli, o filmde başrolü oynayacak kadınla, kendi tabiriyle, "çatır çatır bir aşk gecesi" yaşamaktır.

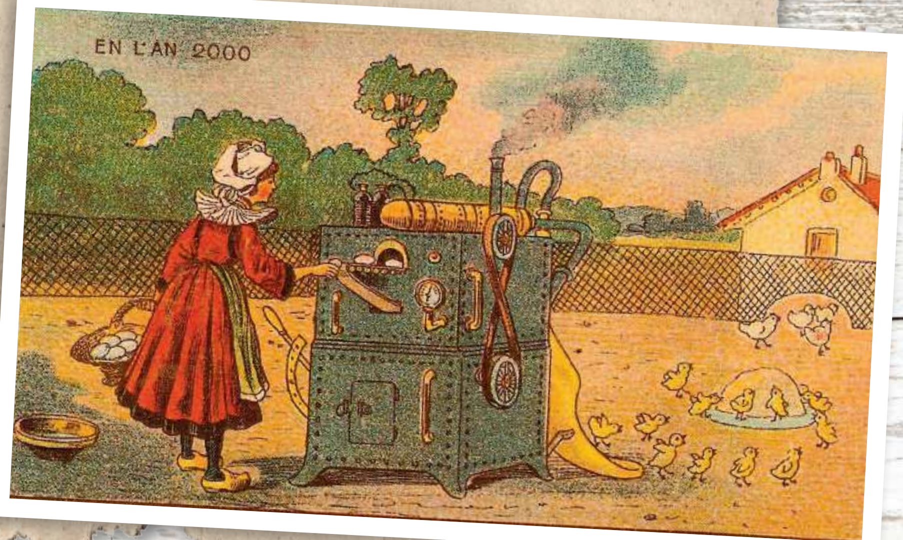
Zeki Arif

HAZIRLAYAN: **MURAT TOKLUCU**

BİLİMKURGU

100 yıl önceden bakınca

Geçen yüzyıl başında insanlar 2000 yılında teknolojinin varacağı noktayı çok merak ediyordu. Jean-Marc Côté ve bir grup Fransız sanatçı da 2000 yılı teknolojisine dair "öngörülerini" çizmişler ve bu çizimlerin olduğu kartpostallar 1900'de Paris Fuarı'nda sergilenmişti. Sanatçılar, 2000 yılında taksilerin uçacağını (üstte) ve makinenin bir tarafından atılan yumurtanın diğer taraftan civciv olarak çıkacağını hayal etmişler (sağda).

TALİH KUŞU

Bilet al, vatana hizmet et!

نمره ٠٠٢٤٣٩٧

قیمتی : بر لیرادر

سیویل طیاره مکتبلری منفعتنه مخصوص پیانقو بیلتیدر

قرق بش بیك بیلتدن عبارت بولنان واو بش حزیرانده کشیده ایدیله‌جك اولان اشبو پیانقونك نصفی اکرامیه اولارق توزیع ایدیله‌جك و عدد مرتبك یوزده اوننه مقداریله اکرامیه اصابت ایده‌جکدر.

تورك طیاره جمعیتی رئیسی بولی مبعوثی

هم طالعکزی تجربه وهم ده وطنه خدمت ایدیکز.

١٥ حزیران ١٣٤١ تاریخلی کشیده‌نك اکرامیه جدولیدر

اکرامیه عددی	هر اکرامیه‌نك قازانه‌جغی مقدار غروش	اکرامیه یکونی غروش
١	٣٧٢ ٥٠٠	٣٧٢ ٥٠٠
٢	٥٠ ٠٠٠	١٠٠ ٠٠٠
٢	٣٧ ٥٠٠	٧٥ ٠٠٠
٢٠	١٠ ٠٠٠	٢٠٠ ٠٠٠
٤٠	٥ ٠٠٠	٢٠٠ ٠٠٠
١٠٠	٢ ٥٠٠	٢٥٠ ٠٠٠
٩٨٥	٥٠٠	٤٩٢ ٥٠٠
١٥٠٠	٢٥٠	٣٧٥ ٠٠٠
١٨٥٠	١٠٠	١٨٥ ٠٠٠
٤٥٠٠	یکون	٢ ٢٥٠ ٠٠٠

طیاره پیانقوسی تعلیماتنامه‌سندن بعض مواد

٢ — طیاره پیانقوسی اوچ آیده بر دفعه کشیده ایدیله‌جك وهر کشیده ایچون آیریجه بیلت ترتیب اولنه‌جقدر.

٤ — کشیده آنقره‌ده بر هیئت عالیه ومالیه حضورنده اجرا اولنور.

٦ — سنه‌نك ایلك کشیده‌سی ١٥ حزیران سنه ٣٤١ تاریخنده اولوب عدد مرتبی قرق بش بیکدر.

٨ — کشیده‌ده اصابت ایدوب تاریخ کشیده‌دن بالاعتبار طقسان بر کون ظرفنده برای تحصیل بانقه‌لره ابراز اولنمیان بیلتلر طیاره جمعیتی منفعتنه ایراد قید اولنور.

١١ — صاتیلامایان بیلتلر کشیده تاریخندن بر کون اول وقت ظهرده محلنك طیاره جمعیتی ریاستی ایله بانقه مدیری وطیاره جمعیتی بولنمیان محلرده حکومت رئیسی ایله بانقه مدیری حضوریله نومرولر تثبیت قلنه‌رق جمعیت حسابنه قید و تمهیر اولنور.

١٢ — صاتیش قبول ایدن بانقه‌لر کندی نام و حسابلرینه آله‌جقلری بیلتلرك نومرولرینی طیاره جمعیتی ریاستنه تاریخ کشیده‌دن بر کون اول بیلدیره‌جکلردر.

Doğan Güral arşivi

16 Şubat 1925'te kurulan ve 1935'te adı Türk Hava Kurumu olarak değiştirilen Türk Tayyare Cemiyeti'nin amacı pilot yetiştirmek ve uçak almaktı. Bunun için de düzenli gelir kaynağına ihtiyacı vardı.

Cumhuriyet döneminin ilk para ödüllü piyangosu da cemiyete gelir kazandırmak için 1925 'te üç ayda bir düzenlenen çekilişlerdir. Bu çekilişlerin ilki 15 Haziran 1925'te yapılmıştır.

İlk çekilişe ait biletin ön yüzünde "Sivil Tayyare Cemiyeti Mektepleri menfaatine mahsus piyango biletidir. 45 bin biletten ibaret olan bu piyangodaki hasılatın yarısı ikramiye olarak dağıtılacak ve biletlerin yüzde 10'una ikramiye isabet edecektir" yazıyor. Yine ön yüzünde Türk Tayyare Cemiyeti Reisi ve Bolu Mebusu Cevat Abbas imzası ile "Türk Tayyare Cemiyeti'ne yardım vatana hizmettir" ve "Hem talihinizi deneyin hem vatana hizmet ediniz" ibareleri dikkat çekiyor. Arka yüzde ise çekiliş kuralları ve ikramiye listesini görüyoruz. 1 Liradan satılan biletin büyük ikramiyesi 372 bin 500 kuruş, yani 3725 lira.

1925'in eylül ve aralık aylarındaki iki çekilişin ardından bu piyango sona erdi. Türk Tayyare Cemiyeti, 1926'da Tayyare Piyangosu adıyla çekilişler yapmaya başladı, 13 yıl bu isimle devam eden piyango 1939'da Milli Piyango adını aldı.

SEYAHAT

Hacca gitmenin incelikli yolları

Mustafa Nafiz Tekinkaya'nın 1950'de yazdığı iki ciltlik *Hacca Nasıl Gidilir* adlı kitap, hacı adayı Türkler için ilginç bir rehber niteliği taşıyor. Yazar, ilk ciltte Arabistan'a hava, deniz ve karayoluyla ulaşmanın yollarını yazarken yol masraflarının fazla oluşundan yakınmış ve bütçesi sınırlı olanlara sınırlardan kaçak geçmeyi önermiş! İkinci ciltte, Arabistan'da günlük yaşamdan söz ederken Türkleri bekleyen en büyük tehlikenin yalancılık olduğunu yazan ve en çok yalancının Pakistanlı, Hindistanlı ve Habeşistanlı (Etiyopyalı) hacılar arasından çıktığını iddia eden yazara göre Türk hacıların en önemli sorunu ise çoğunun cahil ve köylü olmasıdır.

Fizik tedavide son nokta

Türkiye'de 1990'lara kadar sokaklarda ayı oynatanlara ve ayının etrafına doluşup bu "performansı" izleyenlere rastlanırdı. Ayıları yetiştirmek için zalim bir yöntem uygulanırdı. Doğal ortamından alınan yavru ayı kızgın sacın üzerine çıkarılır, ayakları yanınca zıplamaya başlardı. Ayı zıpladıkça tef çalınır, şartlanan ayı sacın üstünde olmasa da tef sesini duyunca zıplardı. Ayının burnuna halka takıp bu halkaya bağladığı zinciri beline dolayan ayı sahibi tef çalınca ayı da "oynamaya" başlardı. Uzun süren tartışmalardan sonra 1993'te ayı oynatılması yasaklandı.

Ayı oynatmanın Türkiye'deki kökeni eskilere dayanır. Evliya Çelebi 17. yüzyılda İstanbul'da 70 ayı esnafı bulunduğunu yazmıştır. Marmaray ve İstanbul Metrosu kazılarında bulunan hayvan iskeletleri bu geleneğin Bizans döneminde de olduğunu gösteriyor.

Gazete arşivlerinde de konuyla ilgili çok haber vardır. Bazen ayının sahibine saldırması, bazen bir çocuğun ayının peşine takılıp kaybolması, bazen de cadde ortasında ayı gören turistlerin şaşkınlığı haber olurdu.

İlginç bir ayılı haber türü de sırt ağrıları için ayıya sırtını çiğneten insanlardı. Bu müthiş fikir muhtemelen daha önceden bulunmuştur ama bu haberler 70'li ve 80'li yıllarda artıyor. İlk haberimizin tarihi 13 Mayıs 1976. Habere göre sırt ağrılarından şikayetçi olan İzmitli Burhan Utku, her ayı gördüğünde sırtını çiğnetmektedir. "Pençeleri ağır ama yumuşak" diyen Utku, seans sonunda ayıya "Ellerin dert görmesin" demeyi de ihmal etmemiştir. 3 Şubat 1977 tarihli haberde ise Karamürsel'de görevli bir Amerikalı astsubayın da sırtını ayıya çiğnettiğini görüyoruz. Astsubay da ayının pençelerini övmüş ve "sağolsun kemiklerimi çatırdattı" demiştir.

İzmirli Mehmet Uçan'ın aynı yöntemi kullandığını da 19 Temmuz 1987 tarihli haberden öğreniyoruz. Habere bakılırsa Uçan, "Allah insanı ayıların altına düşürsün, hastaneye düşürmesin" diye dua ediyormuş. 22 Temmuz 1985 tarihli, "Kendini ayıya çiğnetti" haberi de İzmir'den. Nebil Özgentürk'ün haberine göre sırt ağrısı çeken Ahmet Saner tıptan derman bulamayınca sırtını ayıya çiğnetmeye karar vermiştir. Muhabir, Saner'in "İri yarı olduğum için kendimi çiğnetecek adam bulamıyordum, Allah ayıdan razı olsun" dediğini de yazar.

Kendini ayıya çiğnetti
5 yıldır bel ağrıları çeken Ahmet Usta 1500 lira verip ken... ayıya çiğnettikte... sonra rahatladı
Nebil ÖZGEN...
Ayakkabı Tamircis... met Saner doktor d... dolaşıp kurtulamadığı... ağrıları için yakınlarını... tavsiyesi ile bir ayı arama... ya başladı.
Kordon'da turistlere g... teri yapan Kocaoğ... görünce koşup sahib... anlaştı. Kocaoğlan... met Usta'yı çiğnerke... nın sahibi "Bizim... işlere alışık, her... dört kişiyi çiğner ... alır" diye konuştu.
Ahmet Usta "Ben s... lara alışık değilim, ... raz da iri yarı old... dan sırtımı ezecek...

...mitli terzi Burhan Utku sırtını çiğnetirken "Ohh...Ellerin dert görmesin kocaoğlan" diyor.
Ağrılara çok iyi geliyor diye sırtını ayıya çiğnetiyor!
İzmit'li terzi Burhan Utku, "Ağrılara çok iyi geliyor" diyerek sırtını ayı... çiğnetmektedir. ... Kocaoğlanın geniş pençeleri bana ilaç gibi iyi geliyor" demiştir. Burhan Utku, ayının ağırlığı altında ezilen sırt ... rahatladığını, herkese tav... leri sürm...

Amerikalı assubay da ağrıları geçsin diye sırtını ayıya çiğnetti

GÜVENLİ TEDAVİ — Mehmet Uçan adlı yurttaş, sırt ağrılarından ya...ıyordu. Gitmediği doktor kalmamıştı. Romatizma iğneleri, adale gevş...ci kürler, hiçbirisi para etmedi. Mehmet Uçan'ın bir korkusu da yanlı... ...aviye kurban gitmekti. Bu yüzden doktorların fizyo-terapi tedavisini r...etti. "En güvenli yol" diyerek yolda rastladığı İzmirli ayıcı Ali Sert'in a... "Boz Oğlan"a kendisini teslim etti. Vizite parasını Boz Oğlan'ın sek...rliğini yapan Ayıcı Ali aldı. Fotoğrafta "Allah insanı yola, ayıların al...şürsün, kimseyi hastaneye düşürmesin" diye dua ederek fizik te...ren yurttaş Mehmet Uçan görülüyor. (Fotoğraf: ALİ ERGÜVEN-a...

Murat Toklucu arşivi

Getty Images

HAYVANLAR VE İNSANLAR

Flipper'ın makus talihi

✎ GÖKÇE GÖKÇEER

1964 yılında çekimlerine başlanan televizyon dizisi Flipper, Türkiye'nin ekranlarına 1970'lerde girdi. Herkes bir yunusun ne kadar zeki ve sevimli olabileceğini onun sayesinde öğrendi. 'Onun' demek aslında pek doğru sayılmaz, çünkü Flipper'ı bir değil beş ayrı yunus canlandırıyordu.

Ric O'Barry, dizideki yunusların eğitmeniydi. Miami Deniz Akvaryumu'nda vahşi yunus ve balinaları bir ev köpeği gibi evcilleştirmeye çalışan O'Barry, kanlı bir sektöre öncülük ettiğinin farkında olmadan kariyer basamaklarını tırmanıyordu. Dizinin patlamasından sonra yunus parkları da hızla çoğaldı. Tüm dünyaya yayılan yunus parklarına tankerlerle taşınan yunuslar öldükçe yerine yenileri geliyordu. Denizlerden yakalananların çoğu yolda ölüyor, sağ kalanlar ise ölene kadar çekecekleri işkenceden habersiz beton havuzlara tıkılıyordu. Flipper'ı canlandırmak üzere Avrupa'dan Florida'ya getirtilen yunuslar Susie, Patty, Kathy, Scotty ve Squirt arasında en popüleri Kathy idi. Ekibin gözdesi, dizinin yıldızı olan Kathy, 1967'de çekimler bitince Florida'da bir havuza konuldu. Burada tek başına kalan yunus giderek agresifleşiyordu. Ric O'Barry bu haberler üzerine onu görmeye gitti. Kathy'nin düzelmesi için tek umut oydu. Havuza giren O'Barry kendisine doğru yüzen Kathy'yi kollarına aldı. Bir zamanlar herkesin Flipper olarak tanıdığı bu muhteşem yunus, artık sırtındaki kocaman yaralarıyla ölümünü bekleyen bir tutsaktı. Kathy eğitmeninin gözlerinin içine baktı, kendini onun kollarına bırakıp nefesini tuttu ve intihar etti. Gözyaşları içinde Kathy'nin ölümüne tanık olan O'Barry, yunusların bilinçli olarak intihar edebildiğini o gün öğrendi. Aynı gün, önayak olduğu ve artık kontrol edilemez noktaya gelen yunus parklarına hayatı pahasına engel olacağına yemin etti. The Dolphin Project, 1982'de bu amaçla kuruldu ve bügün hâlâ dünyanın dört bir yanında tutsak yunusları özgürlüğüne kavuşturmak için çalışıyor.

+

▶ Kaş'taki yunus parkının kapatılması sürecinde de yoğun destek veren Ric O'Barry ve tutsak yunuslar hakkında çekilen 2009 tarihli "Koy" (The Cove) belgeseli için: *www.thecovemovie.com*

Cengiz Kahraman arşivi

SPOR

Güreşçiler bayram kutlamasında

1923'te, 10 Temmuz Bayramı kutlamaları için mindere çıkacak güreşçiler toplu halde poz vermişler. 10 Temmuz 1324'ün, yani 2. Meşrutiyet'in başlangıç tarihi 23 Temmuz 1908'in yıldönümü, 1934'e kadar bayram olarak kutlanmıştı.

Sertaç Kayserilioğlu arşivi

Hayatın neşesi dinç olmaktır.
HORMOBİN tabletleri
Yorgun vücutları dinçleştirir
iktidarsızlığı ve Bel gevşekliğini
giderir, yaşamak neşesini iade eder. Eczanelerde bulunur. İstanbul'da fiatı 150 Kr. Tafsilât için Galata Posta kutusu 1255

HASRETLE TAHAYYÜL ETTİĞİN GENÇLİĞE KAVUŞ
Hormobin
BUNU TEMİN EDER
ADEMİ IKTıDAR ve BELGEVŞEKLİGİNE

GENÇLİK
KUVVETİ HORMOBİN KUTUSUNDAN ÇIKAR
Ademi iktidar
Ve belgevşekliği, sinir zafiyetini giderir
Eczanelerde bulunur.
150 kuruştur.
Adres: Galata Postakutusu 1255
Basıldığı yer : Ahmed Said matbaası

ESKİ REKLAMLAR

Mavi hapın yerli ataları

1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren gazetelerde erkekler için "iktidar ilacı" reklamlarının çokça yer almaya başladığını görüyoruz.

Pazarın iki önemli markası olan Seksülin ve Hormobin bazı ilanlarda daha doğrudan mesajlar verip "belgevşekliğine ve sinir zafiyetine çözüm" ve "ademi iktidara son" vaat ederken, Hormobin bunun yanı sıra gençlik vurgusu da yapıyor. "Hasretle tahayyül ettiğin gençliğe tekrar kavuş", "Hayatın neşesi dinç olmaktır" ve "Yaşamak neşesini iade ediyoruz" sloganlarının olduğu, yaşlı erkek ve genç erkek çizimlerini birlikte kullanan Hormobin reklamları 50'li yıllara kadar gazetelerde yer almış.

Hormobin, eczacı Münir Şahin'in Galata'daki laboratuvarında, Seksülin ise Sirkeci'deki Beşir Kemal Pelin-Mahmud Cevad Pelin Eczanesi'nde üretiliyordu.

DÜNYA KUPASI

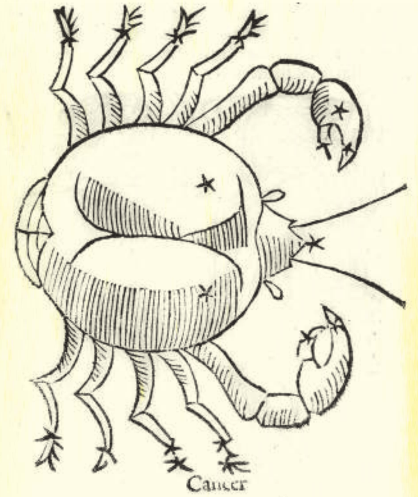
İlk kırmızı kart Türk hakemden

Dünya Kupası'nda kırmızı kart uygulaması 1970'teki turnuvada başlamıştı. O yıl kırmızı kart gören olmadı. Bir dahaki turnuva 1974'te Batı Almanya'daydı. Dünya Kupası'nda maç yöneten ilk Türk hakem olan Doğan Babacan, Batı Almanya-Şili maçının 67. dakikasında Şilili forvet Carlos Caszely'e gösterdiği kartla Dünya Kupası tarihinin kırmızı kart gösteren ilk hakemi oldu.

İki bin yıl önce bugünkü gibi günlük burç yorumları yoktu ama Marcus Manilius, astrolojinin esaslarını kaleme aldığı beş ciltlik *Astronomica* adlı eserinde burçların özelliklerine yer vermişti.

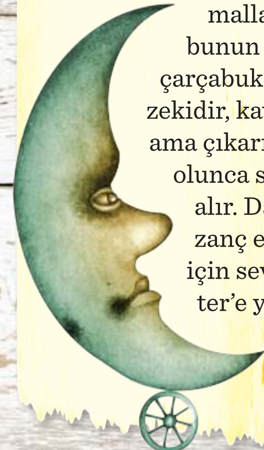
✎ ALP EJDER KANTOĞLU

Yengeç Burcu zengin olmak için her şeyi yapar!

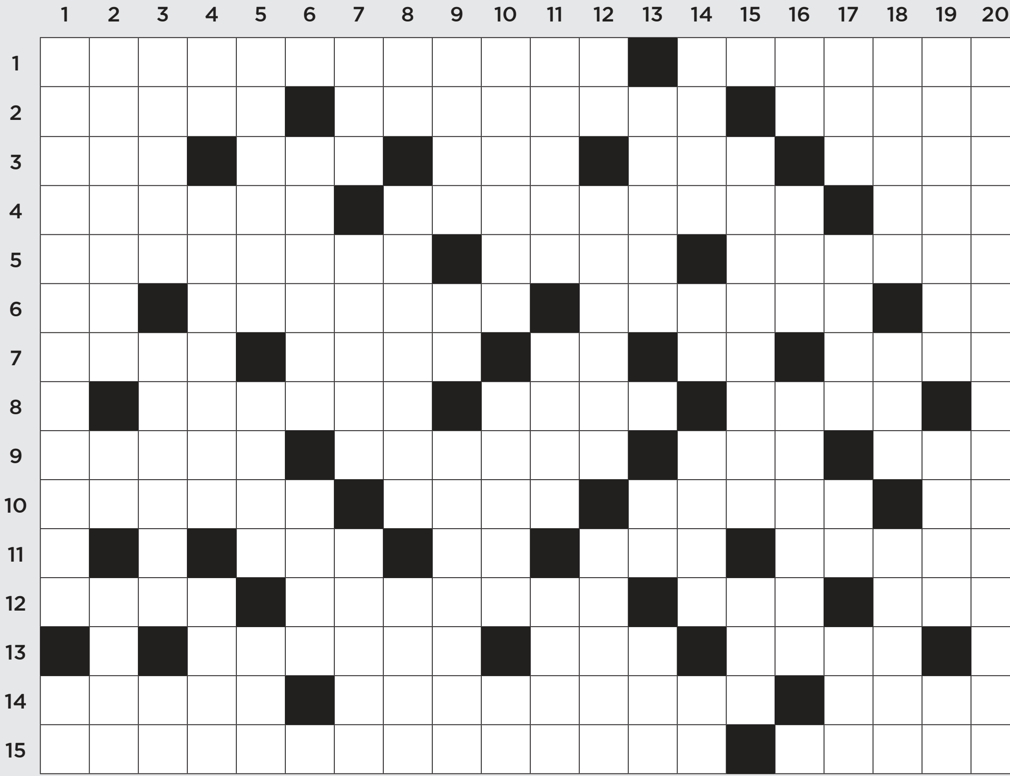

Herkesin gördüğü ama kendisi istemezse kimsenin ulaşamadığı bir kadın misali ortalıkta dolanan "talih" bu burcun insanını pek sever. Hububat fiyatlarını gözlemler. Bir bölgeden ucuza alır bir başka bölgeye pahalıya satar. Böylece birbirini pek tanımayan bölgeleri ticaretle birbirlerine bağlamış olur.

Güneşin altında zenginliğine zenginlik katacak malları arar durur, bunun ödülünü de çarçabuk alır. Doğuştan zekidir, kavgayı sevmez ama çıkarı söz konusu olunca savaşı bile göze alır. Daha fazla kazanç elde edebilmek için seve seve Jüpiter'e yakardığı saatleri artırabilir.

HAZIRLAYAN: **SEDAT YAŞAYAN**

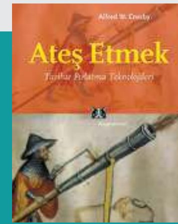

Soldan sağa

1) Abbasi halifesi Harun Reşid'in vezirliğini yapan ve onun kız kardeşi Abbase ile olan aşkıyla da tanınan devlet adamı – Osmanlı sarayında padişahın günlük yaşamını sürdürdüğü iç bölüm. **2)** Yeniçerilerin kayıtlı oldukları kütük defteri – Dünyanın ilk nükleer denizaltısının adı – Hurri-Hitit mitolojisinde gökyüzü krallığının ilk yöneticisi. **3)** Kaynağı antik çağlara dayanan kirişli bir çalgı – Yersiz söz ya da davranış – Ruh – Bir şeyin en yüksek ve sivri noktası – İri bir hıyar cinsi. **4)** Kazak başkanlarına verilen ad – Eski Mısır'ın üç büyük piramidinden biri – Kayınbirader. **5)** Erzurum'da, İlhanlılar döneminden kalma ünlü medrese – Doğalgazın önemli bir bileşeni olan gaz – Eski Türk ve İslâm ciltlerinde alt kapağa bağlanmış, ucu üçgen biçiminde parça. **6)** Küçük mağara – Bir canlı türünün yaşadığı en elverişli bölge – Hasırdan yapılmış bir kepçe aracılığıyla bir topun atılıp tutulmasına dayalı spor dalı – İlgi eki. **7)** Kurtuluş – Çabuk davranan, çevik – Bir nota – Bağışlama – Antik çağda mezar taşı işlevi gören taş levha. **8)** Terlemekten ya da sıcaktan vücutta görülen küçük pembe kabartılar – Küf ve çürük gibi kokan – Yeniçeri ocağında tabur. **9)** Kötü bir durumla karşılaşma sanısı – Görüntüleri kaydeden aygıt – Nine – Güreşte bir oyun. **10)** Marksist terminolojide, proletaryanın sınıf bilincinden yoksun alt tabakası – Tibet Budacılığında dinsel önder – Kömür ocaklarında açığa çıkan bir gaz – Aktinyum elementinin simgesi. **11)** Yaz yağmuru – Eski Mısır'da güneş tanrısı – Vudu dininde tanrılara ya da ruhlara verilen ad – 1936'da paraşütle atlarken düşerek ölen ilk kadın hava şehidimiz. **12)** Yaşamını ya da kariyerini boşa harcamış kimse – Osmanlı Devleti'nde savaş sırasında askere dağıtılan iaşe bedeli – İnsan vücudunun dış yüzü – Konya ilinde bir baraj. **13)** İzmir ve Aydın illerini kapsayan bölgenin antik dönemlerdeki adı – Gözleri görmeyen – Gerçek. **14)** Gece yapılan sinema ya da tiyatro gösterisi – Osmanlı Devleti'nde habercilere verilen ad – İsa Peygamber'in son akşam yemeği. **15)** 19. yüzyıl Osmanlı tarihine ilişkin araştırmalarıyla tanınmış tarihçimiz – Menteşe Beyliği'nin başkenti.

Yukarıdan aşağıya

1) İlhanlılardan sonra Irak ve Azerbaycan'ı yöneten Moğol hanedan – Tavlada "üç" sayısı. **2)** İstanbul'un eski adlarından biri – Saka Türklerinin ünlü bir destanı – Dünya. **3)** Eski bir ağırlık ölçüsü birimi – Ahmet Yesevi'nin, din ve tasavvuf konulu şiirlerine verilen ad – Tuzağa düşürülen şey. **4)** İlaç – Sayman – İrlanda Cumhuriyeti'nin resmî adı. **5)** Eskiden Venedik'te yapılan ünlü kayık yarışlarına verilen ad – İncir ağaçlarında döllenmeyi sağlayan sinek – Mekân. **6)** İlkçağın en büyük askerî önderlerinden biri olan Kartacalı komutan – Türkiye'nin de üyesi olduğu bir örgüt. **7)** Eski dilde burun – Kayıp – ABD halkından olan kimse. **8)** Radyum elementinin simgesi – Mozambik'in para birimi – Madagaskar'da yaşayan bir cins maymun. **9)** Yumuşak başlı – Bir renk - Yurdumuz bir bölgesi. **10)** Kişinin toplumsal ve uğraşsal konumu – Halk edebiyatında, sekizli hece ölçüsüyle yazılan bir şiir türü – Halk dilinde ayrana verilen ad. **11)** Hatay'ın Dörtyol ilçesinde, altı uygarlığı barındırmış ünlü höyük – "Tutarık, yilbik" gibi adlar da verilen sinir hastalığı – Kıyı, kenar. **12)** Vilayet – Kolza bitkisine verilen bir başka ad – "Maki" de denilen bir maymun cinsi. **13)** İtalya'da bir kent – Satranca benzer bir strateji oyunu – Karışık renkli. **14)** İlham – Bir nota – Erden çavuşa kadar olan askerlere verilen ad – Aldatma işi, hile. **15)** Cep telefonundan mahrum kalma korkusu – Bir işi yaptırabilme gücü. **16)** Rusçada "evet" – Doğal ve tarihsel özelliklerinden dolayı koruma altına alınan alan – Hoş kokulu meyveleri, yiyeceklerde kullanılan otsu bir bitki. **17)** Bir göz rengi – Hindistan'da halkın ayrılmış olduğu, birbirine karşı kapalı sınıfların adı – Mezopotamya'da kurulmuş en büyük sitelerden biri – Kraliçe. **18)** İslâm ordularında piyade erlerine verilen ad – Şenliklerde caddelere kurulan süslü kemer – Fiziksel bir olayı kendiliğinden saptayıp çizen aygıt. **19)** Cengiz Han'ın annesinin adı – Ege Bölgesi'nde bir dağ – Nikel elementinin simgesi. **20)** "Üç Maymun", "Bir Zamanlar Anadolu'da", "Kış Uykusu" gibi filmleriyle tanınmış sinema yönetmenimiz.

Bulmaca çözümünün orijinali ya da fotokopisini, adres ve telefon bilgileriyle birlikte bize e-posta ya da mektup yoluyla ulaştıran ilk 10 okurumuza *Ateş Etmek* adlı kitabı armağan ediyoruz.

#tarih
Ömer Avni Mah. İnönü Cad. Mithatpaşa Apt. No:48/11, 34427 Gümüşsuyu, Beyoğlu, İstanbul
info@tarihdergi.com

HAZIRLAYAN: **ALP EJDER KANTOĞLU**

Kazılmakla bitmeyen yollar

1 İnsan eliyle inşa edilmiş ilk taş ve ahşap malzeme kaplı yollar sırasıyla hangi ülkelerde bulunmuştur?
- a Irak – İngiltere
- b İtalya – Fransa
- c Çin – Türkiye
- d Suriye – Ukrayna
- e İspanya – Lübnan

2 Milattan önce 312 yılında inşa edilen gerçek manadaki ilk Roma yolu hangi şehirleri birbirine bağlamaktaydı?
- a Roma – Lugdunum
- b Londinium – Massilia
- c Roma – Capua
- d Herculaneum – Ostia
- e Nicaea – Castabala

3 Türkiye'deki ilk ekspres yol hangi iller arasında inşa edilmiştir?
- a İstanbul – İzmit
- b İstanbul – Edirne
- c İzmir – Aydın
- d Ankara – Balıkesir
- e Ankara – İstanbul

4 18-60 yaş arası erkekleri kapsayan ve Büyük Millet Meclisi tarafından alınan ilk yol vergisi olan "Tarik Bedeli Nakdisi" kanunu hangi yıl çıkarılmıştır?
- a 1920
- b 1921
- c 1922
- d 1923
- e 1924

5 John Steinbeck'in hangi kitabı, "Route 66" diye bilinen otobanın Amerikan kültürüne yerleşmesini sağlamıştır?
- a Fareler ve İnsanlar
- b Gazap Üzümleri
- c Sardalya Sokağı
- d Aşk Otobüsü
- e Cennetin Doğusu

6 Araştırmalara göre son 50 yıldır yol yapımı için en çok ağaç kesen ülkeler hangi bölgede yer almaktadır?
- a Kuzey Amerika
- b Avrupa
- c Orta ve Güney Amerika
- d Asya
- e Afrika

7 Sanayi Devrimi yıllarında ortaya çıkan ilk profesyonel yol yapımcısı kimdir?
- a Thomas Telford
- b John L. McAdam
- c George Wade
- d Jérôme Trésaguet
- e John Metcalf

8 Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğunda, Osmanlı Devleti'nden devraldığı yollarının toplam uzunluğu kaç kilometreydi?
- a 3000
- b 5000
- c 10.000
- d 18.000
- e 52.000

Cengiz Kahraman koleksiyonu

Tarihî yarımadadaki imar ve yol genişletme çalışmalarında, iş makineleri Eminönü'nde, 1957.

9 II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin ulaşım politikasını karayolu ağırlıklı hale getirmesine aracı olan Amerikan yardımı hangi ABD başkanı zamanında yapılmıştır?
- a George Marshall
- b Lyndon B. Johnson
- c Harry S. Truman
- d Richard Nixon
- e George F. Kennan

10 Orta Çağ'da katran kullanarak son derece kullanışlı yollar yapanlar hangisidir?
- a Franklar
- b Normanlar
- c Cenevizliler
- d Araplar
- e Türkler

GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ

1.b, 2.c, 3.a, 4.a, 5.b, 6.e, 7.e, 8.d, 9.a, 10.b

Doğru cevabı veren olmamıştır.

BU NEDİR?

Üstten sıkıştırır
Yandan çevirir
Ahşap merdanesiyle
Renklere hayat verir

Geçen ayın çözümü:
At kuyruğu süpürgeli sineklik

Doğru cevabı verenler:
Levent Korkmaz
Yavuz Okan
Erdinç Şölenkol

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	S	A	L	İ	H	B	O	Z	O	K	■	A	B	D	Ü	L	A	Z	İ	Z
2	U	S	A	R	E	■	K	A	S	I	R	G	A	■	R	A	F	İ	N	E
3	L	U	V	İ	L	E	R	■	İ	T	A	■	L	E	K	■	R	L	■	U
4	T	■	İ	B	E	R	■	E	R	■	İ	M	A	M	E	V	İ	■	K	G
5	A	K	■	A	N	■	K	R	İ	Z	■	İ	B	İ	K	■	K	R	O	M
6	N	A	K	Ş	İ	D	İ	L	S	U	L	T	A	N	■	S	A	U	N	A
7	G	R	İ	■	Z	İ	L	İ	■	M	E	■	N	O	T	A	■	A	V	■
8	A	K	Ş	A	M	■	İ	K	S	■	R	B	■	N	O	D	A	■	O	Y
9	L	A	İ	K	■	İ	S	H	A	K	P	A	Ş	A	S	A	R	A	Y	I
10	İ	M	■	Ç	U	L	T	A	R	I	■	T	A	T	■	B	A	T	■	L
11	Y	I	L	A	N	■	R	N	■	R	A	U	F	■	S	A	F	E	R	■
12	E	Ş	İ	K	■	T	A	■	G	O	■	H	A	M	İ	D	A	B	A	D
13	V	■	V	O	L	E	■	U	R	■	M	A	K	E	T	■	T	R	■	A
14	■	R	A	C	A	■	E	R	İ	V	A	N	■	A	İ	T	■	İ	M	F
15	K	A	R	A	K	E	M	A	L	■	L	■	A	L	L	İ	A	N	O	İ

GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ VE KAZANANLARI

Ayşe Akın, Avni Aksaycık, Önder Aslan, Ömer Aslantepe, Cafer Arda Balta, Öner Bölükbaşı, Fuat Ergün, Yetiş Kayık, Hulusi Özbay, Koray Öztürk

‘Başlığ’ın başına gelenler

Bugünkü Türkçe dışındaki Türk dillerinde, başlık (başlığ) kelimesi lider, başta giden önder anlamındadır. Sonradan başlığın altındaki lider gitmiş, kafaya takılan nesne kalmıştır. Bir otorite sembolünün etimolojik hikayesi...

İSENBİKE TOGAN

Başlık deyince aklımıza bebek veya çocuk başlığı gelir. Yetişkin bir insan “başlığımı giydim” demez, “şapkamı giydim, takkemi taktım veya başımı örttüm” der. Yani yetişkin bir kişinin başına ne tür bir şey taktığını belirtmesi gerekir. Bebek veya çocuğun toplumsal statüsü olmadığından, onlar için genel bir terim olarak başlık kullanılır. Bazen de tarih kitaplarında genel bir terim olarak o dönemin başlıklarından söz edilir.

Tarihte ve bugün Türkiye dışındaki Türk dillerinde başlık kelimesi, daha ziyade “başta giden önderler” için kullanılır. Bu önderlerin başlarına giydiklerine ise genel bir ifade ile “baş giyim” denir; sonra bunun kalpak mı, telpek mi, börk mü olduğu veya keçeden mi, ipekli kumaştan mı, kürkten mi yapılmış olduğu belirtilebilir. Emel Esin, “Bedük, Börk” makalesinde (1970), tarihsel kaynaklarda başa giyilen nesneler hakkında verilen bilgileri ayrıntılı bir şekilde ele almakta ve bunları şekillerle göstermektedir. Başa giyilen nesneler mevki, rütbe belirttiği için çok önemli olmuş ve hepsine ayrı ayrı bir isim verilmiştir.

Moğolcada ise durum farklıdır: “terigün” baş anlamına gelirken “terigüten” yani başlı/başlık kelimesi, lider, önder anlamı taşır. Başa giyilen nesne ise 13. yüzyılda “maqalai” iken daha sonraki yüzyıllarda metatesis ile “*ma*laqa/malağay” olmuştur. Halbuki Osmanlı Türkçesinde ve bugünkü Türkçe dışındaki Türk dillerinde başlık lider anlamındadır, bizdeki başlık herhalde liderin başındakiyle ilişkilendirilmelidir. Sözcüğün Türkiye Türkçesinde ancak bu son anlamda görülmesi düşündürücüdür. 1928’de yayımlanan Hüseyin Kâzım’ın *Büyük Türk Lügati*’nde başlık kelimesi Osmanlı Türkçesinde değil de Azeri ve Çağatay’da lider anlamında veriliyor. Birkaç sayfa süren “baş” ile ilgili ifadeler daha çok “baş vurmak, baş kaldırmak, ele başı” gibi lider olmayan kişilerin yapacağı işlemler gibi gözüküyor. Bu durum bize Orhun Kitabelerinde “dizlilere diz çöktürdük” ifadesini hatırlatır:

“başlığığ yüküntürmiş, tizligig sökürmüş”

Genellikle “başlığığ/başlıgıg” ifadesi, “başlılara boyun eğdirdik, dizlilere diz çöktürdük” diye anlaşılmıştır. Öte yandan böyle bir anlayış insanın aklına başsızlar ve dizsizler kimdi sorusunu getirmektedir. Bazen buradaki sözcükler “mağrur ve güçlü” şeklinde algılanır. Orada başlık/başlığ sözü ile liderler kastedilmiş olmalıdır. Bu pasajı “liderlere boyun eğdirdik, liderlere bağlılıklarını diz çökerek gösterenlere diz çöktürdük” mealinde anladığımız zaman, olayı tarihsel bağlam içine oturtmamız mümkün olmaktadır.

Çinggis Han oğulları arasında hangisinin kendi yerine geçeceğini konuştuğu ortamda, “maqalai işlerine Ögedey bakacak” demiştir. Genellikle buradaki maqalai, “şapka, kep” gibi terimlerle İngilizceye çevrilmiş ve kelimenin otorite sembolü olduğu belirtilmiştir. Ancak 13. yüzyılda, daha sonra sadece baş giyim şeklinde kullanılan maqalai kelimesinin Türkçedeki gibi lider anlamını taşıdığını görmek mümkündür. Demek Moğolcada da maqalai, Türkçedeki başlık gibi hem lideri hem de o liderin giydiği başlığı ifade ediyordu.

Sonradan sanki başlığın altındaki lider gitmiş, sadece başlık kalmıştır. Burada kavramsal ve soyut bir terimin işlevini yitirmesiyle somutlaşmasına şahit oluyoruz. Benzer bir durum Türkiye Türkçesi için de varit görülüyor. Moğolların Lamaist Budizm tesiri altına girmeleriyle önderler hakkındaki fikirlerinde değişiklik olmuştur: Önderler artık başlık değil, bilakis çıplak başlı rahiplerdir. Türkiye’de de Osmanlı İmparatorluğu yapısında “başlığ” gitmiş, başlık kalmıştır.■

ÇOK SESLİ

TÜRKİYE'DE GÖRSEL SANATLAR VE MÜZİK

27 HAZİRAN - 27 KASIM 2014

www.istanbulmodern.org

İSTANBUL MODERN

İSTANBUL MODERN SANAT MÜZESİ

www.istanbulmodern.org
info@istanbulmodern.org

Meclis-i Mebusan Caddesi
Liman İşletmeleri Sahası
Antrepo 4
34433 Karaköy İstanbul
T 212 334 7300
F 212 243 4319